

T.C.  
ANKARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ABD – ÇHC İLİŞKİLERİ:  
GEORGE W. BUSH DÖNEMİ (2000-2008)**

Fulya KÖKSOY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA, 2016

T.C.  
ANKARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ABD – ÇHC İLİŞKİLERİ:  
GEORGE W. BUSH DÖNEMİ (2000-2008)**

Fulya KÖKSOY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI  
Yrd. Doç. Dr. Gökhan ERDEM

ANKARA, 2016

T.C.  
ANKARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
ULUSLARARASI İLİŞKİLER  
ANABİLİM DALI

ABD – ÇHC İLİŞKİLERİ:  
GEORGE W. BUSH DÖNEMİ (2000-2008)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Gökhan ERDEM

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Gağrı Erhan  
Ayşe Ömür Atmaca  
Gökhan Erdem  
.....  
.....

İmzası

Gağrı Erhan  
Ayşe Ömür  
Gökhan Erdem  
.....  
.....

Tez Sınav Tarihi: 17.03.2016

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ**  
**ANKARA ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (18./03./20046)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

...Fulya... Köksöy...

İmzası

.....  


# İÇİNDEKİLER

## Sayfa No:

|                       |      |
|-----------------------|------|
| İÇİNDEKİLER .....     | ii   |
| KISALTMALAR .....     | iv   |
| TABLolar LİSTESİ..... | vi   |
| ŞEKİLLER LİSTESİ..... | viii |
| GİRİŞ .....           | 1    |

## BİRİNCİ BÖLÜM

### SOĞUK SAVAŞ SONRASI ABD VE ÇHC'NİN KÜRESEL STRATEJİLERİ'NİN KARŞILAŞTIRILMASI

|                                                                                                                 |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| A) Soğuk Savaşın Bitişinin ve Küreselleşmenin ABD ve ÇHC Tarafından<br>Yorumlanması.....                        | 9  |
| B) Soğuk Savaş'ın Son Dönemi ve Sonrasında Yaşanan Bölgesel Krizler<br>Çerçevesinde ABD ve ÇHC İlişkileri ..... | 40 |
| 1- Soğuk Savaş Sonrası ABD-ÇHC İlişkileri (1990-2000) .....                                                     | 40 |
| 2- Bölgesel Krizlere Bakışta ABD ve ÇHC.....                                                                    | 47 |
| a) Orta Doğu Gelişmeleri.....                                                                                   | 47 |
| b) Balkan Gelişmeleri .....                                                                                     | 52 |
| i) <i>Bosna Savaşı</i> .....                                                                                    | 52 |
| ii) <i>Kosova Krizi</i> .....                                                                                   | 58 |
| c) Afrika Gelişmeleri .....                                                                                     | 63 |
| d) Diğer Önemli Gelişmeler.....                                                                                 | 67 |

## İKİNCİ BÖLÜM

### 2001 – 2008 YILLARI ARASINDA ABD VE ÇHC İLİŞKİLERİ

|                                                                                                                              |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| A) Siyasi Boyut .....                                                                                                        | 71  |
| 1- George W. Bush Dönemi'nde ABD-ÇHC İlişkileri .....                                                                        | 71  |
| a) George W. Bush Dönemi (11 Eylül Öncesi) .....                                                                             | 71  |
| b) 11 Eylül Saldırıları.....                                                                                                 | 75  |
| c) Afganistan'a ABD Müdahalesi.....                                                                                          | 80  |
| d) 2003 Irak Savaşı.....                                                                                                     | 86  |
| e) 2006 Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi ve 2002-2006 Ulusal<br>Güvenlik Strateji Belgelerinde Çin'e Yapılan Atıflar ..... | 97  |
| 2- George W. Bush Dönemi ABD ve ÇHC İlişkilerine Yön Veren Temel<br>Sorunlar.....                                            | 101 |
| a) Tayvan Sorunu.....                                                                                                        | 101 |
| b) Tibet Sorunu .....                                                                                                        | 105 |
| c) Doğu Türkistan veya Sincan Sorunu .....                                                                                   | 111 |
| d) Kitle İmha Silahları ve Nükleer Silahsızlanma Sorunu .....                                                                | 116 |
| i) Kuzey Kore Sorunu .....                                                                                                   | 116 |
| ii) İran'ın Nükleer Programının Yarattığı Sorun .....                                                                        | 121 |
| B) Ekonomik Boyut .....                                                                                                      | 127 |
| 1- ABD ve ÇHC'nin Ekonomik Yapısı.....                                                                                       | 127 |
| a) ABD'deki Ekonomik Görünüm.....                                                                                            | 127 |
| b) ÇHC'deki Ekonomik Görünüm .....                                                                                           | 138 |
| 2- ABD ve ÇHC'nin Karşılıklı Ekonomik İlişkilerinin Boyutu .....                                                             | 149 |
| a) Ticaret .....                                                                                                             | 149 |
| b) Savunma Harcamaları.....                                                                                                  | 155 |
| c) Enerji Politikaları.....                                                                                                  | 162 |

|                       |            |
|-----------------------|------------|
| <b>SONUÇ.....</b>     | <b>178</b> |
| <b>KAYNAKÇA .....</b> | <b>186</b> |
| <b>ÖZET.....</b>      | <b>223</b> |
| <b>ABSTRACT .....</b> | <b>224</b> |



## KISALTMALAR

|              |                                                                                     |
|--------------|-------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>AB</b>    | : Avrupa Birliği                                                                    |
| <b>ABD</b>   | : Amerika Birleşik Devletleri                                                       |
| <b>ABM</b>   | : Anti Ballistic Missile (Anti Balistik Füze)                                       |
| <b>akt</b>   | : Aktaran                                                                           |
| <b>APEC</b>  | : Asia Pacific Economic Cooperration (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği)              |
| <b>ASEAN</b> | : Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği)           |
| <b>BM</b>    | : Birleşmiş Milletler                                                               |
| <b>BMGK</b>  | : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi                                              |
| <b>C</b>     | : Cilt                                                                              |
| <b>CIA</b>   | : Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)                        |
| <b>Çev</b>   | : Çeviren                                                                           |
| <b>ÇHC</b>   | : Çin Halk Cumhuriyeti                                                              |
| <b>Der</b>   | : Derleyen                                                                          |
| <b>DTÖ</b>   | : Dünya Ticaret Örgütü                                                              |
| <b>EIU</b>   | : Economist Intelligence Unit (Ekonomist İstibarat Birimi)                          |
| <b>FED</b>   | : Federal Rezerv Sistemi/ Amerika Merkez Bankası                                    |
| <b>GATT</b>  | : General Agreement on Tariffs and Trade (Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması)     |
| <b>GSYİH</b> | : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla                                                         |
| <b>ICBM</b>  | : Intercontinental Ballistic Missile (Kıtalararası Balistik Füze)                   |
| <b>IFOR</b>  | : Implementation Force (NATO Uygulama Gücü)                                         |
| <b>IMF</b>   | : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)                              |
| <b>KFOR</b>  | : Kosovo Force (NATO Kosova Gücü)                                                   |
| <b>NAFTA</b> | : The North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) |
| <b>NATO</b>  | : North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)             |

|                 |                                                                                                             |
|-----------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>S.</b>       | : Sayı                                                                                                      |
| <b>SFOR</b>     | : Stabilization Force (NATO İstikrar Gücü)                                                                  |
| <b>SIPRI</b>    | : Stockholm International Peace Research Institute (Stockhol<br>Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü) |
| <b>s.s</b>      | : Sayfa                                                                                                     |
| <b>SSCB</b>     | : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği                                                                    |
| <b>t.y.</b>     | : Tarih Yok                                                                                                 |
| <b>UNAMIR</b>   | : United Nations Assistance Mission for Rwanda (Birleşmiş<br>Milletler Ruanda Destek Misyonu)               |
| <b>UNITAF</b>   | : Unified Task Force (Birleşik Görev Gücü)                                                                  |
| <b>UNOSOM</b>   | : United Nations Operation in Somalia (Somali'deki Birleşmiş<br>Milletler Harekatı)                         |
| <b>UNPROFOR</b> | : United Nations Protection Force (Birleşmiş Milletler Koruma<br>Gücü)                                      |
| <b>USITC</b>    | : United States International Trade Commission (ABD Uluslararası<br>Ticaret Komisyonu)                      |
| <b>vb</b>       | : Ve bunun gibi                                                                                             |

## TABLÖLAR LİSTESİ

### Sayfa No:

|                  |                                                                                                                         |     |
|------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Tablo 1:</b>  | ABD’deki Toplam Kamu Borcunun 2000-2008 yılları arası GSYİH’ya Oranı (Devlet İçi Borçlar dahil-Milyon ABD doları) ..... | 129 |
| <b>Tablo 2:</b>  | 2000-2008 Yılları Arası ABD’nin Gelirleri, Harcamaları, Bütçe Fazlası ve Bütçe Açığı (Milyon ABD doları) .....          | 129 |
| <b>Tablo 3:</b>  | ABD’de Ekonomik Veriler .....                                                                                           | 133 |
| <b>Tablo 4:</b>  | İşsizlik Oranları (%) .....                                                                                             | 134 |
| <b>Tablo 5:</b>  | ABD’nin İhracat Yaptığı ilk 15 Ülke (2006-2008) .....                                                                   | 136 |
| <b>Tablo 6:</b>  | ABD’nin İthalat Yaptığı İlk 15 Ülke (2006-2008) .....                                                                   | 137 |
| <b>Tablo 7:</b>  | Çin’in Ekonomik Verileri (2003-2009) .....                                                                              | 141 |
| <b>Tablo 8:</b>  | Çin’in Dış Borçları (2002-2009 milyon dolar) .....                                                                      | 141 |
| <b>Tablo 9:</b>  | Yüzde olarak Dünya Temel Göstergeleri içinde Çin (2006 yılı) .....                                                      | 141 |
| <b>Tablo 10:</b> | Çeşitli Bölge ve Ülkelerde Büyüme Oranı ve Çin (%) .....                                                                | 142 |
| <b>Tablo 11:</b> | Çin’in İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkeler (2006) .....                                                                  | 142 |
| <b>Tablo 12:</b> | GSYİH’nın Sektörlere Göre Dağılımı (%) .....                                                                            | 147 |
| <b>Tablo 13:</b> | Çin’de İstihdamın Sektörel Dağılımı (%) .....                                                                           | 147 |
| <b>Tablo 14:</b> | 2000-2009 Yılları Arasında Çin’de İşsizlik Oranları (%) .....                                                           | 148 |
| <b>Tablo 15:</b> | ABD’nin Çin’den İthal Ettiği Ürünler 2006 (Milyar dolar) .....                                                          | 151 |
| <b>Tablo 16:</b> | ABD’nin Çin’den İthal ettiği Tarım ve Deniz Ürünleri 2007 (Milyar dolar) .....                                          | 152 |
| <b>Tablo 17:</b> | ABD’nin Çin’e İhracatı (1995-2005, Milyon dolar) .....                                                                  | 153 |
| <b>Tablo 18:</b> | Çin ve ABD Ticaret Dengesi (Milyar dolar) .....                                                                         | 153 |
| <b>Tablo 19:</b> | Yıllara Göre ABD ve ÇHC’nin Savunma Harcamalarının GSYİH’ya göre Oranı (1990-2009) (%) .....                            | 156 |
| <b>Tablo 20:</b> | 2007 Yılı Savunma Harcamaları En Yüksek Olan İlk 10 Ülke .....                                                          | 156 |
| <b>Tablo 21:</b> | 2008 Yılı Savunma Harcamaları En Yüksek Olan İlk 10 Ülke .....                                                          | 157 |

|                                                                                                        |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Tablo 22:</b> Konvansiyonel Silah Tedarikçileri ve Alıcılar Arasında İlk Beş Ülke (2003-2007) ..... | 160 |
| <b>Tablo 23:</b> Savunma Sistemi İhraç Eden En Büyük Şirketler (2007) .....                            | 161 |
| <b>Tablo 24:</b> Dünya Nükleer Güçleri (2008) .....                                                    | 161 |
| <b>Tablo 25:</b> 2003 Yılı Petrol Üretiminde ve Tüketiminde Ülkeler Sıralaması .....                   | 164 |
| <b>Tablo 26:</b> 2008 Yılı Seçilmiş Ülkelere Göre Ham Petrol Üretimi (Milyon Varil/gün) .....          | 165 |
| <b>Tablo 27:</b> 2008 Yılı Seçilmiş Ülkelere Göre Ham Petrol Tüketimi (Milyon Varil/gün) .....         | 165 |
| <b>Tablo 28:</b> 2000-2008 Yılları Arasında Çin'in Rafineri Kapasitesi (Bin Varil/Günlük) .....        | 166 |
| <b>Tablo 29:</b> 2000-2008 Yılları Arasında Çin'in Petrol Tüketimi (Milyon ton) .....                  | 167 |
| <b>Tablo 30:</b> ABD'de Yıllar İtibariyle Petrol Tüketimi .....                                        | 173 |
| <b>Tablo 31:</b> ABD'de Yıllar İtibariyle Petrol Tüketimi .....                                        | 174 |
| <b>Tablo 32:</b> ABD Petrol İthalatı (Milyon Ton) .....                                                | 175 |

## ŞEKİLLER LİSTESİ

### Sayfa No:

|                 |                                                                |     |
|-----------------|----------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Şekil 1:</b> | ABD’nde GSYİH’nın Yüzdesi olarak Bütçe Açık ve Fazlaları ..... | 130 |
| <b>Şekil 2:</b> | ABD’de Enflasyonun Seyri .....                                 | 135 |
| <b>Şekil 3:</b> | 2007 Yılı Çin’in İhracat Partnerleri (%).....                  | 143 |
| <b>Şekil 4:</b> | 2007 Yılı Çin’in İthalat Partnerleri (%).....                  | 143 |
| <b>Şekil 5:</b> | 2008 Yılı Dünya Birincil Enerji Tüketim Payı.....              | 164 |
| <b>Şekil 6:</b> | 2008 Yılı ABD’nin Ülkelere Göre Petrol İthalatı .....          | 176 |

## GİRİŞ

İki kutuplu dünya düzeninin sona erdiği ve bu bağlamda değişim ve dönüşüm sürecinin başladığı Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistem, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) liderliğinde tek kutuplulaşma eğilimi gösteren bir süreci yansıtırsa da zaman içerisinde çok kutuplu bir yapıya evrilmeye başlamıştır. Bu bağlamda sahip olduğu yüksek profilli nüfus, reform ve açılım dönemiyle küresel sisteme entegre olmaya çalışmasıyla, yükselen ekonomik bir profil ile içe dönük, reaktif bir dış politika eğiliminden dışa dönük ve proaktif bir dış politika eğilimine yönelen Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), uluslararası sistemin önemli aktörlerinden biri konumuna yükselmiştir. Bu noktada yadsınamaz olan gerçeklik ise, ABD'nin tek süper güç olması ancak bunun karşısında ÇHC'nin de "Yükselmekte Olan Bir Güç" tanımlanmasıyla ifade edilebilecek bir konuma erişmesidir.

1990-2000 yılları arasında geriye kalan tek süper güç konumunda olarak küresel bir imparatorluğa evrilme amacıyla hareket eden ABD, 11 Eylül 2001 tarihinde hem askeri (Pentagon) hem de ekonomik (Dünya Ticaret Merkezi) hegemonyasının iki önemli simgesine gerçekleştirilen saldırılarla büyük bir hezimete uğramıştır. Nitekim bu saldırılar, hem Amerikan dış politikası hem de uluslararası sistem ve bu sistem içerisinde yer alan aktörler açısından bir miladı oluşturmuştur.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle küresel bir süper güç konumunda olan ABD ve zaman içerisinde çok kutuplu bir yapıya evrilen sistem içinde yükselen bir güç konumuna erişen ÇHC'nin ilişkileri dünya siyasetinde en çok ilgi çeken konulardan biri haline gelmiştir. Nüfusu, ekonomik büyüklüğü,

Asya-Pasifik coğrafyası dışında da sergilediği proaktif politikalar çerçevesinde hem bölgesel hem de küresel düzlemde ön plana çıkmaya başlayan ÇHC, bu özelliklerine ek olarak sınırları ve toprak sorunlarında gösterdiği çatışmacı yaklaşımıyla ABD dış politika yapıcıları ve ABD’li akademisyenler arasında, Çin’in askeri alanda ABD’nin karşısındaki en büyük rakip olacağını belirten “Çin Tehdidi” teorisinin yankı bulmasına yol açmıştır. Bu bağlamda da hem Soğuk Savaş sonrası ABD’nin küresel liderliğini devam ettirme noktasında takip ettiği politikaların hem de Çin’in yükselen profili’nin, ABD ve ÇHC arasındaki ilişkilere ne yönde (olumlu ve/veya olumsuz) etki ettiğinin analiz edilmesi önem arz etmektedir.

Temel odak noktası George W. Bush döneminde ABD ve ÇHC arasındaki ilişkileri konu edinen bu tez çalışmasında “bütünlük” sağlanması ve “karşılaştırmalı bir analiz” yapılabilmesi için ilk olarak George W. Bush döneminden önceki 20. yüzyılın son on yılı içerisindeki ABD ve ÇHC ilişkileri ve yeni sürecin sunduğu fırsat ve risklere yönelik hem ABD’nin hem de ÇHC’nin bakış açıları, tutumları ve dış politikaları da incelenecektir. Akabinde ise, tezin ana odak noktası olan George W. Bush dönemindeki ABD ve ÇHC ilişkileri ele alınacaktır.

Yapılan literatür taraması sonucunda ABD-ÇHC ilişkilerini tek bir boyuttan (siyasi, ekonomik, ilişkilerdeki temel sorunlar örneğin Tayvan Sorunu gibi) ele alan çalışmaların bulunması ve odak noktası olarak George W. Bush döneminin ele alınmaması ekseninde George W. Bush dönemindeki ABD-ÇHC ilişkileri üzerinde bir çalışma oluşturulması amaç edinilmiştir. Ayrıca ifade edilen bu husus tezin önemini de oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle salt George W. Bush dönemine odaklanarak ABD-ÇHC ilişkilerini analiz eden bir çalışma olmaması noktasında bu

Çalışma, özellikle bu dönem üzerine yoğunlaşacak veya bu dönemin çıktılarını kendi çalışmalarına yansıtacak araştırmacılar için önemli bir kaynak oluşturması çerçevesinde önem arz etmektedir.

Bununla beraber belirtilmesi gereken bir diğer önemli husus ise neden ABD ve HC rneklerinin seçildiği ve neden George W. Bush dönemine odaklanarak ABD-HC ilişkilerinin analiz edildiğinin açıklanmasıdır. Bu noktada iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi sonucu “tek süper güç” olarak ABD’nin ön planda olması ancak uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya evrilmesiyle HC’nin de küresel gler kafilesine katılması, ABD ve HC rneklerinin seçilmesindeki st şemsiyeyi temsil eden ilk amaçtır. Diğer taraftan George W. Bush dönemine odaklanılarak ABD-HC ilişkilerinin analiz edilmesinin ilk nedeni, dünya siyasetinde hem ABD açısından hem de uluslararası sistem açısından önemli bir dönüm noktasını teşkil eden 11 Eylül saldırılarının George W. Bush döneminde olması ve aşırı saldırgan, tek yanlı olarak ifade edilebilecek bir dış politika eğilimindeki ABD ile 2000’li yıllarla beraber ABD’den sonraki en büyük ekonomik güç olan ve dış politikasını “barışçıl” bir eğilimde sürdüren HC ilişkilerinin küresel sistemdeki yansımalarının analiz edilmesi oluşturmaktadır. Bu döneme odaklanılmasındaki ikinci neden ise, her ne kadar inişli-çıkışlı olsa da önemli ölçüde bir dinamizme sahip olan ABD-HC “Yeni Fırsatlardan Yararlanma ve İlişkileri Geliştirme” döneminin (Qinqqquo, 2006: 402-404) George W. Bush dönemine denk gelmesidir.

“George W. Bush döneminde ABD ve HC ilişkileri “rekabet”mi yoksa işbirliği” üzerine mi temellenmiştir?” sorusunu sorunsallaştırmak bu tez çalışmasının ana problemini oluşturmaktadır. Bununla beraber tez alışması, “George W. Bush

döneminde ABD-ÇHC arasındaki ilişkiler, hem “stratejik rekabet” hem de “stratejik ortaklık” düzleminde ilerlemiştir” şeklindeki temel varsayıma dayanmaktadır. Ayrıca tez çalışmasının ana problemine cevap verilebilmesi noktasında tez konusu çeşitli alt problemlere ayrılmıştır. Bunlar şu şekildedir:

- 1) Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte yaşanan değişim ve dönüşüm çerçevesinde ABD-ÇHC politikaları ne yönde seyir etmiştir?
- 2) Genel olarak Soğuk Savaş sonrası yaşanan yeni süreç içinde ve özel olarak George W. Bush döneminde ABD ve ÇHC ilişkileri nasıl şekillenmiştir? Bir önceki George H.W. Bush ve Bill Clinton dönemleriyle karşılaştırılırsa Bush yönetiminin ÇHC’ne yönelik tutumunda değişim yaşanmış mıdır?
- 3) Tarihsel bir süreci bulunan en hassas sorunlara karşı ABD ve ÇHC’nin tutumları George W. Bush döneminde değişim göstermiş midir?
- 4) Bölgesel krizlere karşı ABD ve ÇHC’nin tutumları ne yöndedir?
- 5) 2001-2008 döneminde hem ABD hem de ÇHC’de ki ekonomik görünüm ekseninde ABD-ÇHC ilişkilerinin ekonomi boyutu ne yönde ilerlemiştir?

Her bir alt probleme yönelik alt varsayımlar ise şu şekildedir:

- 1) Soğuk Savaş sonrası “pragmatizm” hem ABD hem de ÇHC’nin ortak bir dış politika prensibi olsa da ABD “küresel liderlik” söylemiyle küresel bir imparatorluğa evrilme amacıyla ilerlerken ÇHC, “Yükselen Eko-Küresel Bir Güç”olma yolunda barışçıl bir politika benimsemiştir.
- 2) Genel bazda Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni yapılanmada ve özel olarak George W. Bush döneminde ABD bir taraftan ÇHC’ni siyasi ve

ekonomik mekanizmalar içine dahil etmeye çalışmakta diğer taraftan da yükselen bir profile sahip olan ÇHC'ni dengelemeye çalışmaktadır. Bununla beraber ÇHC ABD'ye yönelik iki yönlü bir politika izlemiştir. Bu politikanın ilk ayağında “uzlaşmaya yanaşmayan” bir ÇHC bulunurken ikinci ayağında barışçıl bir zeminde ABD ile sürtüşmekten kaçınan bir ÇHC bulunmaktadır. Bununla beraber George W. Bush döneminde ABD'nin ÇHC'ne yönelik tutumu hem George H.W. Bush dönemi hem de Bill Clinton döneminde ABD'nin ÇHC'ne yönelik tutumuyla teorik olarak farklılık arz etse de pratik olarak benzer yöndedir.

- 3) ABD ve ÇHC tarihsel bir sürece dayanan en hassas ortak sorunlarına karşı her daim taviz vermeyen bir tutum içerisinde olmuşlardır.
- 4) Bölgesel Krizler ekseninde ABD genel olarak askeri müdahaleyi içeren sert güç politikalarına dayanan bir tutum içerisindeyken, ÇHC işbirliği ve diyaloga dayanan yumuşak güç politikası ekseninde hareket etmiştir.
- 5) ABD ve ÇHC ilişkilerinin ekonomi boyutunda hem rekabet hem de işbirliği bulunmaktadır. Bu bağlamda ABD-ÇHC ekonomik ilişkilerinde “birbirlerine karşı çekinceler” ekseninde takip edilen politikalar söz konusuysa aynı zamanda ortaklık ilişkisinin tesis edilmesi noktasında da geliştirilen politikalar söz konusudur.

George W. Bush dönemindeki ABD ve ÇHC ilişkilerinin analiz edilmesi ve ana araştırma problemi ile varsayımın doğru olup olmadığının tespiti açısından bu tez çalışması, “Soğuk Savaş Sonrası ABD ve ÇHC'nin Küresel Stratejileri'nin

Karşılaştırılması” ve “2001-2008 Yılları Arasında ABD-ÇHC İlişkileri” başlıkları altında iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, öncelikle ABD ve ÇHC’nin küreselleşmeye bakışı çerçevesinde Soğuk Savaşın sona ermesinin ABD ve ÇHC tarafından yorumlanması ele alınmaktadır. Bu bağlamda bir taraftan ABD ve ÇHC’nin küreselleşme yorumlarına odaklanılıp, diğer taraftan Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan değişim ve dönüşüm sürecinde ne yönde bir dış politika eğilimi gösterdikleri analiz edilmiştir. Bununla beraber, bu bölümde ABD ve ÇHC ilişkileri Soğuk Savaş’ın son dönemi ve sonrasında yaşanan krizler ekseninde de ele alınmıştır. Bu noktada öncelikle 1990-2000 yılları arasında ABD-ÇHC ilişkileri analiz edilmiş ve akabinde uluslararası sistemde yeni tehditlerin oluşması ekseninde bölgesel krizlere yönelik ABD ve ÇHC’nin tutumları ele alınmıştır. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus ise, ABD ve ÇHC’nin bu bölgesel krizlere yönelik tutumlarının ele alınmasındaki temel nedenin bu krizlerin sonlanmayıp George W. Bush dönemine kadar uzamasıdır. Bu bağlamda önceki ABD hükümetleri döneminde başlayan krizlerde ABD’nin ne yönde bir tutum içerisinde olduğu ve ardında aynı krize yönelik George W. Bush döneminde ne yönde bir politika izlendiği ve ÇHC’nin bu krizlere yönelik yaklaşımı karşılaştırmalı bir profil ekseninde analiz edilmiştir.

İkinci bölümde, tezin başlığından da anlaşılacağı üzere tezin odak noktasını oluşturan George W. Bush döneminde ABD-ÇHC ilişkilerinin siyasi ve ekonomi boyutu ele alınmıştır. Siyasi boyutta, bir taraftan son derece önemli bir milat noktasını teşkil eden 11 Eylül saldırıları öncesi ve sonrası ABD’nin ulusal ve uluslararası arenadaki politikaları ele alınmış olup, diğer taraftan 11 Eylül saldırıları

sonrası ortaya çıkan yeni konjonktürde ÇHC'nin ne yönde konumlandığı analiz edilmiştir. Bu bağlamda 11 Eylül saldırıları akabinde çok daha saldırgan ve tek yanlı bir eğilim içerisinde hareket ederek hem Afganistan'a hem de Irak'a karşı müdahalede bulunan George W. Bush yönetiminin bu müdahaleleri ne yönde gerekçelendirdiği ve bu müdahalelere karşı ÇHC'nin ne yönde bir tutum gösterdiği ve bu noktada karşılıklı ilişkilerin ne yönde seyir ettiği sebep-sonuç ilişkisi içinde incelenmiştir. Ayrıca George W. Bush döneminde biri Eylül 2002 diğeri Mart 2006 tarihlerinde yayınlanan ve ABD'nin stratejik vizyonunu ile dış politika ve güvenlik uygulamalarını belirleyen Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri incelemeye tabi tutulmuş ve tez konusu itibarıyla bu belgelerde ÇHC'ne yapılan atıflar ele alınmıştır. Son olarak, George W. Bush döneminde ABD-ÇHC ilişkilerine yön veren temel sorunlar analiz edilmiştir. Bu bağlamda her ne kadar George W. Bush döneminden çok daha önce ortaya çıksa da bu dönemde ABD-ÇHC ilişkilerinin en hassas ve can alıcı sorunlarını oluşturmaları nedeniyle Tayvan, Tibet, Doğu Türkistan veya Sincan Sorunu incelenmiştir. Ayrıca kitle imha silahları ve nükleer silahsızlanma sorunu çerçevesinde Kuzey Kore Sorunu ve İran'ın Nükleer Programının Yarattığı Sorun başlıkları altında ABD ve ÇHC'nin bu sorunlara yönelik politikaları analiz edilmiştir.

İlişkilerin ekonomi boyutunda ise, sadece George W. Bush döneminde değil genel olarak önem arz eden ABD ve ÇHC arasındaki ekonomik ilişkiler ele alınmıştır. Bu noktada ilk olarak hem ABD'nin hem de ÇHC'nin ekonomik yapıları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bununla beraber karşılıklı ekonomik ilişki boyutuna inilip, bu ilişkiler “ticaret”, “savunma harcamaları” ve “enerji politikaları” başlıkları altında incelenmiştir. Ayrıca ABD ve ÇHC'nin hem ekonomik yapıları

hem de karşılıklı ekonomik ilişkileri ele alınırken tez konusu itibariyle merkeze George W. Bush dönemi konularak bir analiz yapılmıştır.

Bununla beraber çalışma, birincil ve ikincil kaynaklardan elde edilen verilerin analiz edilip, yorumlanmasına dayanan “Betimsel Analiz” yöntemine dayanmaktadır. Ulaşılan materyallere uzun bir okuma süreci uygulanmış konu sistematğine uygun olarak, çalışmanın içeriği oluşturulmuş ve tez yazım kurallarına uygun olarak, çalışma ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, ABD-ÇHC ilişkilerinin siyasi, ekonomik ve askeri boyutu analiz edilirken her iki ülkeye yönelik elde edilen veriler ekseninde bir karşılaştırma profili oluşmuştur.

Son olarak çalışmada bazı sınırlandırmalar söz konusudur. Bunlardan ilki, çalışmada Çince kaynakların kullanılamamasıdır. Bu bağlamda İngilizce ve Türkçe kaynaklardan elde edilen veriler analize tabi tutulmuştur. İkinci sınırlandırma ise, ABD-ÇHC ilişkilerinin ekonomi boyutunda ele alınan enerji politikaları bölümünde söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, birincil enerji kaynakları içerisinde en çok talep edilen ve tüketimi yapılan enerji kaynağının petrol olması zarfında her iki ülkenin sadece bu enerji kaynağına yönelik takip ettikleri politikalar ele alınmıştır.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### SOĞUK SAVAŞ SONRASI ABD VE ÇHC’NİN KÜRESEL STRATEJİLERİ’NİN KARŞILAŞTIRILMASI

#### A) Soğuk Savaşın Bitişinin ve Küreselleşmenin ABD ve ÇHC Tarafından Yorumlanması

Temel parametreleri Doğu ve Batı Bloku liderlerinin ve her iki bloka taraf devletlerin birbirlerine karşı oluşturdukları siyasi, askeri, ekonomik, stratejik ve jeopolitik tutumları zarfında oluşan uygulamaların toplamı olarak kabul edilen (Emeklier, 2010) Soğuk Savaş dönemi ABD ve Batı ülkelerinin zaferiyle sonuçlanmış, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB veya kısaca SB) ve kurmuş olduğu sistem iç sorunları ve başarısızlıkları çerçevesinde çökmüş, Birliğin dağılmasıyla beraber 15 kadar yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan Yugoslavya beş devlete ayrılmış, Almanya gibi ideolojik bölünme halindeki bir devlet yeniden birleşmiş, Varşova Paktı dağılmış ve Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk gibi diğer bazı ülkelerde komünizmi terk etmek gibi birtakım değişimler yaşanmıştır (Girgin ve Biren, 2011: 28). Tüm bu değişimler Doğu ve Batı bloku etrafında oluşan iki kutuplu dünya düzeninin sona erdiğini ve uluslararası sistemde yepyeni bir yapılanmanın ortaya çıktığını göstermektedir (Baharçipek, 2006: 68). Yaşanan bu gelişmeler çerçevesinde de 20. Yüzyılın son 10 yılı “Soğuk Savaş sonrası” dönemini başlatmıştır (Girgin ve Biren, 2011: 28).

1980’li yıllar ile beraber bir yandan devletler, ekonomiler ve kültürler arasında diğer yandan bireyler arasındaki ilişkilerde “yaygınlaşma”, “derinleşme” ve “hızlanma” süreçleri oluşmaya başlamıştır. Hem 1980’li yıllardan itibaren serbest pazar ekonomisinin dünya çapında yaygın hale gelmesi; hem 1989 yılında Berlin Duvarı’nın, 1990 yılında Sovyetler Birliği’nin çökmesi çerçevesinde Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve iki kutuplu dünya düzeninin bitmesi; hem de kültür, iletişim ve bilişim sektörlerinde ortaya çıkan reformsal gelişmeler zarfında coğrafi mesafelerin kısılması ve dünyanın küçülmesi, son derece önemli bir değişim ve dönüşüm süreci ortaya çıkarmıştır (Keyman, 2014:337). Bu bağlamda, Sovyetler Birliği’nin çökmesi ve kapitalist restorasyon sebebiyle artan oranda küresel bir sistemin ortaya çıkmasından söz edilmeye başlanırken (Güngen, 2014:446) zaman içerisinde de küresel sistem çok kutuplu bir yapı haline dönüşmeye başlamış ve bu noktada ABD ile beraber ÇHC gibi büyük bir küresel güç (Erdem ve diğer., 2013:52) sistem içinde önem arz etmeye başlamıştır. Bununla beraber yeni dönemde söz konusu olan durumlardan biri de, “Bir güç olarak Çin’in çıkışının ve Çin ile ABD arasındaki kaçınılmaz dengenin nasıl olacağını anlamaya çalışmak” (Marchand, 2011:11) olmuştur.

Sovyetler Birliği’nin dağılması ve Soğuk Savaş’ın bitişiyle ortaya çıkan Rusya Federasyonu’nun büyük oranda iç politikayı merkezine alması sonucu dış politikada etkin bir aktör olmaması, 1990-2000 yılları arasında ABD’nin dünya jeopolitiğindeki hareket serbestisini çok büyük bir oranda arttırmış ve ortaya çıkan bu süreçte geriye kalan tek süper güç olarak küresel bir imparatorluğa evrilme amacına doğru yol almasına sebep olmuştur. Bununla birlikte, 1990 sonrası süreçte ABD liderliğinde uluslararası sistemin tek kutuplu olduğu yönünde güçlenen birtakım düşünceler, esas olarak ABD’nin jeopolitik ve jeostratejik amaç ve

uygulamaları çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Ancak, ABD'nin "yönlendirici liderliği" çerçevesinde oluşan bu süreç bir ara dönemi veya bir geçiş sürecini temsil etmiştir (Kantarıcı, 2012:70). Nitekim Soğuk Savaş biter bitmez ABD'nin tek süper güç olamamasının yanı sıra Batı dünyasının karşısında dünyanın geri kalanı etkin bir rakip olarak ortaya çıkamamıştır (Erdem ve diğer., 2013:52). 2000'li yıllarla beraber de uluslararası sistemin tek kutuplu olmadığı aksine çok kutuplu bir yapının ortaya çıktığı görülmektedir (Kantarıcı, 2012:70). Genel itibariyle ise, Soğuk Savaş'ın sonunun ABD gücü/hegemonyası etrafında doğurduğu sonuç karmaşık ve hatta paradoksal olarak yorumlanmıştır (Kaldor, 1990:32).

Yaşanan bu değişim ve dönüşüm sürecinde ABD ve ÇHC'nin dış politikaları, hem yeni sisteme yönelik hem de birbirlerine karşı tutumlarının analiz edilmesi, Soğuk Savaş sonrası ABD ve ÇHC ilişkilerinin ne yönde seyir ettiğinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası döneme geçişi ve bu yeni sürece entegre olma girişimi, George Herbert Walker Bush döneminde başlamıştır. George H.W. Bush bu ara dönem veya geçiş sürecinde dış politika tecrübesi sayesinde nispeten temkinli bir yaklaşım sergilemiş ve ortaya çıkan gelişmeler karşısında hızlı tepkiler göstererek köklü bir dış politika değişikliğine neden olabilecek girişimlerden uzak durmaya çalışmıştır (Pirinççi, 2011:80-81).

Her ne kadar 1989 yılına Berlin Duvarı'nın yıkılması, Soğuk Savaş'ın sonuna gelindiğine dair önemli bir gösterge olsa da henüz Sovyetler Birliği'nin resmi anlamda dağılmamış olması, ABD açısından da ortaya çıkmakta olan bu yeni sürece dair somut bir strateji ortaya konulamamasına sebep olmuştur (Pirinççi, 2011:81). Bu

bağlamda, ABD açısından ortaya çıkan bu durum, George H.W. Bush yönetimi tarafından 1990 yılında Kongre'ye sunulan “ABD’nin Ulusal Güvenlik Stratejisi” belgesinde de göze çarpmaktadır (The White House, 1990). Ancak Sovyetler Birliği’nin henüz dağılmadığı ve Irak’ın Kuveyt’i işgal etmediği bir dönem içerisinde oluşturulan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesi ABD dış politikası açısından önem arz etmekte olup, ABD’nin ulusal çıkar ve hedefleri bu belge çerçevesinde dört kategori altında toplanmaktadır. Bu dört kategori ise şu şekildedir:

- 1) ABD’nin temel değerleri, kurumları ve vatandaşların güvenliğinin sağlanması ile özgür ve bağımsız bir devlet olarak yaşamını devam ettirmesi,
- 2) Sağlıklı ve büyüyen bir Amerikan ekonomisinin garanti altına alınması,
- 3) Siyasal özgürlükler, insan hakları ve demokratik kurumları güçlendiren istikrarlı ve güvenli bir dünyanın yaratılması,
- 4) Dost ve müttefik ülkeler ile etkin siyasi ilişkiler ve işbirliğinin geliştirilmesi (The White House, 1990:2-3).

George H.W. Bush’un pasif ve ihtiyatlı yaklaşımı eleştiri oklarına maruz kalmıştır. Bu bağlamda Bush, klasik ve statükocu zihniyet yapısının arka plana itilmesi yönünde hareket etmeye başlayıp, “Yeni Dünya Düzeni” söylemiyle ABD’nin dış politikada takip edeceği rotayı oluşturmuştur (Kurtbağ, 2010:167). Her ne kadar Soğuk Savaş sonrası yaşanan gelişmeler karşısında bir Bush Doktrini’nden söz edilemese de 1989-1991 dönemi arasında George H.W. Bush’un yaptığı birtakım konuşmalarda yeni dönemde oluşacak yeni eğilimin işaretlerini vermeye başladığı görülmüştür. Körfez Krizi ile beraber stratejik bir vizyon olarak görülebilecek olan

“Yeni Dünya Düzeni’nden” bahsetmeye başlamıştır (Berman ve Jentleson:1991:93-94). Bir başka ifadeyle, Körfez Krizi esnasında meşrulaştırıcı bir söylem olarak kullanılan “ Yeni Dünya Düzeni” özel bir kullanım alanı bulmuştur (Davutoğlu, 2011:110). Bu noktada, Eylül 1990’da Kongre’ye yaptığı “Yeni Bir Dünya Düzenine Doğru” isimli konuşmasında Bush, Soğuk Savaş sonrası oluşan süreçten ve dünya vizyonundan çok daha ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir (Heywood, 2013:267). Bu vizyon içerisinde “ Yeni bir dünyanın, yeni bir dünya düzeninin gerçek bir olasılığının olduğu dünyanın, kurucularının tarihsel vizyonunu yerine getirmek için dengelenmiş Birleşmiş Milletler (BM) ’in olduğu bir dünyanın; özgürlük ve insan haklarına saygının tüm ülkeler arasında kendine yer bulduğu bir dünyanın ortaya çıktığını görebiliyoruz” ifadesini kullanmıştır (Sloan’dan akt., Hook ve Spanier: 2014:185-186).

Bununla beraber, George H.W. Bush, Ekim 1990’da BM Genel Meclisi’nde “BM: Dünya Barış Parlamentosu” konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır: “Soğuk Savaş’ı aşan yeni bir uluslar ortaklığı düşünmekteyiz. Uluslararası ve bölgesel organizasyonlar aracılığıyla danışma, işbirliği ve ortak harekete dayanan bir ortaklık; ilkelerin ve hukukun üstünlüğünün birleştirdiği, maliyetlerin ve yükümlülüğün eşit olarak paylaşılmasıyla desteklenen bir ortaklık; demokrasiyi refahı, barışı yaygınlaştırmak ve silahları azaltmak amacıyla olan bir ortaklık” (Dispatch,1990). Bu açıklamaları doğrultusunda Bush, demokrasinin küresel ölçekte yayılmasını öngörmüş ve ABD’yi yeniden biçimlenmiş olan bir dünyanın merkezine yerleştirerek çok taraflı örgütlere olan inancını vurgulamıştır (Hook ve Spanier, 2014: 186).

Yeni Dünya Düzeni, küresel ölçekte düzensizlik ve istikrarsızlığa karşı oluşturulacak evrensel bir ittifakı öngörmüştür. Bu bağlamda yalnızcılığı ve tek taraflılığı benimseyen bir perspektifi geliştirme çabasını içermemiştir. Yeni dönemde tehdit, karşıt bir blok veya ideolojiden değil, artık tehdit hukuk tanımaz orta boy veya küçük devletlerden kaynaklanmaktadır. Özellikle nükleer silahların bu gibi devletlerin eline geçme ihtimali yeni dönemde ortaya çıkan tehdidi büyük oranda arttırmıştır (Kurtbağ, 2010:202-203). Bu noktada, Soğuk Savaş sonrası dönemde Bush yönetimi için ilk önemli test, Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle yaşanmıştır. 11 Eylül 1990'da Kongre'de yaptığı konuşma çerçevesinde ABD'nin Irak karşısındaki hedeflerini belirten Bush, “ Irak'ın hemen, tamamen ve koşulsuz olarak Kuveyt'ten çekilmesi, Kuveyt'in meşru yönetiminin yeniden başa getirilmesi, Basra Körfezi'nde güvenlik ve istikrarın sağlanması, yurt dışındaki Amerikan vatandaşlarının korunması ve terör tehdidinden uzak, adaleti sağlamak için daha güçlü, barış için daha güvenli” (Greene'den akt., Piriñçi:2011:85) yeni dünya düzeninin kurulmasını ifade etmiştir. Her ne kadar “Yeni Dünya Düzeni” adlandırması George H.W. Bush'un kendi orijinal buluşu olmasa da (Sloan'dan akt., Erhan, 2001:82) bu kavramın ortaya atılmasında etkili olan Körfez Savaşı, bölgesel çatışmaların ortaya çıkardığı yeni tehdit durumunu ve kitle imha silahlarının “haydut devletlerin” eline geçmesinin yarattığı sonuçları belirtmesi sebebiyle ABD'nin karşı karşıya kalabileceği tehdidin ilk örneğini oluşturmuştur (Kurtbağ, 2010:203). George H. W. Bush'un bakış açısı içerisinde, saldırgan tarafın sakinleştirilmesi veya saldırgan taraf ile müzakere yoluyla bir çözüme ulaşılmasından ziyade, saldırganı en baştan cezalandırmaya yönelik bir mantalite söz konusu olmuştur (Chace,1992:11). Bu noktada, ortaya çıkan Yeni Dünya Düzeni içinde, Sovyetler Birliği tarafından bir

saldırganlık durumu söz konusu olmayıp, bu saldırganlık durumu her ne nereden kaynaklanırsa kaynaklansın mücadele edilmesi gereken bir durum olarak görülmüştür (The Economist'den akt.,Kurtbağ, 2010:203). Diğer taraftan bu Yeni Dünya Düzeni içinde ABD çok taraflılık ve kolektif güvenliği benimsemiş ve Amerikan çıkarlarıyla çok az veya hiç ilgisi olmayan bölgesel, yerel ve öldürücü çatışmalar içerisine müdahil olmaya başlamıştır (Carpenter, 1991). Bununla beraber, Yeni Dünya Düzeni bir taraftan kolektif güvenlik, barış, hukukun üstünlüğü ve silahların kontrolü gibi faktörleri içerirken, diğer taraftan önceki dönemlerde Amerikan dış politikası içinde bulunan adalet, insan hakları, self-determinasyon ve demokrasi gibi unsurları içermemiştir (Chace, 1992:11). Bu bağlamda Bush'a göre, Yeni Dünya Düzeni, sistemi dönüştürmeyi değil aksine bu sisteme uyum göstermeyi içererek, temelde düzenin sağlanmasına yönelmiştir.Yeni düzenden kastedilmeye çalışılan ise; “ Hukukun üstünlüğünün orman kanununa üstün geldiği bir dünya. Ulusların özgürlük ve adaletin sorumluluğunu paylaşmayı kabul ettiği bir dünya. Güçlünün zayıfın haklarına saygı duyduğu bir dünya” tanımlaması olmuştur (Hurst'dan akt., Kutbağ, 2010:204). Bu noktadan hareketle “parola düzen, hedef istikrar, egemenlik de en kutsal ilke” (Krauthammer, 1991:26) olarak ifade edilmiştir.

Yeni Dünya Düzeninin ilk ciddi bunalımını temsil eden Körfez Savaşı'nın ardından Ağustos 1991'de oluşturulan “ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi” ise yeni döneme dair oluşturulan hedeflerin çok daha net çizgilerle somutlaştırılması açısından önem arz etmektedir.

Bu yeni stratejide “ İki nesildir dünyayı bölen amansız mücadele sona ermiştir. Doğu Avrupa’daki Sovyet hâkimiyetinin çökmesi, Soğuk Savaşın bitişi, temel sorunun çözüldüğü anlamına gelmektedir. Bundan üç yıl önce hayal edemeyeceğimiz yeni bir döneme girdik. Bu yeni dönem büyük umutlar ve belirsizlikler sunmaktadır. Yeni dönem için güvenlik stratejilerini şekillendirmek, bugün geçerli olan olağanüstü eğilimlerin anlaşılmasını gerektirmektedir. Neyin değişip ve neyin değişmediğini netleştirmeliyiz. Tarihin bize sunduğu fırsatları kesin olarak algılamalı ve devam eden tehlikelere temkinli yaklaşmalıyız” (The White House, 1991:1) ifadeleri kullanılmıştır. Kullanılan bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, yeni dönem bir yandan temel sorunların bitişi doğrultusunda oluşan fırsatları vurgulamış diğer yandan da bir belirsizlik ortamını yansıtmıştır. Ayrıca yeni stratejide, “ yeni güç merkezlerinin ortaya çıkmasına rağmen, ABD dünyayı siyasal, ekonomik ve askeri olarak her yönden etkileyebilecek gerçek anlamda küresel bir güçtür” ifadesiyle ABD’nin tek süper güç olduğu belirtilmiştir. Bununla beraber, “dünyanın tüm güvenlik problemlerini çözmek konusunda dünya polisi veya jandarması olamayız. Fakat zor durumda olan ülkelere karşı yardım eden bir ülke olabiliriz” (The White House, 1991:2) ifadesi, hem küresel polis veya jandarma rolünün benimsenmesinin sadece ABD çıkarları ötesindeki ülkeler için, bir diğer anlatımla dünya barışı için önemli olduğunu göstermiş hem de ABD’nin uluslararası sorunlara müdahale konusunda artık seçici bir tavır doğrultusunda hareket edeceğini vurgulamıştır (Erhan, 2001:83).

Bu yeni strateji çerçevesinde ABD şu konulara öncelik verdiğini ifade etmiştir:

1) Askeri açıdan: ABD ve müttefiklerinin güvenliğini tehdit edecek herhangi bir saldırıyı caydırmak; hakkaniyete uygun ve denetlenebilir silahların kontrolü anlaşmalarıyla istikrarı güçlendirmek; sınırlı balistik füze saldırılarını önleyecek kabiliyetteki sistemler geliştirmek ve gerekli konvansiyonel kapasiteyi geliştirmek; küresel ölçekte silahlanma harcamalarının sınırlandırılmasını teşvik etmek; gelişmiş askeri teknolojiler ve kimyasal, biyolojik ve nükleer silahların düşman ülke ve gruplara transfer edilmesini önlemek; ABD'nin müttefikleri ile küresel liderliğin çok daha fazla paylaşıldığı ve çok daha dengeli bir ortaklık tesis etmek; bölgesel hâkimiyeti amaçlayan ülkeleri bu amaçlarından caydırmak için bölgesel askeri dengeleri kalıcılaştırmak.

2) Ekonomik açıdan: Ulusal güvenlik ve ekonomik gücün bölünmezliği çerçevesinde, güçlü, başarılı ve rekabet edebilir bir ekonominin teşvik edilmesi; yabancı piyasalar, enerji ve maden kaynakları, okyanuslar ve uzaya erişmeyi garanti altına almak; pazar ilkelerine dayalı, ticaret ve yatırım karşısında engel oluşturmeyen, istikrarlı para kurlarına sahip ve ekonomik sorunları çözümlmek noktasında belli kurallara sahip açık ve genişleyen bir uluslararası ekonomik sistemi teşvik etmek; ekonomik kalkınma, sosyal ve siyasal yönde ilerlemeyi sağlamak için yardım, ticaret ve yatırım politikalarını desteklemek.

3) Siyasal açıdan: Sovyetler Birliği içerisindeki demokratik değişimi desteklemek; demokratik değerleri teşvik etmek ve bu değerlerin güçlendirilmesini sağlamak; demokrasi ve insan haklarına bağlılık duygusu ile çevrelenmiş özgür uluslar topluluğunu genişletmek ve

güçlendirmek; Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin rollerini güçlendirerek, onları barışı tesis etme, siyasi, ekonomik, sosyal ilerleme ve dünya düzeninin sağlanması konusunda teşvik etmek; Batı Avrupa'nın ekonomik ve siyasi yönden bütünleşmesini desteklemek; Avrupa genelinde istikrarlı bir güvenlik ortamının Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) tarafından tesis edilmesine olanak sağlamak; NATO müttefikleri ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) arasında ilerlemeye dönük adımların atılmasını sağlamak; bölgesel sorunlar karşısında diplomasi yoluna başvurarak çözüm sağlamak; insan hakları, ekonomik ve sosyal ilerlemenin sağlanmasına dair özgür, demokratik kurumların gelişmesini desteklemek.

- 4) Diğer alanlar: Kaçakçılıkla mücadele etmek çerçevesinde yasadışı uyuşturucu ticaretini engellemek; uluslararası terörizmi de içeren tehditler karşısında ABD'nin ve vatandaşların güvenliğini etkin bir şekilde sağlamak; terörizm, yasadışı göç, hükümete karşı ayaklanma gibi demokratik kurumlara yönelmiş tehditleri bertaraf etmek (The White House, 1991: 3-7, 17).

George H.W. Bush döneminde dış politika çerçevesinde yönetime karşı birtakım eleştiriler yapılmış ve bu noktada Bush yönetiminin “vizyon eksikliğine” sahip olduğu yönünde sesler yükselmiştir. Bu bağlamda, Berlin Duvarı'nın yıkılması, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Almanya'nın birleşmesi gibi birtakım önemli gelişmelerin yaşandığı bir uluslararası sistem içinde başkanlık yapan George H. W. Bush, bu yeni döneme dair somut bir vizyon oluşturamadığı yönünde eleştiriye maruz kalmıştır (McCracken, 2004:131). Joseph S. Nye ise Foreign Affairs

dergisinde 1992 yılında yazdığı “ What New World Order?” isimli makalesinde 1945’ten beri yaşanan gelişmelerden son iki yıldır yaşanan gelişmelerin çok daha önemli olduğunu ancak Bush Yönetiminin özellikle Körfez Krizi’yle dile getirdiği ‘Yeni Dünya Düzeni’ söyleminden tam olarak neyi anlatmaya çalıştığının net olmadığını ifade etmiştir (Nye, 1992).

Sonuç itibariyle, Bush yönetimi yeni dünya düzeni çerçevesinde büyük bir strateji oluşturmaya çalışsa da saldırganlığın cezalandırılması ötesine geçemeyip bu stratejiyi somut anlamda tanımlayamamıştır. Üstüne üstlük stratejisini hayata geçirmek konusunda son derece zorlanmış, bu noktada da Körfez, Somali, Bosna ve Haiti’de yaşanan gerilim ve çatışmalar ekseninde ad hoc bir tutum içerisine girip tutarlı bir yaklaşım sergileyememiştir (Kurtbağ,:2010, 204). Bush, kapsamlı bir dış politika oluşturma işini seçim sonrasına bırakmış; fakat 1992 Kasımında gerçekleşen seçimi kaybederek Bill Clinton karşısında yenilgiye uğramıştır (Pirinççi,2011:88).

1993 Ocak ayında göreve başlayan William Jefferson Bill Clinton ile Soğuk Savaş sonrası süreçte ABD’nin dış politikası, yepyeni bir vizyonla harmanlanmaya başlamıştır. 1996 yılındaki seçimleri de kazanarak 2001 Ocak’ına kadar görevde kalan Clinton da George H. W. Bush gibi öne çıkan bir doktrin ortaya koyamamıştır (Pirinççi, 2011:88). Her ne kadar bazı yazarlar, Bill Clinton’ın Bosna ve Kosova politikalarını değerlendirerek bu politikalar çerçevesinde Clinton Doktrininden söz etmiş olsalar da (Klare, 1999) Bill Clinton döneminde ön plana çıkan bir doktrin söz konusu olmamıştır. Fakat George H. W. Bush’un ifade ettiği “Yeni Dünya Düzeni” söylemi liberal demokratik değerlere karşı ortaya çıkan küresel bir tehdidin söz konusu olmadığı bir dönemde uluslararası konjonktürü ABD çıkarları lehine dönüştürmeyi amaçlayan stratejik bir adım olarak algılanırken, Bill Clinton dönemi

ise yüksek oranda Amerikan dış politikasının altın çağı olarak nitelendirilmiştir (Telatar, 2009:430). Clinton göreve başladığı ilk yıllarda bir taraftan ABD'nin ekonomik koşullarını düzeltmeye yönelik adımlar atmış diğer taraftan ise ekibiyle beraber dış politika vizyonu da oluşturmaya yönelmiştir (Pirinççi, 2011:88-89). Bu dönemde ABD, küresel kapitalizm, insan hakları, hukukun üstünlüğü ilkeleri temelinde hareket etmiş, Birleşmiş Milletler'in de desteğiyle sorunların çözümünde etkin bir güç olmuş ve bu bağlamda küresel barışın garantörü olma rolünü üstlenmiştir (Çelebi'den akt., Çiftçi, 2009:209).

Bill Clinton tarafından göreve geldikten sonra yapılan ilk konuşmada ABD'nin ne yönde bir dış politika takip edeceğinin altı çizilmiştir. Bu bağlamda Clinton, artık dış ve iç politika arasında somut bir farkın olmadığını; dünya ekonomisi, çevre sorunları, AIDS, silahlanma yarışı gibi pek çok konunun ABD'yi etkilediğini ifade etmiştir. Bununla beraber, eski düzenin geçmekte olduğunu vurgulayan Clinton, yeni düzenin ise özgür ama daha az istikrarlı olduğunu belirterek ABD'nin dünya liderliğine devam etmesi gerekliliğinin altını çizmiştir. Bu noktada her fırsatın kazanılması için rekabet etmek zorunda olunan dünyada çok daha fazla şey yapmak zorunluluğundan bahseden Clinton, bunun kolay olmadığını ve özveri gerektirdiğini vurgulamıştır. Diğer taraftan Clinton, ABD çıkarlarının ve uluslararası toplumun korunması gerektiği takdirde hem diplomasi hem de askeri kuvvet kullanımından bahsetmiştir. Bu bağlamda, “ABD hayati öneme sahip çıkarları tehdit edildiğinde veya uluslararası toplumun istek ve bilincine meydan okunduğunda, mümkün oldukça barışçıl diplomasiyle, gerektiğinde de zor kullanarak hareket edecektir” ifadesini kullanmıştır (Inaugural Adress, of Bill Clinton, 1993).

Bill Clinton döneminin dış politika vizyonu öncelikle Clinton'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı görevini ifa eden Anthony Lake'in 21 Eylül 1993 tarihinde gerçekleştirdiği konuşma çerçevesinde ortaya konmuştur. Konuşması çerçevesinde Lake, Soğuk Savaş sonrası dönemin dört temel özelliğine vurgu yapmıştır:

- 1) Demokrasi ve liberal ekonominin esas/merkezi kavramlar olarak ön planda olması,
- 2) Yeni dönemin egemen/dominant gücünün ABD olması,
- 3) Etnik çatışmaların patlak vermesi,
- 4) Bilgisayar, fiber optik kablosu, uydu sistemi, bilgi akışının hızlanması gibi teknolojik alanda ortaya çıkan birtakım gelişmelerin insan yaşamını değiştirmesi (Remarks of Anthony Lake, 1993).

Konuşması çerçevesinde Soğuk Savaş döneminin temel özelliklerine değinen Lake göre bu yeni dönem, ABD'nin çıkarları ve idealleri çerçevesinde ABD'yi yeni sürece hem angaje olmaya mecbur etmiş hem de liderlik etmesini zorunlu kılmıştır (Remarks of Anthony Lake, 1993). Bu bağlamda Soğuk Savaşın başladığı ilk dönemden itibaren George Kennan tarafından ortaya konulmuş olan “çevreleme politikası” (Pirinççi, 2011:90) yerine “genişleme politikasının” ön plana çıkması gerekliliğini ifade eden Lake, bu politikanın dört temel unsurundan bahsetmiştir:

- 1) Demokrasilerin güçlendirilmesi,
- 2) Yeni demokrasiler ve liberal ekonomilerin güçlendirilmesine yardım edilmesi,
- 3) Demokrasi ve liberal ekonomiye karşı tehdit içeren saldırganlıklara karşı mücadele edilmesi,

- 4) İnsani müdahale konusunda hem yardım sağlamak hem de demokrasi ve liberal ekonominin kökleşmesine destek olmak (Remarks of Anthony Lake, 1993).

Clinton yönetiminin, bir taraftan demokrasiye vurgu yaparken diğer taraftan bu vurguyu liberal ekonomi üzerine de yapması ABD açısından ekonomik anlamda bazı sonuçlar doğurmuştur. Örneğin, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ile Ticaret ve Tarifeler Genel Antlaşması'nın (GATT) onaylanması Clinton döneminin ilk yıllarındaki ekonomik başarılar olarak görülmüştür (McCracken, 2004:162). Bununla beraber Clinton “demokrasiyi yaygınlaştırma” vizyonunu şu şekilde açıklamıştır:

*Yeni bir tehlike ve fırsat dönemi içerisinde, en önemli amacımız, pazar ekonomisi üzerine temellenmiş demokrasilerin dünya topluluğunu genişletmek ve güçlendirmektir. Soğuk Savaş boyunca, özgür kurumların yaşamasına yönelik oluşan bir tehdidi sınırlandırmaya çalıştık. Şimdi, bu özgür kurumlar altında yaşayan ulusların çemberini genişletmek istiyoruz. Çünkü bizim düşümüz, birbiriyle işbirliği yapan ve barış içinde yaşayan başarılı demokrasiler dünyasıdır (Dispatch, 1993).*

Clinton döneminde bir önceki dönem olan George H. W. Bush döneminde olduğu gibi “Ulusal Güvenlik Strateji” belgeleri oluşturulmuştur. Ancak Clinton'ın ilk Ulusal Güvenlik Strateji belgesindeki temel farklılık, ABD'nin güvenliği kavramının sınırını genişletip, daha kapsamlı bir şekilde Amerikan yaşam tarzını da dâhil edecek bir hale getirilmesidir. Bununla beraber belgede, ulusal güvenlik hedefinin üç ana boyutu şu şekilde ifade edilmiştir:

- 1) ABD'nin güvenliğini arttırmak
- 2) ABD'nin refahını arttırmak,
- 3) Demokrasiyi güçlendirmek (Snider, 1995:12-13; The White House, 1995:7).

Clinton'ın Şubat 1995'de Kongre'ye sunduğu "*A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*" isimli Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde Clinton'ın artık çok daha fazla dış politikaya entegre olmaya başladığını gözler önüne sermiştir. "ABD'nin dünyanın en rakipsiz gücü" olduğunu belirten belge (The White House, 1995:1), ABD'nin başlıca hedefinin küresel liderlik olduğunu göstermiştir. Bununla beraber, "Dünya çapında Amerikan liderliği sağlandığı takdirde, dünyanın çok daha emniyetli ve refah içerisinde olacağı" ifade edilmiştir (The White House, 1995:2). Diğer taraftan ABD'nin askeri gücünün kullanımına ilişkin olarak "kitle imha silahları, bölgesel çatışmalar ve devletlerin istikrarına yönelik tehditlerle başa çıkabilme noktasında Amerikan diplomasisini desteklemek için askeri gücün kullanılacağı belirtilirken (The White House, 1995:12), dost ve müttefiklerle beraber uluslararası örgütler çerçevesinde geliştirilecek işbirliğinin önemli olduğu; fakat ABD'nin başlıca ulusal çıkarları tehlike altındaysa ABD'nin tek başına hareket edeceği" (The White House, 1995:13) vurgulanmıştır.

1996 senesinde açıklanan Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde ise Clinton, belirlenen hedeflere ulaşılmakta olduğu ve daha önce belirlenen güvenlikle ilişkili önceliklerde büyük değişimler olmadığını ifade etmiştir. Bununla beraber, ABD'nin dünya liderliğinin "daha önce hiç olmadığı kadar gerekli" olduğunu vurgulamıştır.

Diğer taraftan ABD'nin uluslararası sorunlara karşı müdahalesinde “seçici” bir yaklaşım sergileyeceğinin altı çizilerek şu ifadeler kullanılmıştır:

*Askeri güç, saldırganı mağlup etmek konusunda önemli bir unsur olsa da önde gelen sorunların çözümünde yeterli değildir. Mücadele içinde olan bir toplumda demokrasi ve ekonomik refah sadece o toplum tarafından oluşturulan yerel çözümler doğrultusunda kök salabilir. Askeri gücü, bir toplum için fırsat penceresi açmaktan daha fazla bir şey olmayacağı bilinciyle, seçici biçimde kullanmak zorundayız. Sonuç olarak, sadece hayati çıkarlarımız ve değerlerimiz yeteri ölçüde tehdit altındaysa ülke dışına kuvvet göndereceğiz (The White House, 1996).*

Clinton'ın 1997 yılında Kongreye sunduğu “A National Strategy for a New Century” isimli Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde de önceden belirlenen hedeflerin yeni bir tekrarı olmasıyla beraber, bu belgede ABD çıkarlarına yöneltilmiş olan tehditlerin bir kategorisi sunulmuştur. Bu bağlamda ABD çıkarlarına karşı “Bölgesel veya devlet merkezli tehditler”, “Ulus-ötesi tehditler” ve “Kitle İmha Silahlarından Oluşan Tehditler” olmak üzere üç kategori altında toplanan bu tehditlerden ilki içerisinde, ABD için son derece önemli olan çıkarları, tehdit etme isteği ve kapasitesine sahip olan bazı ülkelerin halen bulunduğu ve bu ülkelerin nükleer, biyolojik ve kimyasal silahları da kullanarak saldırı kapasitelerini güçlendirmeye çalıştıkları ifade edilmiştir. İkinci kategoride, yasadışı uyuşturucu ticareti, terörizm, silah kaçakçılığı, uluslararası örgütlü suçlar, denetimsiz göçmen kaçakçılığı ve çevresel zararların ABD'nin çıkarlarını tehdit ettiği belirtilmiştir. Son kategoride ise; kitle imha silahlarının küresel güvenlik açısından en büyük tehdit olduğu ve bu bağlamda ABD'ye düşman ve küresel güvenliğe zarar verebilecek ülkelerin bu tür silahlara ve ileri teknolojiye sahip olmalarının kabul edilemez olduğu belirtilmiştir.

Bununla beraber, hiçbir ülkenin bu tehditleri mağlup etme konusunda tek başına başarı sağlayamayacağı bilinciyle, ABD'nin bu tür tehditlere karşı dünyanın başlıca ülkeleriyle ortak çıkarlar doğrultusunda birlikte hareket etmeyi istediği vurgulanmıştır (The White House, 1997).

Bununla beraber 1997'de Bill Clinton tarafından açıklanan Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde göze çarpan bir diğer durum ise; “Uluslararası Ortamı Şekillendirmek” konusunda kullanılan yöntemlerin belirtilmesi olmuştur. Bu çerçevede ABD, ulusal ve uluslararası güvenliğe karşı ortaya çıkan tehditlere karşı öncelikle diplomatik yöntemlere başvuracağını belirtmiştir. Ayrıca bu yöntemin; müttefikleri desteklemek, ABD'nin çıkarlarını açık bir şekilde dile getirmek, bölgesel sorunları barışçıl bir şekilde çözmek, insani felaketleri engellemek, ABD ve müttefiklerine yönelik saldırıları engellemek, Amerikan firmaları için yatırım ve ticaret fırsatları yaratmak ve Amerikan etkisini dünya çapında yaymak için gerekli olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda her ne kadar askeri gücün, Amerika'nın güvenliği ve hayati çıkarlarını korumak için önemine değinilse de sorunları tek başına çözemeyen bir araç olduğu da belirtilmiştir. İkinci yöntem olarak ulusal ve bölgesel sorunların ABD'nin çıkarlarına zarar vermesini engellemek için bu sorunların yaşandığı yerlere Amerikan yardımlarının gönderilmesi olarak ifade edilirken; silahların kontrolü ve silahsızlanma girişimleri diğer yöntemleri teşkil etmiştir. Uluslararası ortamın şekillendirilmesi içinde ve ABD'nin çıkarlarının korunması konusunda sonuncu ama en etkili yöntem olarak askeri gücün kullanılmasından bahsedilmiştir (The White House, 1997).

Clinton'ın 1998 Ekim'inde Kongreye sunduğu Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde ise; Bill Clinton ile uygulamaya başlanan “angajman politikasının” küresel liderliğin devam ettirilmesi için kaçınılmaz olduğunun altı çizilmiştir. Bununla beraber, ABD'nin ortak sorunlara dair çözüm bulunmasında gerekli liderliği sağlama kapasitesine sahip tek ülke olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda “güven içinde olmak istiyorsak, yurtdışında liderlik yapmak zorundayız, fakat yurt içinde güçlü olamazsak dışarıya liderlik edemeyiz. Diğer devletlere ve devlet dışı aktörlere etki etmek konusunda ulusal gücün uygun tüm araçlarını kullanmak için istekli ve hazırlıklı olmak zorundayız” ifadesi kullanılmıştır. Diğer taraftan, “ABD'nin her zaman için tek başına hareket etme konusunda hazırlıklı olması gerekliliğine değinen belge de, ABD'nin ulaşmak istediği hedeflere ittifaklar, diğer resmi güvenlik yapıları veya belirli bir amaç doğrultusunda Amerikan liderliğinde geçici olarak oluşturulan koalisyonlar aracılığıyla ulaşabileceği” vurgulanmıştır (The White House, 1998:1-2).

Clinton tarafından Kongreye sunulan önceki Ulusal Güvenlik Strateji belgelerinde de değindiği “ABD'nin Çıkarları” kavramı, 1998 yılında açıklanan belgede üç temel kategori şeklinde açıklanmıştır. “Yaşamsal Çıkarlar”, “Önemli Ulusal Çıkarlar” ve “İnsani ve Diğer Çıkarlar” başlıkları altında oluşan bu üç kategoriden ilkinde; ABD'nin güvenliğini ve varlığını doğrudan hedef alan tehditler tanımlanmıştır. Bu bağlamda, ABD'nin veya müttefiklerinin ülke bütünlüğüne, vatandaşlarının güvenliğine, ekonomik refahına ve alt-yapı unsurlarına yönelik tehditlerin, gerektiği takdirde tek taraflı olarak kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere ne yapılması gerekiyorsa ifa edilmesinin zorunlu olduğu belirtilmiştir. İkinci kategoride, ABD'nin ulusal güvenliğini doğrudan etkilemeyen, fakat hem ülkenin refahını hem de dünyanın var olan yapısını etkileyerek tehlikeye sokan eylemlerden

bahsedilmiştir. Bu tür eylemlerin bertaraf edilmesine yönelik örnek olarak da, Haiti’de demokrasinin yeniden kurulması için ABD müdahalesi ve Bosna’daki NATO harekâtı verilmiştir. Bu kategorideki çıkarların tehdit edilmesi durumunda, ABD’nin maliyet ve risklerle orantılı olarak hareket edeceği ifade edilmiştir. Son kategoride ise; doğal ve insan kaynaklı felaketler ile insan haklarının ihlal edilmesi durumlarına çözüm sağlama, demokratikleşmenin desteklenmesi, ordunun sivil denetiminin ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gibi durumlarda ABD’nin tek başına veya başka ülkelerle beraber harekete geçebileceği vurgulanmıştır (The White House, 1998:5-6).

1998 strateji belgesinde, 1997 yılındaki strateji belgesinde ABD çıkarlarına yönelik belirtilen tehditlere ek olarak, casusluk faaliyetleriyle ABD’nin askeri, diplomatik, teknolojik veya ticari sırlarını ele geçirmeyi hedefleyen ve aynı zamanda kendi vatandaşlarına temel yönetim, hizmet ve fırsatları sunmak konusunda yetersiz olup insani krizlere, iç çatışmalara ve bölgesel istikrarsızlığa sebep olan “Başarısız Devletler” den de bahsedilmiştir (The White House, 1998:7).

Bill Clinton tarafından açıklanan 1999 yılındaki Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde ise dikkati çeken unsur “küreselleşme” kavramına yoğun şekilde atıfta bulunmasıdır. Bu bağlamda ABD’ye göre küreselleşme, “ekonomik, teknolojik, kültürel ve siyasal entegrasyonu hızlandıran, bütün kıtalardan insanları birbirine yakınlaştıran, düşüncelerini, mallarını ve bilgilerini paylaşma fırsatı yaratan bir süreçtir”. Aynı zamanda bu sürecin dünyadaki ulusların sayısındaki artış, demokratik yönetim, serbest pazar ekonomisi, temel insan hakları ve hukuk kurallarına saygı, ülkeler arasında barış, refah ve işbirliğinin sağlanması konusunda yeni olanakların

yaratılması gibi Amerika'nın temel değerlerini kapsamakta olduğu belirtilmiştir. Bununla beraber, küresel ekonominin yarattığı dinamizmin; ticaret, kültür ve küresel ilişkileri dönüştürdüğü ve bu bağlamda da Amerikalılar için yeni iş imkânları ve fırsatları yarattığı vurgulanmıştır (The White House, 1999: 1).

Küreselleşme paralelinde ortaya çıkan riskleri de belirten strateji belgesinde; dünyanın pek çok önemli bölgesinde suçlu devletlerin ve etnik çatışmaların bölgesel istikrarı ve ilerlemeyi tehdit ettiğı belirtilmiş, diğer taraftan da kitle imha silahları, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve diğer uluslararası suçların ulusal sınırlar ötesine geçerek küresel sorunlar haline geldiğı ifade edilmiştir. Bununla beraber, kaynakların tükenmesi, hızlı nüfus artışı, çevresel sorunlar, yeni bulaşıcı hastalıklar, her tarafa nüfuz eden yolsuzluk, kontrol edilemeyen mülteci göçleri gibi diğer sorunların da Amerikan güvenliğini artan oranda etkilediğı belirtilmiştir. Bu bağlamda, kendi çıkarları doğrultusunda küreselleşmenin sunduğı gelişmeleri takip etme motivasyonu içinde olan ABD'nin bu durumu strateji belgesinde şu şekilde ifade edilmiştir: “Amerikan vatandaşları, diğer ulusların refahı ve istikrarı, uluslararası norm ve insan haklarına verdikleri destek, uluslararası suçlarla mücadele yetenekleri, serbest pazar içindeki rolleri ve çevreyi koruma konusundaki çabalarıyla ilgilenmektedir” (The White House, 1999:1).

1999 strateji belgesinde, 1998 yılındaki strateji belgesinde yer alan “füze savunması başlığı”, “ulusal füze savunma” sistemi başlığıyla daha geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, ABD'nin uzun menzilli kitle imha silahları geliştirmekte olan devletlerden gelen bir tehditle karşı karşıya olduğunu ve “Serseri Devletlerden” kaynaklanacak kıtalararası balistik füze (ICBM) saldırısı ihtimalinin

arttığı ifade edilmiştir. Ayrıca, 2000 yılından itibaren sınırlı bir ulusal füze savunma sistemi gerçekleştirme niyetinde olduğu ve 1972 yılında imzalanan Anti-Balistik Füze Antlaşması'nda (ABM) gerekli değişikliklerin yapılması konusunda diplomatik müzakerelere gidileceği vurgulanmıştır (The White House, 1999:16).

Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde bir vizyon sunma eğilimi, George H. W. Bush döneminin aksine Bill Clinton döneminde söz konusu olmaya başlamıştır. Özellikle Clinton'ın genişleme ve angajman politikaları en azından retorik anlamda ön planda olmuştur. Bu bağlamda Clinton, Michael Doyle tarafından geliştirilen “Demokratik Barış Teorisi'nden” hareket ederek, Amerikan güvenliğinin sağlamlaştırılması ile liberal demokratik değerlerin yaygınlaşması arasında bir paralellik oluşturmuş ve liberal ekonomik değerleri de hem demokrasinin hem de güvenliğin ayrılmaz bir parçası olarak görme eğiliminde olmuştur (Pirinççi, 2011:93). Diğer taraftan Clinton yönetiminde her ne kadar askeri harcamalarda azalmaya gidilerek pek çok ülkede bulunan askeri üsler kapatılsa da teknolojik olarak daha etkili ve niteliksel olarak çok daha güçlü bir askeri strateji takip edilmiştir. Bununla beraber, insani müdahale kavramı ön plana çıkmış ve uluslararası kurumlarla işbirliğine gidilmiştir (Erdem ve diğer., 2013:54).

Soğuk Savaş'ın sona ermesini ÇHC'i açısından değerlendirmeye tutmak gerekir ise; Klasik uluslararası ilişkiler öğretisinde Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin çökmesi, Soğuk Savaşın sonunun geldiğini simgeleyen iki temel öge olarak algılanırken, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) açısından Soğuk Savaş'ın sonu bu iki önemli olayın çok daha ötesine 1970'li yıllara kadar gitmektedir. ÇHC için Soğuk Savaş'ın sonu anlık bir olayı temsil etmeyip, yaşanan

sürecin bütününe yönelik bir tanımlamadır. Bu bağlamda 1990 sonrası Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle ortaya çıkan süreci ÇHC, ABD'nin küresel iktidarının yükselişi olarak ifade etmiştir (Adıbelli, 2009:61-62).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber dış politikasında önemli düzenlemelere giden ÇHC (Jia, t.y), dünya ekonomisi ve siyasetinde yeni vizyon ve yapıların ortaya çıkması üzerinde etkili olan küreselleşmenin yarattığı değişim çerçevesinde zamanında hareket etmiştir. Sahip olduğu tarihi, kültürel ve sosyo-ekonomik kapasiteyi harekete geçirerek, yükselme eğilimine girmiştir. Bu bağlamda da “Devin Uyanışı”, “Ejderhanın Tırnaklarını Bilemesi” ve “Yeni Bir Süper Gücün Ortaya Çıkması” gibi terimler kullanılmaya başlanmıştır (Sandıklı, 2009:41). Bir başka ifadeyle Soğuk Savaş sonrası modernizasyonun sağlanması konusunda ÇHC, ortaya çıkan yeni küreselleşme dalgasının sunduğu fırsatları iyi bir şekilde değerlendirmiş, ideolojik kamplaşma ekseninde ülkeleri kategorileştirmeyi reddetmiş, reform politikaları ve barış için bağımsız bir dış politika uygulamıştır (Yang, 2014:13).

ABD ve Sovyetler Birliği arasında dehşet dengesi üzerine kurulmuş olan Soğuk Savaş'ın bitişine paralel olarak ÇHCnin Bloklar politikası çökünce, en önemli görevi Çinli politikacıların dünyaya ve ülkelere sistematik bir şekilde bakmalarını sağlayan ve dünyanın coğrafi, siyasi ve kültürel olarak sınıflandırılması üzerine kurulu merkez-çevre yaklaşımı Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni koşullara uyarlanarak ortaya konmuştur. Bu bağlamda Deng Xiaoping, merkez-çevre yaklaşımının neden olduğu pozitif içe kapanma sürecini başlatarak Çin'in karşı karşıya geldiği yeni koşullara uyum sağlayabilmesi için gerekli süreyi ve zemini

oluşturmaya çalışmıştır (Adıbelli, 2009:63). Diğer taraftan da Çin’de küresel kapitalist sisteme entegre etmeye yönelik aldığı kararlarla Reform ve Açılım (Wasserstrom, 2011:105) dönemi başlamıştır. Bu yeni dönemle beraber Çin’in takip ettiği dış politika aşamaları ise şu şekilde şekillenmiştir: 1) 1990’lı yıllarla beraber Çin’in büyüyen ekonomisi çerçevesinde yükselen bir güç olma yolunda ilerlemeye başlaması ve güçlenen milliyetçiliğin de etkisiyle uluslararası sistem içinde çok daha fazla belirgin bir rol üstelenme talebinde bulunması 2) 2000’li yıllarla beraber yükselen Çin’in ABD merkezli küresel ekonomik düzene karşı oluşturduğu savunulan bir ekonomik gelişme modeli olan “Pekin Konsensüsü” kavramıyla ortaya çıkan Çin’e özgü küresel bir düzen imgesinin sıklıkla dile getirilmeye başlanması (Ergenç, 2014:439-441). Bir başka ifadeyle, demokrasinin olmadığı bir piyasa reformu (Bernstam ve Rabushka:2004) veya Sosyalist Piyasa Ekonomisi şeklinde tanımlanan “Beijing Uzlaşması” (Galbraith, 2000:7) önem arz etmiştir.

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle beraber Çin dış politikasında önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Çin dış politikası, içe dönük, reaktif ve doğası gereği sistemi tehdit eden bir politikadan dışa dönük, proaktif ve sistemin içeriğini tanımlama kapasitesine sahip bir dış politika yönünde bir evrim geçirmiştir. Çin dış politikasında yaşanan bu değişim hem dünyanın hem de Çin’in çıkarları açısından önem arz etmektedir (Guo, 1999).

Çin dış politikası, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni süreçte kolaylıkla entegre olmayı başarmıştır. Bu yeni süreçte ideolojinin dış politika üzerindeki etkisi azaltılmış ve ulusal çıkar kavramı ön plana çıkarılmıştır. Ortaya çıkan yeni sürecin yarattığı fırsatlar ve olası tehditler ÇHC politikacıları tarafından

dikkate alınarak maksimum faydayı gözetken adımların atılmasına dikkat edilmiştir (Çakmak, 2005:114).

Çin dış politikası açısından her dönemde önemini koruyan; içişlerine müdahale etmeme ve ettirmeme ayrıca Çin'in gelişimini sağlayacak huzurlu bir uluslararası platformun yaratılması ilkelerini içeren “Barışçıl Biraradalık” Doktrini, Çin'in iç kalkınmaya odaklanan barışçıl bir ülke konumunda olduğunu ve dış politikada kendinin yarattığı saldırgan eğilimlere asla girmeyeceği prensibine dayandırılmıştır (Ergenç, 2014:439). Bu doktrin çerçevesinde Çin barışçıl bir dünya düzeni için büyük veya küçük, gelişmiş veya gelişmekte olan bütün ülkelerin, birbirlerinin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü ihlal etmeme, birbirlerinin içişlerine karışmama, karşılıklı yarar, eşitlik ve barışçıl bir ortamda beraber yaşama ilkelerine bağlı kalınmasını öngörmüştür (Chen, 2005:57). Bu politika çerçevesinde kendisinin gelişimi için güvenli bir dış politika ortamı yaratmayı, gerginlik ve çatışmalardan uzak durarak ekonomik büyümeyi arttırmayı ve dünyaya açılmayı amaçlamıştır. Aynı zamanda Çin, uluslararası sorunların çözümünde eşitlik ve karşılıklı fayda prensipleri doğrultusunda barışçıl bir şekilde hareket etmiş ve diğer güçleri rahatsız etmeden ulaşmak istediği hedefleri çerçevesinde ilerlemeye devam etmiştir (Sandıklı, 2009:46-47).

Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin ulusal çıkarlarını maksimize etmenin yöntemleri olarak da Çin dış politikasına hâkim olan üç ana eğilim söz konusu olmuştur (Çakmak, 2005:114). Bunlar, modernizasyon, milliyetçilik ve bölgeselciliktir. Modernizasyon, Çin'in ekonomik büyüme yönünde yoğunlaşmasını ifade ederken milliyetçilik de modernizasyon hedefine ulaşmak için Çin dış politikası

arkasındaki itici bir gücü oluşturmuştur. Her ne kadar ideolojinin hâkim olduğu dönemde milliyetçi duygular ön planda olmasa da Soğuk Savaş sonrasında önemli olmaya başlamıştır. Bölgeselcilik ise; Çin'in bölgesel bir güç olarak kalmaya devam edeceğini belirtmiştir (Zhao, 1997:114).

Çin'in Soğuk Savaş sonrası dış politikasını oluşturmasında etkili olan, fakat henüz Soğuk Savaş bitmeden Deng Xiaoping tarafından açıklanan strateji, Çin'in dış dünya ile bütünleşmesi ve büyük bir güç olarak ortaya çıkmasını vurgulamıştır. Bu strateji, 1989 Haziranında öğrenciler ve işçilerin siyasi hak ve özgürlükler için Tiananmen meydanında gösteri yapmaları ve bu gösterilerin Çin hükümeti tarafından şiddet kullanarak bastırması ve bu durumun uluslararası toplumun tepkisini çekmesi üzerine (Ergenç, 2014:440) Batı dünyasının Çin'e ambargo uygulamaya başladığı 1989 Tiananmen olaylarının hemen ertesinde açıklanmıştır. Stratejinin içerdiği ilkeler ise şu şekilde ifade edilmiştir:

- 1) Soğukkanlı olarak seyret ve analiz et (*Leng jing guan cha*),
- 2) Kendi durumunu güvence altına al (*Wenzhu zhen jiao*),
- 3) Değişimlere güven duygunla karşılık ver (*Chen zhe ying fu*),
- 4) Kapasiteni gizli tut (*Tao guang yang hui*),
- 5) Düşük bir profili muhafaza etmekte iyi ol (*Shan yu shou zhou*),
- 6) Hiçbir zaman lider olma (*Jue hu dang tou*),
- 7) Bazı katkılarda bulun (*You suo zuo wei*),
- 8) Sosyalizm bayrağı taşıma (*Bu kang qi*): Çin, sosyalist kampın liderliğini üstlenen Sovyetler Birliği'nin oynamış olduğu rolü kazanmaya çalışmamalı,
- 9) Çin üçüncü dünya ülkelerinin de lideri olmamalıdır (*Bu dang tou*),

- 10) Batı güçleri ile karşı karşıya kalacağı girişimlerden uzak durmalıdır (*Bu duikang*),
- 11) Kendine düşman edinme (*Bu shu di*): Çin, sosyalizmden ayrılmış olsun veya olmasın diğer ülkelerin (Doğu Avrupa) iç işlerine karışmamalıdır,
- 12) İdeolojik düşüncelerin çok daha ötesine git (*Chao yue yi shi xing tai yin su*),
- 13) Somut olaylardan ayrıl (*Chao tuo*) (Zhao, 1997:114-115).

Sovyetler Birliği'nin çökmesi ardından Çin'in anavatanı ve ulusal bütünlüğünün parçalanması tehlikesi doğrultusunda, politika değişikliğine doğru yönelerek geniş bir politika çerçevesi oluşturmuştur (Garver, 1993:23-24). Ayrıca Deng Xiaoping'in başlattığı değişim sürecinde “ekonomik bağımsızlık elde edilmeksizin, siyasal bağımsızlığın ayrılmaz şekilde elde edilemeyeceği” söylemi ön plana çıkmıştır (Caşın, 2005:67). Kısacası, Çin dış politikası “diplomasi için ekonomi” anlayışından “ekonomi için diplomasi” anlayışına doğru bir kayma eğilimine girmiştir (Xiaojun ve Guangxiang'dan akt., Yang, 2014:13). Bununla beraber Deng döneminde, “sinekler ve böcekler” olarak ifade edilen “Kapitalistler ve Batı etkisi” ortak bir payda içinde “Açık Kapı” olarak tanımlanmış ve entegrasyon amaçlanmıştır. Bu bağlamda “tam bağımsızlık (duli-sishu) ve kendine güven (Zili geng-sheng) kavramları ile entegre olan bir Çin Modeli” oluşturma çabaları hızlanmıştır. Çin, Batı ile entegrasyon süreci içerisinde izolasyonist politikayı terk etmiş ve kullandığı “açıklık” politikası çerçevesinde hem ekonomik büyümesinin hızlanmasını hem de halkın hayat standardının arttırılmasını hedeflemiştir (Kleinberg'den akt., Caşın, 2005:67). Ayrıca Çin'in “açıklık politikası” çerçevesinde izlediği politikalar, küreselleşmenin yarattığı yeni fırsatların ön plana alınacağını da önemli bir göstergesi olmuştur (Yang, 2014:20). Kısacası, Deng Xiaoping

döneminde dış politika açısından, yeni bir uluslararası siyasi sistemin ve uluslararası ekonomik düzenin yaratılması önemli iki faktörü temsil etmiştir (Xiaoping, 1994).

Deng Xiaoping ‘den liderliği 1989 yılında devralan Jiang Zemin’de Xiaoping ile benzer bir dış politika sürdürmüş, Çin’in neoliberal kapitalist sisteme olan bağlılığını arttıracak reformları gerçekleştirmeye devam etmiştir. Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) Çin’in katılımını sağlayan Zemin, Barışçıl Biraradalık doktrinine bağlı bir şekilde ve uluslararası sistemi tehdit etmekten kaçınan bir eğilim içerisinde olmuştur (Ergenç, 2014:440). Ayrıca, Zemin döneminde devam eden dönüşüm süreci içinde temel hedef, ABD’nin egemen olduğu tek kutuplu dünya düzeni durumunun dışına çıkılması olmuştur. Bu bağlamda 1992 yılında 14. Ulusal Kongrede Zemin, dünyanın büyük bir değişimden geçtiğini, iki kutuplu dünya düzeninin sona erdiğini ve yeni düzenin çok kutuplu bir yapıya doğru evrildiğini ifade etmiştir (Yang, 2014:28). Bununla beraber, yeni işbirliği platformlarının gelişmesinde Şanghay İşbirliği Örgütü, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) Ticari Örgütü temel kurumları teşkil etmekle beraber hem güvenliğin hem de uluslararası dış ticaretin “istikrar zemini” içinde gelişim göstermesine önem verilmiştir (Leifer, 1995:51).

2001 yılı Kasım ayında Pekin’de gerçekleştirilen önemli bir Kongre’de konuşma yapan Zemin şu ifadeleri kullanmıştır:

*Barış ve gelişmeyi etkileyen belirsizlikler artmaktadır. Güvenliği etkileyen etnik, dini ayrılıkların veya toprak anlaşmazlıklardan oluşan ve zaman içinde aniden ortaya çıkan yerel çatışmalar gibi geleneksel ve terörizm, ulusal sınırların ötesindeki suçlar, çevreyi tehdit eden sorunlar, uyuşturucu kaçakçılığı ve AIDS gibi geleneksel olmayan tehditler artmaktadır. Bu bağlamda yaşadığımız sürecin en önemli*

*konuları barış ve gelişmedir. Barışı korumak ve gelişmeyi desteklemek, tüm insanlığın ortak hedefi ve göz ardı edemeyeceği tarihi bir eğilimdir. Bununla beraber, dünyanın çok kutuplu bir hale dönüşmesi ve ekonomik anlamda küreselleşmeye yönelik her geçen gün artan eğilimler, dünya barışı ve gelişme için fırsatları da beraberinde getirmiştir (Chen, 2005:55-56).*

Bununla beraber Zemin, “Çin’in uluslararası toplumun önemli bir üyesi olduğunu belirtmiş ve dünyanın Çin’e olan ihtiyacını vurgulayarak barış ve ilerlemenin sağlanması noktasında da istikrarlı ve müreffeh bir Çin’in gerekliliğini” ifade etmiştir (Jintao, 2007).

2000’li yıllara gelindiğinde lider Hu Jintao üç alan üzerine yoğunlaşmıştır: reformlarda ilerleme sağlanmasını da içeren ülkenin genel yönetimi, parti ilişkileri ve parti yapısının modernizasyonunun sağlanması ve dış politika (Lam, 2006:161). Jintao, barışçıl bir gelişimin sağlanması fikri üzerine inşa edilen dış politikanın Çin’in ana prensibi olduğunu ifade etmiş, gelişimin sağlanması için de yakın coğrafyada barış ve istikrarın sağlam bir temele oturtulması gerekliliğini vurgulamıştır (Erdem ve diğer.,2013:57). Ayrıca her ne kadar Deng döneminde başlatılsa da yine bu dönemde de silahlı kuvvetlerin oynadığı rol asgari düzeyde azaltılmış buna binaen uluslararası ekonomik ilişkiler, enerji eğitim ve ticaret gibi konularla ilişkili olan bürokrat, diplomat ve uzmanların rolü arttırılmıştır (Cabestan, 2009:63). Bununla beraber Jintao döneminde “Barışçıl Biraradalık” doktrini, “Barışçıl Yükselme” doktrinine evrilmiş, fakat doktrinin sahip olduğu ana prensipler değişmemiştir. Diğer taraftan, 2000’li yıllarda Çin ekonomisinin ABD’den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmesi çerçevesinde 1990’lı yıllardaki reaktif milliyetçilik, yerini kendine güvenen ve proaktif bir dış politikaya bırakmıştır.

Bu dış politika stratejisine doğru yönelim ise; Çin'in uluslararası sistemin sessiz bir üyesi olmaktan çıktığını ve sistemin kurallarını koyan bir aktör olmaya doğru evirildiğini göstermiştir (Ergenç, 2014:440-441).

“Barışçıl Yükselme” politikası esas olarak ekonomik küreselleşmeyle entegre bir şekilde ve dünyanın diğer ülkeleriyle geliştirilen ilişkiler çerçevesinde ÇHC'nin Çin halkını olumsuz ekonomik koşullardan çıkarmasına yönelik ortaya çıkmıştır. Bu durumun sağlanmasında ise; dünya barışı etrafında şekillenecek bir kalkınma sürecinin oluşması düşüncesi söz konusu olmuştur (Bijian, 2005). “Barışçıl Yükselme” politikası birtakım dinamiklere sahiptir. Bu bağlamda, Çin'in kalkınması dünya barışına hizmet etmeli, kalkınma barışçıl bir şekilde sağlanmalı, Çin'in kendi öz kaynakları ve pazarı üzerine odaklanan bir gelişim olmamalı, ekonomik refahın sağlanması konusunda dinamik bir çalışma yapılmalı ve son olarak Çin'in kalkınması hegemonya kurmasına yol açmamalı ve diğer ülkelere bir tehdit oluşturmamalıdır (Xia, 2011). Bununla beraber, “Barışçıl Yükselme” doktrininin “Barışçıl Biraradalık” doktrininin temel varsayımlarına dayanması sonucu ortaya çıkan süreklilik, Çin'in iç kalkınmasına verilen öncelik ve ülkelerin içişlerine karışmama prensiplerinde kendini göstermiştir. Nitekim Hu Jintao döneminde baskın olan “uyumlu toplum” söylemi, dış politikayı da içerecek şekilde genişletilmiştir. Ayrıca, bu söylem çerçevesinde Batı modeline alternatif olacak bir Çin modeli arayışı içinde olunmadığı aksine “uyumlu toplum, uyumlu dünya” ilkesi çerçevesinde hareket edildiği vurgulanmıştır (Ergenç, 2014:441-442). Yine bu doktrin çerçevesinde Çin dış politikasında Latin Amerika, Afrika, Asya gibi uzak bölgelere doğru açılım yapma eğiliminde olmuştur (Sayın, 2013:230).

Jintao'nun 2005 yılında BM'de yapmış olduğu konuşma çerçevesinde “bölünmez bir bütün ve kapsamlı olarak düzenli ve uyum içinde bir dünya” beklentisi ifadesi, Çin'in barış, düzen ve refah içinde olan bir dünyanın yaratılması konusunda sorumluluk taşıyan bir ülke olduğu ve bu noktada “barışçıl bir gelişimi” arzu ettiğini göstermiştir (Yang, 2014:14). Bu bağlamda Çin, uyumlu bir dünya veya barışçıl gelişimin oluşturulması için adım adım bir yol haritası geliştirmiştir. Kasım 2005'de Çin'in barışçıl gelişimi üzerine bir “Beyaz Belge” yayınlanmış ve burada Çin'in ilerlemesi, modernizasyonu için barışçıl gelişim yolunun gerekli olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu yol haritasında, Çin halkının güçlü, demokratik, müreffeh ve uygar bir Çin yaratılması konusunda gayret göstermeleri gerektiği ifade edilmiştir (White Paper, 2005).

Hu Jintao 17. Ulusal Parti Kongresinde “Çin'in kendi çıkar alanlarında göstereceği gelişim etrafında, küresel ve bölgesel gelişime katkı sağlamaya devam edeceğini” ifade etmiştir. Küreselleşme çağının, hem ulusal hem de tüm insanlığın sahip olduğu çıkarların korunması ve dünya barışı, refah ve ilerlemenin sağlanması zamanı olduğunu vurgulamıştır (Yang, 2014:28). Ayrıca, bütün ülkelerin BM Şartını, demokrasiyi, uluslararası ilişkilerin evrensel normlarını ve uluslararası hukuk kurallarını ve işbirliğini desteklemeleri gerektiğini belirtmiştir (Jintao, 2007). 17. Ulusal Kongrede Jintao'nun açıklamaları Çin'in küreselleşme sürecinde yer alan bir ülke olduğunu ve temel ekonomik dönüşümü başarma konusundaki kararlılığını göstermiştir (Üngör, 2006:138).

2007 yılında Çin dış politikasının temel prensipleri ise şu şekilde ifade edilmiştir:

- 1) Çin hegemonya peşinde değildir ve olmayacaktır,

- 2) Devletlerin içişlerine karışmayacaktır,
- 3) Tüm devletlere eşit ve saygılı biçimde davranacaktır,
- 4) Çifte standarda dayanan bir siyaseti takip etmeyecektir,
- 5) Tüm devletlerin BM’de haklarını aramaları konusunda destek verecektir,
- 6) Terörizm ve kitle imha silahları ile mücadele edecektir,
- 7) Diğer medeniyetlere saygı gösterecektir (Erdem ve diğer.,2013:57).

Kısacası, hızla büyüyen ekonomisi ve müreffeh bir Çin toplumu hedefiyle yola çıkan Hu Jintao, uluslararası istikrarı tehdit edecek her türlü çatışmadan uzak duran bir eğilim içerisinde olmuştur (Zemin’den akt., Yang, 2014:28).

Sonuç olarak, Deng Xiaoping, Jiang Zemin ve Hu Jintao dönemlerinde bir taraftan ekonomik yapılanmanın modernize edilerek gelişiminin sağlanması üzerine odaklanılmış diğer taraftan da uluslararası barışçıl bir platformun oluşturulması hedeflenmiştir (Lam, 2006:165). Bununla beraber, Çin’in ekonomik kalkınması ve askeri büyüklüğünün hem komşularına hem de dünya için bir tehdit oluşturmamasına dayanan Çin dış politikası ve güvenlik konsepti, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ardından çok daha pragmatik bir eğilim içerisine girmiş ve bu noktada “karşılıklı güven, karşılıklı eşitlik ve işbirliği” kavramları ön planda olmuştur (Sayın, 2013:231).

## **B) Soğuk Savaş'ın Son Dönemi ve Sonrasında Yaşanan Bölgesel Krizler Çerçevesinde ABD ve ÇHC İlişkileri**

### **1- Soğuk Savaş Sonrası ABD-ÇHC İlişkileri (1990-2000)**

Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD ve Çin, Sovyetler Birliğine karşı bir yakınlaşma içine girmiş olsalar da bu durum Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber değişmeye başlamıştır (Adıbelli, 2008:85). Sovyetler Birliği'nin çökmesi sonrasında ABD, takip ettiği Ulusal Güvenlik Strateji belgelerinde kendisini tek süper güç ve ulaşılması son derece zor olan askeri güce sahip bir ülke olarak tanımlama eğiliminde olmuştur (Efegil ve Musaoğlu, 2009:15). Bu bağlamda ABD, tek kutuplu bir dünya düzeni oluşturmayı amaçlamış ve büyük güçleri de kendi iradesi etrafında hareket eden aktörler konumuna getirmeyi planlamıştır. (Layne, 2006:10). Ancak, Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni düzende ABD kendi gücünü ve etkinliğini arttırmaktan çok sistemi sekteye uğratacak ve istikrarsızlığa sevk edecek gelişmeleri önleme yoluna gitmiştir (Çakmak, 2005:129). Bu bağlamda ABD, muazzam kaynakları ile ÇHC'ni kendi küresel hegemonyasına karşı bir tehdit ve stratejik rakip olarak görmüş ve bu noktada da en azından Çin'i dengede tutacak politikalar benimsemiştir (Layne, 2006:19).

Soğuk Savaş'ın bitişi çerçevesinde Sovyetler Birliği'nin baskısından kurtulan Çin, her ne kadar dış politikasında bir rahatlama yaşasa da 1990'lı yıllarda artış gösteren ekonomik büyüme sebebiyle aynı zamanda bir sıkışma da yaşamıştır. Bununla beraber Çin bir taraftan Güney Çin Denizi'ndeki Spratley Adaları sorunu ve Tayvan konusunda ortaya koyduğu sert tavır nedeniyle tepkileri üzerine çekmiş, ASEAN ülkelerini karşısına almış, Japonya'yı endişeye sürüklemiş ve diğer taraftan

da ABD dış politika yapıcılarında Çin'in Amerikan çıkarlarına yönelik bir tehdit oluşturduğunu düşünen bir kesimin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çin'in olağanüstü bir şekilde ekonomik yönde ilerleme sağlaması, sahip olduğu nüfus, sınırları ve toprak sorunlarında sergilediği çatışmacı ve iddiacı yaklaşımı, ABD'de "Çin tehdidi" teorisinin oluşmasına sebep olmuştur. Ancak bu abartılmış "Çin tehdidi" teorisine karşın Çin'in sorumlu ve işbirliği yapmaya hazır, statükoya karşı çıkmayan bir ülke olduğuna dair takındığı tavır Çin'in pragmatik bir politika benimsediğini gözler önüne sermiştir (Pehlivan Türk, 2006:143).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni süreçte yaşanan önemli değişimlerden bir tanesi de ABD-Çin ilişkilerinde kendini göstermiştir. Her ne kadar kendileri açısından son derece önemli olan konularda taviz vermeseler de ABD ve Çin uluslararası sorunlar karşısında ortak bir paydada buluşma eğiliminde olmuştur. Bu bağlamda son derece sağlam bir dış politikaya sahip olan ABD ve Çin, pragmatik ve rasyonel davranışlar çerçevesinde maksimum kazanç elde etmişlerdir. Bir başka ifadeyle, bir taraftan Çin ve diğer taraftan ABD esneklik, pragmatizm ve değişimlere kolaylıkla entegre olabilme kabiliyeti nedeniyle her iki ülkedeki politikacılar, ülkeleri açısından en çok faydayı sağlayacak adımları atmaya doğru yönelmişlerdir (Çakmak, 2005:135).

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ve Çin ilişkilerinde, Soğuk Savaş döneminde başlayan yumuşama büyük oranda devam etmiştir. Fakat bu dönemde her ne kadar temel sorunlar var olmaya devam etse de her iki taraf da birbiriyle daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu bağlamda Sovyetler Birliği ve ABD'nin iki süper güç

olduğu bir önceki dönemden farklı olarak ABD ve Çin birbirlerini tüketme eğiliminde olmamış ve bu noktada da işbirliği fırsatlarını kaçırmamışlardır (Çakmak, 2005:131).

Ancak ABD ve Çin, 1990'lı yıllarda istikrarlı bir ilişki kurma konusunda birtakım önemli zorluklarla yüz yüze gelmiştir. Olumlu yönde seyir eden ABD-Çin ilişkileri Tiananmen Meydanı Katliamı ile sekteye uğramış ve ABD tarafından Çin'e yaptırımlar uygulanmıştır (Frost, 1997-1998). Dış dünyada demokrasi ve insan hakları hareketi olarak düşünülen bu olaya karşı Çin yönetimi tarafından alınan tedbirler, ABD tarafından "insan hakları" sorunu olarak değerlendirilmiş ve Çin-ABD ilişkileri içinde son derece önemli bir konu haline getirilmiştir. ABD kamuoyundaki insan haklarıyla ilişkili hoşnut olmayan seslerin yükselmesi ile Bush yönetimi insan hakları ihlalleri karşısında daha katı politikalara başvurmuş ve tek taraflı yaptırım uygulamaya başlamıştır. Bu bağlamda, Çin'e silah ihracatı yasaklanmış ve nükleer enerji alanındaki işbirliğine son verilmiştir (Kourous ve Barry'den akt., Amanov, 2006:82). Bununla birlikte, Tiananmen olayının Çin aleyhine bir konjonktür oluşturduğu bu dönemde ABD, Tayvan konusunda sürekli olmayan ancak pragmatik bir eğilime girerek Çin aleyhine oluşan uluslararası ortamdan faydalanmak isteyerek uzun bir zaman zamandır Çin lehine sürdürdüğü politikadan sapmıştır (Çakmak, 2005:131). Bu bağlamda George H.W. Bush Tayvan'a 150 F-16 savaş uçağının satışına onay vermiştir (Chronology of China-US Relations, t.y.).

Tiananmen olaylarının etkisinin kısmen de olsa sürdüğü bir ortamda Bill Clinton da bu durumdan yararlanmak istemiştir. Bu bağlamda, Çin'in "en çok gözetilen ulus" statüsünün devam ettirilmesi durumunun Çin'in insan hakları konusunda yapacağı iyileştirmelerle doğru orantılı olmasında ısrarcı davranmıştır.

Fakat Clinton, zaman içinde uluslararası platformun Çin'in lehine olduğunu görmesiyle bu yaklaşımından vazgeçmiştir (Çakmak, 2005:131). 1993 yılı Kasım ayında Çin Cumhurbaşkanı Jiang Zemin Seattle kentinde gerçekleşen Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) Zirvesinde Bill Clinton ile görüşmüştür (Chronology of China-US Relations, t.y.). Bu görüşme çerçevesinde ABD ve Çin ilişkilerinin sadece iki ülkeyi değil tüm dünyayı etkilediği vurgulanmıştır. 1994 yılında Cakarta'da iki lider yeniden bir araya gelmiştir. Toplantı çerçevesinde Jiang Zemin, "Dünya belirsiz bir değişim içindedir. Çeşitli güçler yeniden bölünme ve birleşme içindedir. Bu durumda Çin ile ABD karşılıklı işbirliği yapan ortaklardır. Karşılıklı güveni arttırmayı, problemleri azaltma noktasında işbirliğini geliştirmeyi ve birbirimize karşı gelmemeyi umut ediyoruz" şeklinde konuşmuştur (Milli Güvenlik Akademisi, 2005:327-328).

Bununla beraber, Tiananmen olaylarının ortaya çıkardığı sorunlu ortamın iyiden iyiye azalması çerçevesinde de 26 Mayıs 1994'de Bill Clinton, Çin'e "en çok gözetilen ulus" statüsünü koşulsuz tanıyacağını ilan etmiş (Perry, t.y.) ve insan haklarıyla ticaret arasında artık bir ilişki kurmayacağını ifade etmiştir (Frost, 1996-1997; McCricken, 2004:162). Ancak 1995 yılında Clinton'ın Tayvan lehine bir adım atarak Tayvan Cumhurbaşkanı Lee Teng-Hui'yi ABD'ye davet etmesi ve bu noktada ABD'nin uzun yıllardır sürdürdüğü Tayvan liderlerine vize vermeme politikasını sonlandırması (Zhao, 1997:125) Çin-ABD ilişkilerinin yeniden gerilmesine sebep olmuştur (Frost, 1997-1998). ABD'nin Tayvan konusunda attığı bu adıma karşılık olarak ve Tayvan'da ilk defa doğrudan cumhurbaşkanlığı seçimleri düzenleyecek olan Lee Teng-Hui'nin seçimleri kazanmasına engel oluşturmak amacıyla Çin, 1996 Mart'ında Tayvan yakınlarında füze denemelerinde bulunmuştur. Buna karşılık ABD

bölgeye iki savaş gemisi göndermiş ve bu olayın ardından da Çin füze denemelerini durdurduğunu açıklamıştır (Goldstein ve Schriver, 2001:141, 159). ABD Tayvan’a destek sağlamak amacıyla savaş gemilerini bölgeye göndermesini şu şekilde ifade etmiştir: “ABD, Tayvan’ın geleceğinin belirlenmesinde boykot ve ambargo, Batı Pasifik bölgesinin güvenliği ve barışına yönelik bir tehdit de dâhil olmak üzere, barışçıl yollar dışındaki her türlü girişimi dikkate almaktadır. ABD, ÇHC’nin 1996 yılındaki füze denemelerine cevap olarak iki savaş gemisini bölgeye göndermiştir. Çünkü ABD Tayvan boğazındaki bölgesel barış ve istikrara önem vermektedir” (Report to Congress: Pursuant to Public Law 106-113, t.y.:1-3).

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ve ÇHC ilişkilerinin en önemli özelliği, iki ülke arasında bir taraftan “sürtüşme” ve diğer taraftan “işbirliği” nin ortak bir zeminde bulunması olmuştur. Bu bağlamda ABD ve ÇHC arasında “derin ve kapsamlı” farklılıklar bulunsa da her iki ülke de işbirliği ve ortak çıkarlar noktasında birlikte hareket etmişlerdir. Örneğin, Çin ve ABD arasında 1989 Tiananmen Meydanı Katliamı ardından yaşanan bunalımlı ve istikrarsız dönem ve 1995-1996 döneminde Tayvan konusu odaklı yaşanan gergin ortam, 1997 yılında Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin’in ABD’ye yaptığı resmi ziyaret ile yeniden yumuşa içerisine girmiştir (Amanov, 2006:71). Bu resmi ziyaret, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ve Çin ilişkilerinin en önemli sorunlardan biri olarak görülmesi nedeniyle önem arz etmiştir. Her ne kadar bu ziyaret siyasi alandaki birtakım konularda her iki ülkenin farklılıklar taşıdığını gösterse de “Yapıcı bir Stratejik Partnerliğin” ortaya çıkacağı vurgulanmıştır (Frost, 1997-1998).

25 Haziran-3 Temmuz 1998 tarihinde ise Bill Clinton Çin'i ziyaret etmiştir. Jiang Zemin ve Bill Clinton bu ziyaret çerçevesinde uluslararası ve bölgesel sorunları etraflıca masaya yatırmışlardır (Brahney, 1998). Bununla beraber, iki ülkenin devlet başkanlarının böyle bir istişare ortamında bulunmaları ABD ve ÇHC ilişkilerinin önemli ve istikrarlı bir süreç içerisinde olduğunu göstermiştir. Fakat her ne kadar olumlu yönde ilerleme gösteren bir ortam olsa da Clinton Tayvan'ın bağımsızlığını ve üyeleri egemen devletlerden oluşan herhangi bir uluslararası kuruluşu Tayvan'ın üyeliğini desteklemediğini yinelemiştir (Chronology of US-China Relations). Diğer taraftan Clinton Çin ziyareti öncesinde şu ifadeleri kullanmıştır:

*Çin kendi kaderini kendi belirleyecektir; fakat ABD mümkün olan tüm alanlarda Çin ile işbirliği yaparak ve doğrudan Çin ve ABD arasındaki farklılıklara yönelerek Çin'in seçimini doğru yönde yapması noktasında etkide bulunabiliriz. Çin'i izole etmeye çalışmak bir siyasi muhalifin serbest bırakılmasını, ibadette bulunmak isteyenler için bir kilise daha açılmasını sağlamayacak ve Çin'i kanunları çerçevesinde yaşamaya teşvik etmeyecektir. Bunun tam aksine bu tutum, bizim insan hakları, dini ve siyasi özgürlüğü geliştirmedeki yeteneğimizi sınırlayacaktır. Bununla beraber, istikrarlılık, açıklık ve saldırmazlık politikasına sahip; serbest pazar, siyasi çoğulculuk ve kanunları kabul eden ve uluslararası istikrarlı bir düzen içinde ABD ile ilişkilerini geliştiren bir Çin bizim çıkarlarımıza derinlemesine uygun düşecektir. Bu tarz bir Çin, son derece barışçıl ve müreffeh bir çağın şekillenmesine yardım edebilir (The White House, 1998).*

1999 yılında ise; Çin'in DTÖ' ne üyeliği konusunda bir takım önemli adımlar atılarak, Çin ve ABD, Çin'in DTÖ'ye katılmasının önündeki önemli engellerin kaldırılması konusunda anlaşmaya varmışlardır. Bill Clinton ve Çin başbakanı Zhu

Rongji karşılıklı bir açıklama imzalamış ve bu önemli konuda ortaya çıkan gelişmeden ötürü duyulan memnuniyet vurgulanarak, Çin'in DTÖ'ye üyelik sürecinin tamamlanmasında çaba harcanacağı ifade edilmiştir (Çakmak, 2005:133). Fakat bu süreç NATO güçlerinin Çin büyükelçiliğini bombalaması sonucunda yara alarak Clinton'ın "yapıcı stratejik partnerlik" söylemi zarar görmüştür (Yan, 2010). Her ne kadar bu bombalama olayının bir kaza olduğu ABD tarafından ifade edilse de, Çin hükümeti bu olayın kasıtlı olduğunu ifade etmiş ve DTÖ görüşmelerini askıya almıştır (Üngör, 2010:126). Bununla beraber ABD tarafından Çin'in ABD'nin nükleer sırlarını ele geçirdiğini belirten "Cox Raporu'nun" yayınlanması ikili ilişkileri bir kez daha sekteye uğratmıştır (Brahney, 1999). Ancak daha sonra Çin'in bu konu üzerinde fazla durmaması çerçevesinde Çin-ABD ilişkileri yeniden normalleşme sürecine girmiş ve 15 Kasım 1999'da Çin ile ABD DTÖ Antlaşması'nı ilan etmiştir (Çakmak, 2005:133).

2000 yılında ABD ve Çin arasındaki ilişkiler çok daha ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Bu pozitif ilişki çerçevesinde de 10 Ekim 2000'de Bill Clinton Çin'e sürekli olarak "normal ticari ilişkiler" statüsü vermiştir. Ayrıca, ABD, Çin'in Pakistan'a nükleer füze teknolojisi satışı gerekçesiyle 1994 yılında uyguladığı yaptırımları kaldırmasına (Mintz, 1998) ek olarak 2000 yılında daha önce İran'a da füze teknolojisi transfer ettiği gerekçesiyle uyguladığı yaptırımları kaldırılmıştır (Çakmak, 2005:133-134).

Sonuç itibariyle, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ABD dış politikasını esas olarak iki yönde etkilemiştir: Bunlardan ilki, Sovyetlerin dağılmasıyla "Süper Güç'ün" düşmansız kalması ve bu doğrultuda önceliği ekonomi ve iç politikadaki

sorunların çözümüne vermesidir. İkincisi ise; iki kutuplu sistemin sona ermesi nedeniyle artık devletler daha özgür hareket etmek istemişlerdir. Bu durumda Soğuk Savaş sonrası dönemi ABD müttefiklerinin ABD'den daha bağımsız bir şekilde hareket etmelerine neden olmuştur. Bu iki neden çerçevesinde Çin, yeni süreçte ortaya çıkan güç boşluğunu doldurma isteğiyle, bölgesel bir aktör/büyük bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Tüm bunlar ABD'yi 11 Eylül terör saldırılarına kadar kısmi ölçüde küresel politikada izole etmiştir (Rüland'dan akt., Güneş, 2011:347). Soğuk Savaş sonrası Çin ve ABD ilişkileri karmaşık ve problemlili alanlardan biri olarak tanımlanırken, her iki ülkenin de birbirlerine karşı önemli bir ekonomik partner rolü oynaması, bölgesel ve uluslararası güvenlik konularında ortak çıkarlar noktasında hareket etmeleri çerçevesinde ABD-Çin ilişkilerindeki “pozitif” taraf ortaya çıkmıştır (Frost, 1996-1997). Kısacası 1990-2000 arası dönemde ABD-Çin ilişkileri, ABD'nin özellikle Tayvan gibi kendisi için önem arz eden bir konuda taviz göstermemesi dışında, Çin ve ABD arasındaki ilişkiler pozitif yönde seyretnmiştir (Adıbelli, 2008:86). Bir diğer ifadeyle, ABD kendi çıkarları doğrultusunda Çin'e taviz vermese de Çin'in uluslararası sisteme başarılı bir şekilde entegre olması için çaba göstermiştir (Çakmak, 2005:129).

## **2- Bölgesel Krizlere Bakışta ABD ve ÇHC**

### **a) Orta Doğu Gelişmeleri**

Sekiz yıl süren İran-Irak savaşının 1988 yılında sona ermesi ardından Saddam Hüseyin rejimi tarafından Kuveyt'in kendisine ait petrolü çaldığı ve üretimi yüksek seviyede tutarak Irak'ı zarara uğrattığı iddiasında bulunulmuş ve Kuveyt yönetiminden yaklaşık 50-80 milyar dolar civarındaki borcunun silinmesi talep

edilmiştir. Bu konu üzerinde yapılan görüşmelerden herhangi bir sonuç alınamaması üzerine Irak, 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmiştir (Uzgel, 2010:255; Armaoğlu, 2007:879). Bir başka ifadeyle, her ne kadar Kuveyt'in işgal edilmesi altında esas sebep olan maddi çıkarlar dışında Kuveyt'in tarihsel olarak Irak'ın bir eyaleti olduğu düşüncesi de yer almış olsa da Saddam Hüseyin'i harekete geçiren temel etken Körfez petrolüne egemen olmak olmuştur. Bu noktada, 1979 yılında İran'da iktidarı ele geçiren Humeyni rejiminin bölge ve dünya sistemi üzerinde yarattığı tehdidi durdurmak isteyen Batı ve Suudi Arabistan liderliğindeki Körfez ülkelerinin oluşturduğu yardımlaşma kuruluşu olan Körfez İşbirliği Konseyi'nin Irak'ı desteklemeleri, daha tehlikeli olan bir diğer tehdidin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Sander, 2007:258-259; Armaoğlu, 2007:877-878; Uslu, t.y).

Ağustos 1990'da Pentagon ABD'nin 1990'lı yıllardaki askeri stratejisini açıklamış ve bu stratejide Doğu ve Batı blokları ekseninde alevlenen çatışmanın yerine özellikle Orta Doğu bölgesindeki bölgesel güçlerin ortaya çıkardığı tehdidin geçtiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda da yeni savaş planının ilk uygulandığı alan Körfez olmuştur (McCormick, 1995:246-247).

Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesinin ardından BMGK tarafından 30 Kasım 1990 tarihine kadar bir dizi karar alınmıştır. Bu bağlamda, alınan ilk karar, Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınayan, Irak'ın askerlerini acilen ve kayıtsız şartsız bir şekilde çekmesi talebinde bulunan ve Irak ve Kuveyt arasındaki sorunların çözümü konusunda müzakerelerin yapılmasını öngören 660 sayılı karardır (UN Resolution 660, 1990). Ancak Irak'ın 660 sayılı karara uymaması sebebiyle, BMGK tarafından Irak'ın Kuveyt'i işgaline cevap olarak münferit veya kolektif

meşru müdafaa hakkının 51. Maddeye göre olduğunu belirten ve Irak ve Kuveyt'e ekonomik, siyasi ambargo konulmasını kararlaştıran ve tüm devletlerin bunu uygulamasını bekleyen 661 sayılı karar alınmıştır (UN Resolution 661,1990). Bu kararlar dışında BMGK' nin almış olduğu ve deniz ablukasını öngören 665 sayılı karar (UN Resolution 665, 1990) ile kara ablukasını öngören 670 sayılı karar (UN Resolution 670, 1990) önem arz etmektedir.

Irak'ın Kuveyt'ten barışçı yollarla çıkarılmasında konusunda BMGK tarafından alınan kararlar çerçevesinde pek çok adım atılmıştır. Bu nokta Güvenlik Konseyi Irak'a karşı bir anda sert bir yaklaşım içine girmemiş aksine aşama aşama sertleşen kararlar almayı ve alınan bu kararlar karşısında Irak'ın ne yönde tepki gösterdiği tespit edilmeye çalışılmıştır (Armaoğlu, 2007:884-885). Bununla beraber, BMGK 15 Ocak 1991'e kadar Irak Kuveyt'ten çekilmediği takdirde, 30 Kasım 1990 tarihinde almış olduğu 678 sayılı kararla, Kuveyt ile işbirliği yapan tüm devletlere “bütün gerekli vasıtaları kullanmaları” yetkisini tanımıştır (UN Resolution 678, 1990). Ayrıca Irak'a karşı kuvvet kullanımını düzenleyen bu karar çerçevesinde BM'in tüm çabalarına rağmen yumuşama eğilimi göstermeyen Irak'a karşı barış ve güvenliğin korunması için BM'nin gerekeni yapacağı ve bu noktada da BM Antlaşmasının VII. bölümünde belirtilen kolektif güvenlik sisteminin ifa edileceği (UN Resolution 678, 1990) belirtilmiştir. Tüm bunlara rağmen, Saddam Hüseyin herhangi bir yumuşama eğilimi içerisine girmemiş, Kuveyt'ten çekilmeyi reddetmiş ve üstüne üstlük yayınladığı bildiride Güvenlik Konseyi'ni Amerika'nın şeytani hedeflerini gerçekleştirme konusunda çalışan bir örgüt olarak suçlamıştır (Nye ve Smith, 1992:328).

Saddam Hüseyin'in 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten çekilmemesi çerçevesinde 17 Ocak'ta "Çöl Fırtınası" ismiyle ABD'nin liderliğindeki müttefik bombardımanı başlamış (Uzgel, 2010:255) ve daha sonra 24 Şubat'ta "Çöl Kalkanı" ismiyle ABD, İngiltere, Fransa, İtalya gibi ülkelerden oluşan müttefik kuvvetleri kara harekâtına başlamıştır (Lafeber, 1994:766). Bununla beraber Irak kuvvetleri herhangi bir direnme göstermemiş ve Kuveyt'ten çekilmeye başlamıştır (Armaoğlu, 2007:886). 27 Şubat'ta gerçekleştirilen ateşkes uzlaşısı çerçevesinde de Irak tüm zehirli gaz ve kimyasal silahlarını ortadan kaldırmayı ve BM gözlemcileri tarafından Irak'ın tüm tesis ve füze üslerinin denetlenmesini kabul etmiştir. Ayrıca, tüm bunlar gerçekleşinceye kadar Irak'a ekonomik abluka ve ticaret yasağı konmuştur (Sander, 2007, 570). Diğer taraftan Irak'ın kuzeyinde ve güneyinde uçuşa yasak bölgelerin oluşturulması çerçevesinde Irak yönetiminin hem bölgedeki askeri varlığının sınırlandırılması hem de ülke içindeki tüm hâkimiyetinin engellemesi kararlaştırılmıştır (Erkmen, 2002:317). Çünkü savaşın bitmesini takiben Saddam Hüseyin'e karşı ayaklanmalar çıkmış (Sander, 2007:570) ve ayaklanmaların bastırılmasından sonra sivil halk kuzey ve güneye doğru önemli bir göç dalgası başlatmıştır. Bu noktada da BMGK tarafından 688 sayılı karar alınmış, insani nedenlere dayanılarak ve insani sorunlara Irak toprakları içinde çözüm sağlanması için Kuzey ve Güney Irak'ta uçuşa yasak bölgeler oluşturulmuştur (Erkmen, 2002:318; Arı, 2006:711).

Körfez Savaşı esnasında ÇHC'nin dış politikasını analiz etmek gerekirse, Çin dış politikasını "krizin içine girmekten kaçınma ve krize taraf olan her kesim ile iyi geçinme" şeklinde oluşan iki temel prensip üzerine dayandırmıştır. Bu bağlamda Çin hem Irak'ı Kuveyt'i işgal etmesinden ötürü kınamış hem de ABD'yi krizi barışçıl

yöntemlerle ve diğer bölge ülkelerini krize dâhil etmeden çözmesi konusunda uyarmıştır. Çin takip ettiği bu yumuşak ve iki taraflı politika çerçevesinde bir taraftan ABD ve Arap ülkelerini destekler görünmüş diğer taraftan ise; harekât sonrası gelişmelere göre politika uygulama yolunu izlemiştir (Karaca, 2007:120-121. Bununla beraber, Körfez Savaşı çerçevesinde alınan kararları ışığında BMGK daimi üyelerinden biri olan Çin'in tutumuna bakmak gerekirse; Çin, Irak'ın Kuveyt'ten kayıtsız şartsız çekilmesini talep eden 660 sayılı BMGK kararına olumlu oy vermesine rağmen kuvvet kullanımını içeren 678 sayılı kararın alınmasında çekimser oy kullanmıştır. Çekimser oy kullanması çerçevesinde de Çin'in BM Antlaşması VII. maddesi altında kuvvet kullanımının desteklenmesi konusunda bariz bir şekilde tereddütleri olduğunu göstermiştir. Bununla beraber BMGK'nin uçuşa yasak bölgelerin oluşturulması konusunda 688 sayılı kararın alınması tartışmaları içinde Çin, her ne kadar Irak'taki insani durumdan ve Türkiye ile İran'ın karşı karşıya kaldıkları mülteci sorunundan endişe ettiğini belirtse de BM Antlaşmasının 2. Maddesinin 7. Fıkrasını hatırlatarak bu kararının "içişlerine müdahale etmeme" ilkesini ihlal ettiğini belirtmiş ve çekimser oy kullanmıştır (Davis, 2011:227-230; Cockayne ve Malone, 2008:385,387).

Sonuç olarak Körfez Savaşı, Irak'ın yenilgiye uğratılması çerçevesinde bölgede sivrilme veya başkaldırmak isteyen devletler açısından da bir örnek teşkil etmiştir (Armaoğlu, 2007:887). Bir diğer ifadeyle ABD'nin Irak'ın sergilediği saldırgan eğilim karşısında sessiz ve hatta aciz kalması gelecekteki olası saldırganlıkları da tetikleyebilirdi. Her ne kadar George H. W. Bush'un Irak yanlılarının bulunduğu Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan gibi yerlerde siyasi karışıklıkların ortaya çıkabileceği düşüncesiyle Bağdat'a girmek ve Saddam

Hüseyin'i devirmek gibi bir planı olmasa da Irak'ta tüm altyapıyı yok edip önleyici savaşa başvurulması ABD'nin geleneksel demokrasi ve özgürlük savunuculuğunu geri plana atıp statükoyu koruma eğiliminde olduğunu göstermiştir (Kurtbağ, 2010:212-214).

Orta Doğu'nun ve petrol kaynaklarının Amerikan çıkarlarına ters düşen bir devletin kontrolü altında olmasına asla izin verilmeyeceğinin açıklandığı Körfez Savaşı (Armaoğlu, 2007: 888), Soğuk Savaş'ın sona erdiği bir dünyanın da son derece tehlikeli olduğu ve uluslararası düzene yönelik tehditlerin umulmadık bir biçimde ortaya çıkabileceği görüşünü güçlendirmiştir (Kurtbağ, 2010:215). Kısacası, ABD'nin bölgede kendi ekonomik ve stratejik çıkarlarını elde etmek için istikrarlı bir yapı oluşturmak amacıyla “rakipsiz, sorgulanmayan ve meşrulaştırmaya ihtiyaç duyulmayan” bir hegemonya kurma sürecini başlatmakla da ilgili olan Körfez Savaşı (Aruri'den akt., Kurtbağ, 2010:212) sona ediğinde, Irak'ın askeri gücü kırılmış, Orta Doğu dengesinin Batı'ya karşıt güçler lehine bozulmasının önüne geçilmiş, Körfez petrolünün düşman güçlerin kontrolü altına girmesi engellenmiş ve ABD Soğuk Savaş sonrasında dünyanın lideri olduğunu ve oluşturmaya çalıştığı yeni dünya düzenini koruyabileceğini ispatlamıştır (Owen'den akt., Uslu, t.y:180-181).

#### b) Balkan Gelişmeleri

##### i) Bosna Savaşı

Soğuk Savaş sonrasında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılmasıyla Balkanlar'da oluşan güç boşluğu çerçevesinde çatışmalar ve istikrarsızlıklar yaşanmıştır. ABD'nin küresel çıkarlarına olumsuz yönde etki yapan

bu istikrarsızlıklar geç de olsa ABD'nin öncülüğünde gelişen müdahalelerle önlenmiştir (Arı ve Pirinçci, 2011:1,3).

II. Dünya Savaşı'nın ardından 1946 yılında, Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ olmak üzere altı cumhuriyet ile Sırbistan Cumhuriyeti'ne bağlı Kosova ve Voyvodina özek bölgelerinden oluşan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti kurulmuştur (Radan, 2002:147). Hırvat asıllı Josip Broz Tito önderliğindeki Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, Yugoslav bilincinin yerleşmesi çerçevesinde hiçbir etnik grubun diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmaması üzerine temellense de çeşitli dönemlerde yapılan anayasa değişiklikleri federe cumhuriyetlere ve bunlar içindeki özerk bölgelere daha fazla yetki vermiş, bu da merkezi yapıyı aşındıran bir takım etkilere neden olmuştur (Erdem ve diğer., 2013:105; Ülger, 2003:69). Bununla beraber Tito'nun ölmesinin ardından ekonomik sıkıntılar, etnik ve dinsel farklılıklar çerçevesinde yıllardır devam eden hassas denge sarsılmaya başlamış ve bu noktada ülkede huzursuzluklar ortaya çıkmıştır (Aksoy ve diğer.,2013:264).

Tito'dan sonra koyu bir Sırp milliyetçisi olan Slobodan Miloseviç'in devlet başkanı olması ve "Büyük Sırbistan"ı oluşturmaya yönelik takip ettiği politikalar çerçevesinde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti dağılmaya başlamıştır (Larrabee, 1991:70). Yugoslav cumhuriyetlerinde bağımsızlık eğilimleri belirginleşmeye başladığında Miloseviç, cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kabul eden ancak bunların merkezi bir otorite etrafında birleşik kalması ve bu bağlamda Sırbistan'ın bu cumhuriyetler üzerinde kontrol kurmasını içeren bir yaklaşımı benimsemiştir. Ancak bu yaklaşımı kabul görmeyince Sırp azınlıkların yaşadığı

toprakları, bu cumhuriyetlerden kopararak, Sırbistan'ın sınırlarını genişletme isteği içerisine girmiştir (Armaoğlu, 2007:928).

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılmaya başladığı dönemde birbirini ardına 1991 yılı ortasında Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve 1992 yılında da Bosna Hersek bağımsızlıklarını ilan etmiştir (Larrabee, 1991:70; Ülger, 2006:261). Slovenya bağımsızlığını ilan edince, Sırbistan'ın denetimindeki Yugoslav Federal ordusu her ne kadar bu bağımsızlığı engellemek adına Slovenya'ya karşı saldırıya geçse de Avrupa Birliği'nin araya girmesiyle geri çekilmiştir (Ülger, 2003:116; Akman,2006:172). Hırvatistan'da ise; bağımsızlık ilanı sonrasında Hırvatlar ve Sırlar arasında iç savaş çıkmıştır. 2 Ocak 1992'de Birleşmiş Milletler gözetimi altında Hırvatistan ulusal güçleri ile Yugoslav Halk Ordusu arasında ateşkes anlaşması imzalanmış ve bölgeye BM Koruma Gücü (UNPROFOR) yerleştirilmiştir. Ayrıca BM tarafından, Hırvatistan içinde Sırların büyük çoğunluğunun bulunduğu Doğu Slovenya, Batı Slovenya ve Krajina bölgeleri koruma alanı olarak ilan edilmiştir (Ülger, 2003:142). Bununla beraber, 29 Şubat 1992'de yapılan referandum sonucunda “etnik çoğunluk” ve “azınlığın konumu” açısından diğer Yugoslav cumhuriyetlerinden farklı olan (Kenar, 2007:169) yani etnik olarak en karışık Cumhuriyet olan (Kut, 2005:48) Bosna Hersek bağımsızlığını ilan etmiş ve 22 Mayıs 1992'de BM'ye üye olmuştur. Bosna Hersek her ne kadar bağımsızlığını ilan edip, bu durum uluslararası alanda kabul görse de (Selver, 2003:99; Erdem ve diğer., 2013:105) 1 Mart 1992'de Müslüman Boşnaklar ve Sırlar arasında çatışmalar başlamıştır. Aynı yıl içinde Hırvatlar ile Boşnaklar ve Sırlar ile Hırvatlar arasında da çatışmalar yaşanmıştır. Bu süreç içerisinde ABD ise ilk olarak var olan mevcut yapının korunmasına dönük bir politika izlese de krizin

doruk noktasına ulaşmasıyla beraber bu politikayı terk etmiştir (Arı ve Pirinçi, 2011:3). Bir başka ifadeyle “bekle ve gör” politikası çerçevesinde hareket eden ABD, Sırp'ların yapılan barış önerilerini reddetmesi, şiddet eylemlerini sürdürmesi ve bir ABD F-16 savaş uçağını düşürmeleri ardından tavrını sertleşmiştir (Erdem ve diğer., 2013:107).

Yugoslavya'nın dağılmaya başladığı süreçte ortaya çıkan Balkan krizleri, ABD'nin Körfez Krizi ile uğraştırdığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Her ne kadar Körfez Krizi 1991'de sona erse de ABD Balkan krizlerine müdahil olmamış ve yukarıda ifade edildiği gibi “bekle ve gör” politikasını uygulamıştır. Bu bağlamda ABD, sorunun bir Avrupa sorunu olduğunu belirterek sorunun çözüme kavuşturulmasını Avrupa Birliği'ne (AB) bırakmıştır (Glenny, 2001:507; Kurtbağ, 2010:194). Fakat krizin çözülmesi noktasında AB'nin öncülük ettiği Lizbon (Şubat-Mart 1992) ve Londra (26-27 Ağustos 1992) Konferansları, AB temsilcisi Lord Owen ile BM Yugoslavya özel temsilcisi Cyrus Vance tarafından önerilen Vance-Owen Barış Planı (2 Ocak 1993) ve Cyrus Vance'ın BM temsilciliğinden çekilmesi sonrası yerine Norveç eski Dışişleri Bakanı Thornvald Stoltenberg'in atanması sonrası önerilen Owen- Stoltenberg (2 Mayıs 1993) planları gibi teşebbüslerin başarılı olamaması doğrultusunda (Kenar, 2007: 175-183; Uzgel, 2010:495) ABD'nin bölgeye olan angajmanı artmıştır (Arı ve Pirinçi, 2011:4).

Yugoslavya krizinin ortaya çıkması, Sırp saldırılarının başlaması ve Boşnakların kitleler halinde katledilmesine kadar geçen sürede ABD'nin bölgeye karşı etkin bir politika takip etmemesinin altında; ABD'nin Orta Doğu bölgesine dikkatini vermiş olması ve bu bağlamda Balkanlar bölgesinin diğer bölgelere kıyasla

daha az stratejik öneme sahip olarak görülmesi, bölge içinde Amerikan ticari çıkarlarının son derece az olması, bölgenin zengin enerji kaynaklarına sahip olmaması gibi sebepler söz konusu olmuştur. Ancak, Balkanlar’da yaşanan sorunlar çerçevesinde ABD küresel ve bölgesel çıkarlarını riske atmamak için Bosna krizine müdahil olmaya başlamıştır (Arı ve Pirinçci, 2011: 4-6; Kurtbağ, 2010:194-195).

ABD başlangıçta Bosna krizine doğrudan müdahil olmaktan kaçınmış ama buna binaen BM çatısı altında alınan önlemleri desteklemiştir. BMGK, 1991 yılında almış olduğu 713 sayılı karar doğrultusunda tüm taraflara silah ambargosu uygulamıştır (S/RES/713, 1991). Alınan bu karar, Boşnak ve Hırvatların silahlanmasını önlerken, Yugoslav Federal ordusunun elindeki silahları Sırlara vermesi çerçevesinde Sırp güçleri üzerinde bir etki doğurmamıştır (Arı ve Pirinçci, 2011:6). Bununla beraber daha önce belirtildiği gibi, 1992 yılında BMGK’nin almış olduğu 743 sayılı karar ile BM koruma gücü (UNPROFOR) oluşturulmuş ve bölgeye gönderilmiştir (S/RES/743, 1992). Bu kararın alınmasında BMGK daimi üyelerinden olan Çin ise olumlu yönde oy kullanırken, insani yardımın dağıtılmasını sağlamak için güç kullanımını içeren 770 sayılı kararda çekimser kalmıştır (Davis, 2011:238-240). Bununla beraber, 1992 yılında BMGK tarafından Bosna-Hersek hava sahasında uçan Sırp uçaklarına uçuş yasağı getiren 781 sayılı karar alınmış (S/RES/781, 1992) ancak bu kararda da Çin çekimser kalmıştır. Aslında Çin “uçuşa yasak bölgelerin” oluşturulması prensibine karşı olmadığını fakat tüm tarafların rızası olmadığı için çekimser kaldığını belirtmiştir (Davis, 2011: 243). Diğer taraftan Vance-Owen planının daha önce ifade edildiği üzere başarısız olmasının ardından BMGK, tıpkı Körfez Savaşı sırasında Irak’ta Kürt bölgeler için oluşturduğu “güvenli bölge” formülünü uygulamış (Kumar ve Pacheco, 2007) ve BM Antlaşmasının VII. Bölümü

çerçevesinde hareket ederek 1993 yılında 819 sayılı karar doğrultusunda Srebrenica'yı güvenli bölge olarak ilan etmiştir (S/RES/819, 1993). Aynı yıl alınan 824 sayılı karar ile de Zega, Tuzla, Saraybosna, Goradze ve Bihaç bölgeleri, oluşturulan güvenli bölge kapsamına dahil edilmiştir (Haspeslagh, 2005). 819 ve 824 sayılı bu kararların alınmasında Çin, BMGK'inde olumlu oy kullanmıştır. Tüm bu kararlara rağmen BM tarafından güvenli bölge olarak ilan edilen Srebrenica Sırplar tarafından 1995 yılında saldırılara maruz kalmış ve BM gücünün de seyirci kaldığı bu saldırılarda en az 8000 Bosnalı Müslüman öldürülmüştür (Ülger, 2003:153). Srebrenica katliamı ABD'nin bölge içinde aktif bir politika izlemesine doğrudan etki etmiştir (Arı ve Pirinççi, 2011: 7). Devam eden Sırp saldırılarının önüne geçmek adına ABD, Güvenlik Konseyi gündemine Sırlara karşı bir hareket düzenlenmesi önerisini taşısa da bu öneri Rusya ve Çin'in karşı olmaları sebebiyle kabul edilmemiştir (Bowker, 1998:1251). Ancak Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 816 ve 836 sayılı kararlara dayanılarak NATO müdahalesi gerçekleşmiştir. Nitekim 1993 yılında alınan 816 sayılı karar doğrultusunda üye ülkeler, "bölgesel örgütler aracılığıyla veya kendi başlarına Bosna Hersek hava sahası ihlallerine karşı gerekli önlemleri almaya" yetkili kılınmış ve NATO'nun 12 Nisan 1993 yılında başlattığı operasyonda bu karara dayanmıştır (Demirdöğen, 2006:249-250). Güvenlik Konseyi'nin 4 Nisan 1993'de almış olduğu 836 sayılı karar çerçevesinde ise; UNPROFOR'un asker sayısı artırılarak güce başvurma yetkisi onaylanmış ve üye ülkelere güvenli bölgelerde, UNPROFOR'u desteklemek maksadıyla, hava gücünü kullanarak gerekli önlemleri alma yetkisi vermiştir (Lurdijk'ten akt., Demirdöğen, 2006:251). 1994'te Sırp hedeflerini vurmaya başlayan (NATO El Kitabı'ndan akt.,

Yapıcı, 2007:21) ve 1995 yılında yoğun hava saldırıları düzenleyen NATO, 836 sayılı karara dayanmıştır (Arı ve Pirinççi, 2011:8).

Bosna Hersek'teki savaş ABD'nin girişimleriyle 15 Aralık 1995'de Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanmasıyla sona ermiştir (Uzgel, 2010:498; Ülger, 2003:154; Selver, 2003:104). Dayton Barış Anlaşması çerçevesinde Bosna Hersek'in, Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'nden oluşan tek bir devlet olması kararı alınmış (Erdem ve diğer.,2013:107) ve bu bağlamda dünya tarihinde ilk kez bir cumhuriyetle bir federasyondan oluşan bir devlet kurulmuştur (Uzgel, 2010:498). Bununla beraber, Bosna Hersek Federasyonu'nun tarafların nüfus yapılarına göre "kanton" denilen ve özerkliğe sahip 10 idari yapıdan oluşması ve Bosna Hersek devletinin %49'unun Sırp, %30'unun Boşnak ve %21'inin Hırvat denetiminde kalması benimsenmiştir (Armaoğlu, 2007:929; Erdem ve diğer.,2013:107). Ayrıca, BM adına Bosna Hersek'te görev yapan UNPROFOR feshedilmiş ve yerine barışı uygulamak için silah kullanma yetkisine sahip NATO komutasında 60.000 kişilik uygulama gücü (IFOR) oluşturulmuştur (Alkan, 2007:194) Haziran 1997'de görev süresini dolduran IFOR'un sayısı 30.000'e düşürülerek adı İstikrar Gücü (SFOR) olmuştur (Uzgel, 2010:498).

## *ii) Kosova Krizi*

Kosova Krizi, temel olarak Yugoslavya Sorununun erken habercisi niteliğinde olup, bu krizin ilk sinyalleri 1989 yılında Slobadan Miloseviç'in iktidara gelmesi ve Sırp milliyetçiliğini politikasının merkezine alması çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Yugoslavya'nın dağılmasının önüne geçilmesi noktasında Sırpların ülke içinde egemen bir konuma sahip olmaları gerektiğini vurgulamış ve

1989 yılında da Tito döneminde özerk olan Kosova'nın bu statüsü kaldırılmış ve Arnavutların tüm hakları ellerinden alınmıştır (Arı ve Pirinççi, 2011:9; Uzgel, 2010:509; Aksoy ve diğer., 2013:265-266).

Kosova'da biri 1990 yılında diğeri 1992 yılında yapılan iki referandum gerçekleştirilmiş, Kosova halkının %98'i bağımsızlık için oy kullansa da bu referandumlar hem Belgrad yönetimi hem de uluslararası toplum tarafından tanınmamıştır (Aksoy ve diğer., 2013:266; Arı ve Pirinççi, 2011:9). Bu durum karşısında Kosova muhalefeti, liderliğini İbrahim Rugova'nın yaptığı Kosova Demokratik Partisi etrafında sivil itaatsizlik ve pasif direniş stratejisini benimsemiş (Arı ve Pirinççi, 2011:9; Türbedar, 2007:85), eğitim ve sağlık hizmetlerini kendi aralarında örgütleyerek paralel bir devlet sistemi oluşturmuştur (Uzgel, 2010:509). Bir diğeri ifadeyle Rugova liderliğinde 1997 yılına kadar genel strateji, Mahatma Gandhi'ye benzer bir şekilde “şiddet dışılık” olmuş (Merton, 2003:43) ve bu çerçevede seçim boykotları gibi yöntemlerle uluslararası platformda Kosova sorununa dikkatleri çekme eğiliminde olmuştur (Malcolm'dan akt., Embel, 2004:124).

Her ne kadar Rugova önderliğinde başlatılan pasif direniş, Yugoslavya krizinin çözümü için gerçekleştirilen ilk uluslararası girişimde Kosova sorununun da ele alınacağını düşünse de, ortaya çıkan gelişmeler ışığında muhalefetin bu beklentisi gerçekleşmemiştir. Bu noktada Dayton Anlaşması, Bosna Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan arasında sorunları çözüme kavuştururken, Kosova sorununa yer vermemiştir (Arı ve Pirinççi, 2011:10; Erdem ve diğer., 2013:107; Türkoğlu'ndan akt., Baş, 2009:24). Bu noktada Arnavutlar strateji değişikliğine gitmiş ve 1993

yılında bağımsızlık için mücadele yürütmek amacıyla kurulan Kosova Kurtuluş Ordusu, 1997 yılından itibaren silahlı mücadeleye girişmiştir (Uzgel, 2010:509).

Bosna kriziyle kıyaslandığı takdirde Kosova Krizinde ABD'nin çok daha hızlı ve kararlı bir tutum içerisinde olmasının altında bazı sebepler söz konusu olmuştur. Bu sebeplerden ilki, bölgede ortaya çıkan istikrarsızlığın yayılma potansiyelinin son derece fazla olması ve Kosova dışında Makedonya, Yunanistan ve Arnavutluk'ta bulunan Arnavut nüfusun olaylara dahil olması çerçevesinde krizin tüm bölgeyi ve dolayısıyla Avrupa'yı istikrarsızlaştırması olasılığının bulunması iken; ikinci sebep, ABD'nin Bosna Krizi'nin çözümünü ilk safhada Avrupa'ya bırakması ancak Avrupa'nın krizi çözüme ulaştırmada başarısız olmasıdır. Bununla beraber, Kosova'nın ABD için stratejik olarak çok daha önemli olması diğer bir sebebi teşkil ederken; insani nedenler çerçevesinde Kosova'ya aktif müdahale gelecekteki Amerikan müdahaleleri için bir örnek teşkil edecektir (Arı ve Pirinççi, 2011:10-12). Üstüne üstlük, Bosna Krizi çerçevesinde bölgeye müdahale eden ABD, Kosova Krizi ile bölgeye uzun dönemli olarak yerleşme olanağı bulabilecek, Arnavutluk, Sırbistan ve Makedonya'da yaşayan Arnavutların "Büyük Arnavutluk" amacına erişmelerini engelleyebilecek ve sorunları çözen bir ülke olarak etkisini sürdürmeye devam edebilecektir (Oğultürk, 2014:114).

Kosova Krizi esnasında Bosna Krizi'nde kurulan ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya ve Almanya'nın yer aldığı temas grubu yeniden aktif hale getirilmiştir. Bununla beraber BMGK'nin 1998 yılında almış olduğu 1119, 1160 ve 1203 sayılı kararlar çerçevesinde Belgrad yönetimi eleştirilmiş ve silahlı saldırıları durdurması için çağrıda bulunulmuştur. Diğer taraftan Çin ve Rusya ise muhtemel bir

müdahaleye şiddetle karşı çıkmış ve bu bağlamda da ABD politikaları önünde engel teşkil etmiştir (Arı ve Pirinççi, 2011:12). Kısacası, ABD ve İngiltere Kosova Krizinin sona erdirilmesi noktasında Belgrad yönetimine askeri müdahaleyi desteklemiş, İtalya, Fransa ve Almanya gibi ülkeler daha ılımlı politikalar takip edilmesinden yana olmuş (Arı ve Pirinççi, 2011:13; Embel, 2004:127), Çin ve Rusya ise askeri müdahaleye şiddetle karşı çıkmıştır. Ayrıca Çin, NATO’nun insani müdahale söylemlerini bir bahane olarak algıladığını ifade etmiş ve insani sorunların siyasileştirildiğini belirtmiştir (Davis, 2011:248-249).

Sorunun tırmanması üzerine, ABD öncülüğündeki Temas Grubu, 29 Ocak 1999’da Yugoslavya içinde geniş bir otonominin öngörüldüğü 3 yıllık geçici bir çözüm sunan ve NATO güçlerinin de gözlemci olarak bölgeye yerleşmesini öngören bir barış planı hazırlayarak (Arı ve Pirinççi, 2011: 13) bu planın kabul edilmesi için 6 Şubat 1999’da Paris’in yakınlarındaki Rambouillet Şatosu’na Kosova’da çatışan tarafları bir araya getirmiştir (Türbedar, 2007:86). Yapılan bu konferansta “tüm diplomatik yolların denendiği ve bir sonuç alınamadığı” iddiasına dayanak sağlamak için Clinton yönetimi tarafından Sırbistan’ı dize getirmek açısından bir doküman sunulmuş olup, (Bandow, 2009:16) bu doküman da NATO operasyonu için belirleyici olmuştur (CNN, 1998). Bununla beraber, her ne kadar plan Kosova Kurtuluş Ordusu tarafından 18 Mart 1999’da imzalanırsa da Sırp tarafı kendi toprak bütünlüğü ve egemenliğine aykırı olduğu gerekçesiyle imzalamayı reddetmiş ve bunun üzerine 24 Mart 1999’da BMGK’nin kararı olmaksızın NATO operasyonu başlamıştır (Erdem ve diğer., 2013:108). Bununla beraber, ABD yönetimi müdahale kararını Kosova Krizi’nde herhangi bir müdahale olmazsa Kosova’da yaşanan ve gitgide ağırlaşan insani bunalımın, çevre ülkelere mülteci akını oluşturabileceğini ve bu insani bunalımın çevre ülkelere uzanarak bölgesel

bir savaşa kadar gidebileceği iddiasına da dayandırmıştır (Schwarz ve Layne, 1999). Diğer taraftan NATO operasyonuna karşı Çin ise, bu müdahalenin BM Şartını ve uluslararası hukuku ihlal ettiğini belirtmiş ve Çin'in diğer devletlerin içişlerine müdahale edilmesine karşı olduğunu ve bu sorunun da bir iç sorunu teşkil etmesinden dolayı sorunun çözülmesinin Yugoslavya Federalist Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı temelinde sağlanması gerektiğini ifade etmiştir (Davis, 2011:249). Sonuç olarak 78 gün süren operasyon, Yugoslav Ordusu'nun Kosova'yı terk etmesi ile sonuçlanmıştır (Orrico'dan akt., Oğultürk, 2014:113).

Kosova'ya gerçekleştirilen NATO operasyonu ile ilgili bazı eleştiriler söz konusu olmuş ve müdahalenin NATO Antlaşması'nın 5. ve 6. Maddelerine uygun olmadığı dile getirilmiştir. Nitekim, Kosova NATO üyesi bir ülke değildir ve NATO'nun görev alanına giren bir coğrafyada da bulunmamaktadır. Ancak NATO'nun 50. Yıldönümünde yapılan zirvede Yeni Stratejik Konsept kabul edilmiş ve NATO'nun görev alanı büyük oranda genişletilerek, bu türde gerçekleştirilecek bir müdahaleye meşruiyet sağlanmaya çalışılmıştır (Oğultürk, 2014:114-115).

10 Temmuz 1999'da BMGK'nin almış olduğu 1244 sayılı karar çerçevesinde BM'in Kosova'da geçici bir yönetim kurması kararlaştırılmıştır (S/RES/1244, 1999). Çin'in veto etmediği ama çekimser oy kullandığı (Davis, 2011:250) bu karar doğrultusunda BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu'nun (UNMIK); kurumların yapılanmasında AGİT'in; mültecilerin geri dönüşünü BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin ve yeniden yapılandırma faaliyetlerinin de AB'nin yürüteceği 4 ana organ oluşturulmuştur (S/RES/779). Bununla beraber alınan bu karar ile NATO barış

gücü (KFOR) Kosova'ya yerleştirilmiştir (Aksoy ve diğer.,2013:270; Erdem ve diğer., 2013:108).

Operasyonun sona ermesi ardından Kosova'da şiddet olayları bitmemiş, Mitrovica bölgesinde Arnavut ve Sırp lar arasında çatışmalar devam etmiştir. Bill Clinton'ın başkanlığı ardından seçilen George W. Bush, seçim kampanyası esnasında ABD'nin Balkanlardaki askeri gücünü çekeceğini ve barışı koruma faaliyetlerinin Avrupa'ya devredileceğini vaat etse de seçimi kazanmasıyla beraber bu söylemleri değiştirmiştir (Oğultürk, 2014:116-117). Bu bağlamda Bush yönetimi, NATO kuvvetlerinin hep beraber geldiğini ve beraber gideceğini belirtmiş ancak 11 Eylül 2001'de yaşanan terörist saldırılar neticesinde güvenlik önceliklerini değiştirmiş ve Balkanlarda bulunan kuvvetlerin çekilebileceğini açıklamıştır (Kim ve Woehrel, 2008).

George W. Bush, Clinton döneminde reddedilen “Bağımsız Kosova” (Kim ve Woehrel, 2008) fikrinden yana bir tutum sergilemiş ve bu bağlamda da tarafların görüşme masasına oturtularak çözüm sağlanmasını amaçlamıştır (Oğultürk, 2014:119). Bu bağlamda da 17 Şubat 2008'de Kosova yönetimi tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan ettiğinde ABD tarafından tanınmıştır (Erdem ve diğer., 2013:108). Bununla beraber bu tek taraflı bağımsızlık kararı Çin ve Rusya tarafından tanınmamıştır (Aksoy ve diğer.,2013:271).

### c) Afrika Gelişmeleri

Somali'de, Soğuk Savaş döneminde ABD tarafından destek verilen ancak Soğuk Savaş sonrasında destek sağlamadığı Siad Barre diktatörlüğü asiler tarafından

devrilmiş ve Somali 1991 yılında iç savaşa sürüklenmiştir. Bu dönemde ABD, Mısır ve diğer devletler Körfez bölgesine dikkatlerini çevirmeleri nedeniyle herhangi bir barış planı önerisi sunmamışlar ve bu noktada da milisler Somali’de baskı, sindirme ve şiddet eylemlerine girişmiştir. ABD’nin bu çerçevede BM’e yaptığı öneri ise; kara güçlerinin ABD komutası altında kalmaları ve gerekli olduğu takdirde kuvvet kullanma yetkisine sahip olmaları olmuştur (Kurtbağ, 2010:217-218). ABD tarafından yapılan bu öneri, 2 Aralık 1992’de BMGK’de kabul edilmiş ve Umut Operasyonu başlatılmıştır (Hook ve Spanier, 2014:224; Pirinççi, 2011:93). George H. W. Bush hükümetinin önerisi üzerine Somali’ye düzenlenecek bu operasyona ABD liderlik yapmıştır. UNITAF’ın amacının aç kalan insanlara gıda sağlamak, korunmasız olanları korumak, politik, ekonomik ve sosyal yapıların yeniden inşasını sağlamak olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, bu amaca erişilmesi ardından vekaletin yeniden BM’e verileceği belirtilmiştir (Stevenson’dan akt., Apak, 2009:167). Bush yaptığı konuşmada, gerçekleştirilen bu hareketin amacının Somali halkını kurtarmak olduğu belirtmiş ve bazı krizlerin ABD’nin müdahalesi olmadan çözülemeyeceğinin altını çizmiştir (Burgess’dan akt., Kurtbağ, 2010:218). Bu bağlamda ABD, Somali’deki insani müdahale ile bir kez daha küresel liderliğini gösterme eğiliminde olmuş ve açlık ve kabile savaşı gibi gerekçeleri öne sürerek müdahaleyi meşrulaştırmaya ve kamuoyunu ikna etmeye çalışmıştır (Kurtbağ, 2010:219). Bununla beraber belirtilmesi gereken bir diğer husus ise; BMGK’nin almış olduğu kararlardır. BM, 23 Ocak 1992 tarihinde almış olduğu 733 nolu karar doğrultusunda Somali’ye silah ambargosu uygulamaya başlamıştır (S/RES/733) ve yukarıda ifade edildiği gibi Aralık ayında Umut Operasyonu’nun başlaması ardından 24 Nisan’da alınan 751 nolu kararla silah ambargosunun tüm üye devletlerce uygulandığının

araştırılması istenerek, görevi insani yardımların halka güvenli şekilde ulaştırılmasını sağlamak olan UNOSOM'un Magodişu'ya konuşlandırılması kararlaştırılmıştır (S/RES/751). UNOSOM I, göreve başladıktan sonra Güvenlik Konseyi'nin Somali'de çok daha etkin önlemler almasına ve devletlerin de sorumluluk almasına ilişkin taleplerine karşı ABD direnç gösterse de, Bush'un bu konuda hareketsiz kalmasına ilişkin eleştirilerin artmasıyla, Somali'ye askeri birlik gönderme isteği açıklanmıştır (Apak, 2009:167).

UNOSOM ve UNITAF'ın katkıları ekseninde Mart 1993'de Addis Ababa'da düzenlenen konferansta Somali'deki tarafların ve liderlerin katılımıyla uzlaş ve ateşkes sağlanmıştır. UNITAF'ın görevini ifa ettiği kanaatine varılması ardından BM UNOSOM II'yi devre sokmuştur (Apak, 2009:168). Bu bağlamda BM, tarihinde ilk kez insani bir amaç için kurucu anlaşmasının yedinci bölümünü devreye sokmuştur (Thakur, 1994:396).

Bill Clinton'ın, George H. W. Bush'dan görevi devralması ardından Somali'deki Barış Gücü'ne ulus inşa misyonu yüklenmiş ve ardından Barış Gücü, yerel güçlerle çatışmalar içine girmiştir (Pirinççi, 2011:93; Hook ve Spanier, 2014:224). Çatışmalarda 18 Amerikan askeri öldürülmüş 73'ü ise yaralanmıştır. Bu olayın medyada yer almasından sonra, Kongre ABD askerlerinin Somali'den çekilmesi kararını almış olsa da Clinton askerleri hemen çekmemiş; ilk olarak Somali'deki Amerikan tahkimatı artırılmıştır. Bununla beraber, Amerikan askeri varlığının 1994 Martının sonuna kadar çekileceği duyurulmuştur (McCracken, 2004:1967).

Somali operasyonu ardından BM, bir daha kendi liderliğinde bir operasyon düzenlememiştir. Somali Krizi uluslararası barış ve güvenliğin önünde önemli bir

tehdit yaratmış ancak operasyonlardan sonra bu tehdit unsuru çözümlenememiştir. Ülkedeki yönetim boşluğu, istikrarsızlık ve düzensizlik çerçevesinde Somali terörist unsurlar açısından güvenli bir sığınak haline gelmiştir (Apak, 2009:174).

Diğer taraftan, Somali Krizi'nin zayıfladığı 1994 yılına gelindiğinde Ruanda'da üç aydan daha kısa bir dönemde, yönetime hakim olan Hutular ve azınlık olan Tutsiler arasındaki şiddet olayları, çoğunluğu Tutsi olan sekiz yüz bin kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır. Tutsi ordusunun bu olayı takip eden zaferi ve Tutsilerin liderliğinde hükümetin kurulması ise; dünyanın en büyük insan göçlerinden birine sebebiyet vermiştir. Bu noktada karşı bir ataktan korkan Hutular Ruandayı neredeyse boşaltmışlardır (Hook ve Spanier, 2014:224-225).

Somali'de yaşananlar, Clinton yönetiminin Ruanda'da yaşanan insani krizlere geç müdahale etmesine veya hareketsiz kalmasına neden olmuştur. Bir başka ifadeyle Somali deneyiminden sonra Afrika'da yaşanan gelişmelere karşı çok daha ihtiyatlı bir yaklaşım sergileyen Clinton, Ruanda'da yaşanan ve yukarıda ifade edildiği gibi yüz binlerce sivilin ölümüne neden olan olaylarda tek taraflı bir eylemde bulunmamış ve BM askerlerinin gönderilmesinin ister istemez Amerikan askerlerini de çatışmaya çekeceği düşüncesiyle, BM'in aktif olarak harekete geçmesini engellemiştir (Pirinççi, 2011:94-95). Aslında bu durumun altında ABD'nin öncülüğünü üstlendiği veya operasyon başlatılmasını teşvik ettiği bölgeler içinde kendi ulusal çıkarlarını kapsayan alanların olması yatmaktadır. Diğer bir anlatımla, Somali Süveyş Kanalı'na olan yakınlığı ve konumu sebebiyle jeostratejik bir noktada bulunmaktadır. Bu noktada da müdahale için acele edilmeyen Ruanda ABD

açısından çok büyük bir önem taşımamaktadır. Sonuç itibariyle, Ruanda'da da Somali'de ki benzer durum ekseninde iç savaş yaşanmaya devam etmiştir.

Somali ve Ruanda krizlerine karşı Çin'in tutumunu değerlendirmek gerekirse; Somali Krizi'nde Çin, Ocak 1992'den Kasım 1994'e kadar BMGK'nin almış olduğu kararları desteklemiştir. Pekin Somali'de etkin ve yasal bir hükümetin bulunmadığını vurgulamıştır. Bununla beraber, gerek BMGK'nin almış olduğu kararları gerekse de bu kararlar çerçevesinde Magodişu'ya konuşlandırılan UNISOM'u destekleyen Çin Yönetimi, insani amaçlar doğrultusunda üye devletlerin kuvvet kullanmasına ilişkin BMGK'i kararına karşı tereddütlerini de dile getirmiştir (Davis, 2011:230-232). Diğer taraftan Ruanda Krizi'nde Çin, 1993 Ekiminde BMGK'nin Ruanda Misyonu olarak adlandırılan UNAMIR'in oluşturulmasına olumlu oy vermiş ve her seferinde Ruanda'daki krizin daha da kötüye doğru gittiğini ve bu noktada da çözüm sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak bunun yanı sıra Çinli yetkililer, taraflar arasında işbirliğinin sağlanmasının BM barışı koruma operasyonlarının başarısı için önemli olduğunu vurgularken; dış müdahaleden sorumlu olan Fransa güçlerinin çatışmadaki tarafları işbirliğine yöeltmeyi garanti edemeyeceğini vurgulamıştır (Davis, 2011:236-238).

#### d) Diğer Önemli Gelişmeler

1986 yılına kadar Amerika'nın desteklediği Duvalier diktatörlüğü tarafından yönetilen Haiti'nin başına, 1990'larda yapılan ilk demokratik seçimi kazanan Jean-Bertrand Aristide geçmiştir. Ancak Aristide, ülkeyi askerden arındırma gibi reformları çerçevesinde ordu tarafından devrilmiştir. Bunun üzerine Haiti'nin askeri liderinin gerçekleştirdiği baskı ve şiddete dayanan eylemler doğrultusunda binlerce

Haitili ABD'ye kaçmıştır. Bush'un kaçak Haitililere karşı sert bir yaklaşım içine girse de Clinton göreve gelene kadar Bush'un aksine bir tavır sergilemiştir. Ancak ironik olan Clinton'ın göreve gelir gelmez Bush'un bu toplu göçler hakkındaki şüphelerini taşımaya başlaması olmuştur. Bu noktada da Clinton, Haitili mültecilerin ABD'ye girişine izin vermeyeceğini açıklamıştır. Bunun yerine, Haiti'ye BM destekli bir ekonomik ambargo konulmuştur. Ancak siyasal ve sosyal kriz üzerinde son derece az bir etki yapan bu ambargonun üzerine Clinton nihayetinde, Haiti sorunun ancak Amerika'nın askeri müdahalesi çerçevesinde çözümlenebileceği sonucuna varmıştır (Hook ve Spanier, 2014:228). Bu bağlamda ABD'nin Haiti müdahalesine kısmen motive eden şey, Haitili mültecilerin ABD'ye akışının önüne set çekme isteği olmuştur (Heywood, 2013:321). 1995 yılına kadar yayılarak devam eden askeri saldırı ardından Aristide iktidara geri getirilmiş ve sonraki sene Rene Preval sorunsuz bir şekilde başkanlık görevini devralmıştır.

Sonuç olarak Haiti'nin istikrarı Amerikan askerlerinin varlığına, sürekli olarak devam eden bir Batılı dış yardım akışına ve 1996 yılı Mart ayında altı bin BM arabulucusunun konuşlanmasına bağlı hale gelmiştir. 1999 yılı sonu itibariyle ise; Haiti'nin istikrarlı ve demokratik bir ülke olacağına ilişkin beklentilerin kaybolması ekseninde Amerikan askerleri Haiti'yi terk etmiştir. Bu durum BM yetkilileri ve özel yardım grupları içinde benzer paralellikte devam etmiştir (Hook ve Spanier, 2014:227-228).

Haiti Krizi'nde Çin'in yaklaşımına değinmek gerekirse, Çin diğer bölgesel krizlerde olduğu gibi Haiti Krizi'nde de BMGK kararlarını desteklemiştir. Fakat diğer taraftan yine diğer bölgesel krizlerde olduğu gibi, bu krizde de BMGK'nin krizin

çözümünde üye devletlerin kuvvet kullanımına ilişkin kararına karşı çıkarak devletlerin içişlerine müdahale etmemesi ilkesini savunmuştur (Davis, 2011:230-235).

İkinci bölüme geçmeden önce birinci bölümle ilgili kısa bir değerlendirme yapılması gerekirse;

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte iki kutuplu dünya düzeni sona ermiş ve bu bağlamda uluslararası sistem önemli bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Bu değişim ve dönüşüm ekseninde ABD liderliğinde tek kutuplulaşma eğilimi gösteren bir sürece girilse de zaman içerisinde uluslararası sistem çok kutuplu bir yapıya doğru evrilmeye başlamıştır. Bu noktadan hareketle sahip olduğu yüksek profilli nüfus, reform ve açılım dönemiyle küresel sisteme entegre olmaya başlaması paralelinde yükselen ekonomik bir profil ile ÇHC, uluslararası sistemde ön plana çıkan aktörlerden biri konumuna ulaşmıştır.

Bununla beraber, Soğuk Savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni süreçte hem ABD'nin hem de ÇHC'nin ne yönde konumlandıklarının anlaşılması açısından ortaya koydukları “Dış Politikaları” önem arz eden bir unsuru teşkil etmiştir. Bu bağlamda Amerikan dış politikası, ABD'nin “biricikliğine” vurgu yapan ve küreselleşmeyle beraber tehditlerin boyut değiştirmesi ekseninde “Ulusal Güvenlik” kavramına daha da odaklanan bir eğilimindeyken, Çin dış politikasında ise, “Barışçıl Biraradalık” doktrini ekseninde yumuşak güç politikasına odaklanan ve ekonomik kalkınmayı önceleyen bir eğilim söz konusu olmuştur.

Dış politika çıktıları yanında farklılık gösteren bir diğer alan ise, bölgesel krizlere yönelik bakış açısında ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ABD, bölgesel krizler

ekseninde askeri müdahaleyi içeren sert güç politikalarına dayanan bir tutum içerisindeyken, ÇHC işbirliği ve diyaloga dayanan yumuşak güç politikası ekseninde hareket etmiştir.

Ancak dış politika, bölgesel krizlere yönelik tutumlarındaki farklılık ve kendileri açısından son derece önemli olan konularda taviz göstermeyen bir duruşa rağmen, 1990-2000 yılları arasında ABD ve ÇHC uluslararası sorunlara karşı ortak bir noktada yer alma eğiliminde olmuştur. Bu noktadan hareketle ilişkilerdeki en belirgin husus bir taraftan “rekabet” diğ er taraftan ise “işbirliği”nin ortak bir paydada buluşması olmuştur.

## İKİNCİ BÖLÜM

### 2001 - 2008 YILLARI ARASINDA ABD VE ÇHC İLİŞKİLERİ

#### A) Siyasi Boyut

##### 1- George W. Bush Dönemi'nde ABD-ÇHC İlişkileri

###### a) George W. Bush Dönemi (11 Eylül Öncesi)

George Walker Bush, 2001-2008 döneminde Cumhuriyetçi Parti adayı olarak iki dönem seçilerek ABD Başkanlığı görevini ifa etmiştir. 2000 yılında gerçekleştirilen başkanlık seçimlerinde, Cumhuriyetçi Parti'den ABD'nin 43. Başkanı olarak seçilen George W. Bush, 2004 yılında gerçekleştirilen seçimleri de kazanarak 20 Ocak 2001- 20 Ocak 2008 tarihleri arasında sekiz yıl süre ile görev başında kalmıştır (The White House, t.y.). George W. Bush döneminde biri Eylül 2002 ve diğeri Mart 2006 tarihlerinde olmak üzere iki adet Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi yayınlanmıştır.

Bush yönetimi, Amerikan hegemonyasının devam ettirilmesi ve korunmasında Bill Clinton dönemini yetersizlik ve ihmalle suçlayarak bu dönemden sert bir kopuş çerçevesinde *Pax-Americana*'yı 21. Yüzyıla uzatma söylemiyle işbaşına gelmiştir (Kurtbağ, 2010:267). Nitekim Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD için stratejik hedefin *Pax-Americana*'nın korunması olduğu, 1997 yılında kurulan “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi” isimli grubun başkanlık seçimlerinden bir ay önce

2000 Eylül’ünde yayınlanan ve ABD’nin hegemonik gücünü devam ettirmesi noktasında yapılması gerekenler üzerinde duran “Amerikan Savunmasını Yeniden İnşa Etmek” başlıklı raporda (Pirinççi, 2011:97-98) ifade edilmiştir. Bu bağlamda, ABD’nin temel stratejisinin “küresel gücün mümkün olan en uzun döneme kadar genişleterek sürdürmesi” olduğu belirtilerek, bunun sağlanması için “savunma harcamalarının arttırılmasından, Amerikan çıkarları açısından kritik öneme sahip bölgelerde kalıcı üsler oluşturulmasına” (PNAC, 2000) kadar birtakım önlemler üzerinde durulmuştur. Bush yönetiminin ilk işi ise; Amerika’nın hareket özgürlüğünün yeniden tesis edilmesini sağlamak olmuştur (Krauthammer, 2001). Fakat, 11 Eylül terör saldırılarına kadar geçen sürede Bush yönetiminin dış politikası farklılık göstermemiştir. Bir başka ifadeyle, Bush, 11 Eylül terör saldırılarına kadar büyük oranda Clinton’ın politikalarını devam ettirmiştir (Bacevich, 2002:209). Örneğin, Bush 11 Eylül saldırılarına kadar Irak konusunda Clinton’ın uyguladığı son dönem politikasını benimsemiş ve sürdürmüştür. Bu bağlamda Clinton belirlenen hedefleri uçak ve füzelerle 1993, 1996 ve 1998 yıllarında vurmuşken; benzer şekilde Bush da 2001 Şubatında Irak’a hava saldırıları gerçekleştirmiştir. Diğer taraftan her ne kadar Bush, Balkanlarda konuşlanan Amerikan askerlerinin geri çekilmesi konusunda da Clinton politikasına benzer bir yaklaşım içinde olsa da önceki açıklamalarının aksine bölgedeki askerlerini çekmeyeceklerini vurgulamaya başlamıştır (Pirinççi, 2011:99; Çelik, 2005:60).

Bush kampanyası sırasında tıpkı Clinton gibi serbest ticareti; serbest ticaret ve siyasi liberalizasyon arasındaki karşılıklı ilişkiyi kabul ettiğini, Amerikan liderliğinin devam etmesi gerektiğini, en önemli tehlikenin de Amerikan

liderliğinden değil, Amerika'nın korunmacı ve izolasyonist bir dünya politikasına dönmesinden kaynaklanacağını ifade etmiştir (Bacevich, 2002: 201-202).

George W. Bush döneminde ulusal güvenlik danışmanı görevini ifa eden ve sonradan Dışişleri Bakanlığı görevini yürütecek Condoleezza Rice'in 2000 yılında *Foreign Affairs* 'te yayınlanan makalesi'nde ABD dış politikası hakkında üzerinde durduğu unsurlar 11 Eylül öncesi dönemde önem arz etmiştir. Bu unsurlar şu şekilde açıklanmıştır:

- 1) Amerikan silahlı kuvvetlerinin caydırma gücünü garanti altına almak, eğer bu caydırma gücü başarısız olursa, ulusal çıkarları korumak için savaşılmaya hazır bulunmak,
- 2) Serbest ticaret ve istikrarlı bir uluslararası para sistemi çerçevesinde ekonomik büyüme ve siyasi alanda dışa açılmayı sağlamak,
- 3) Barış, refah ve özgürlüğün güçlendirilmesinde ABD'nin değerlerini paylaşan müttefik ülkelerle güçlü ve yakın ilişkileri çok daha iyi duruma getirmek,
- 4) Uluslararası siyasi sistemin yapısını şekillendirecek Rusya ve Çin gibi büyük güçlerle ilişkilerin geliştirilmesine odaklanmak,
- 5) Haydut devletler ve terörizm ve kitle imha silahlarının gelişiminde artan ölçüde potansiyele sahip olan düşman güçlere, karşı durmak (Rice, 2000).

Bush yönetimi iş başına gelir gelmez, askeri müdahaleler konusunda Clinton yönetimini profesyonel bulmaması sebebiyle Clinton'dan farklı olarak sadece hayati öneme sahip çıkarların söz konusu olduğu durumlarda ve geniş ölçekli askeri güce

başvurulmasını vurgulayan Powell Doktrini'ni yeniden tesis etme girişiminde bulunmuştur (Kupchan'dan akt., Kurtbağ, 2010:268; Bacevich, 2002:207). Bu tutum ise; Bush'un Clinton'ın aksine ikincil öneme sahip konular yerine yaşamsal çıkar konularına odaklandığını göstermiştir. Bu çerçevede barışı koruma, terörizmle mücadele veya çevre gibi konular Bush'un temel odak noktasını oluşturmamış (Kurtbağ, 2010:269) buna binaen Çin ve Rusya gibi yeni büyük güçlerin yükselişe geçmelerinin engellenmesi (Çelik, 2005:59) odak noktasını teşkil etmiştir. Bu noktada Bush yönetimi Çin'e karşı yeni bir yaklaşım doğrultusunda hareket edileceğini ve Ulusal Füze Savunması projesine ayrı bir önem vereceğini ifade etmiştir (Bello, 2005:40). Bununla beraber Bush yönetimi, 1997 yılında Çin'i "stratejik ortak" olarak gören Clinton politikasından uzaklaşma eğilimine girerek bu ülkeyi "stratejik rakip" olarak değerlendirmiştir (Külebi, 2012; Koehler, 2013:93; Çakmak, 2005:134). Ancak Çin'i stratejik rakip olarak gören Bush, esas itibarıyla kampanyası sırasında Çin'e karşı sergilediği tutumdan uzaklaşarak ihtiyatlı bir yaklaşım içerisine girmiştir. Örneğin, Nisan 2001'de Amerikan casus uçağının Çin jetiyle çarpışması (Chronology of US-China Relations, t.y.) ve ardından Çin'e zorunlu iniş yapması ile alevlenen krizde Bush yönetimi, Çin ile özellikle ekonomik ilişkilerin olumsuz yönde etkileneceği endişesiyle sert bir tutum içine girmemiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda da Çin uçağı ve mürettebatı serbest bırakmıştır. Diğer taraftan Bush yönetimi ise; insan haklarıyla ilişkili endişeleri arka plana atıp bölgesel güç dengesinin korunmasının bilincinde olarak Çin'e stratejik rakip olarak davranmak yerine Clinton dönemine benzer bir politika izlemiş ve hatta önceden kullandığı bu terimi kullanmayı bırakmıştır (Bacevich, 2002:210-211). Çin'e karşı çok sert politikalar içine girilmemesindeki bir neden Amerikan dış politikasına

hakim olan pragmatizmin önemli bir etkisi iken, bir diğer neden ise, 11 Eylül terör saldırıları olmuştur. ABD'nin önceliklerini değiştiren 11 Eylül saldırıları ABD'nin Çin ile ortak hareket etme ve işbirliğine gitme ihtiyacını ön plana çıkarmıştır (Çakmak, 2005:134).

Bununla beraber Bush yönetimi, 11 Eylül sonrasında takip edeceği tek taraflı dış politikanın izlerini veren birtakım eğilimler içerisine de girmiştir. Bu bağlamda Bush göreve gelir gelmez, Clinton döneminde Senato tarafından onaylanması reddedilen Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması, Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran antlaşma, Biyolojik Silahlar Sözleşmesine Dair Protokol, sera gazlarının azaltılması çerçevesinde küresel ısınmanın engellenmesine dair Kyoto Protokolü ve Anti-Balistik Füze Antlaşması gibi uluslararası düzenlemelere karşıt bir eğilimde olduğunu vurgulamıştır (Çelik, 2005:61; Anderson, 2002). Bu düzenlemelerin reddedilmesi her ne kadar ABD'nin yalnızcılığa dönüşünün belirtileri olarak düşünülse de esas olarak durum tam tersini teşkil etmiştir. Bütün bunlar, Bush yönetiminin bu düzenlemelerin küresel güvenliği sağlamak konusunda sergiledikleri temel rolü inkar etme ve yalnız Amerikan çıkarlarına hizmet ediyorsa bunlara uyma yönünde bir eğilimde olduğunu göstermiştir (Kurtbağ, 2010:271).

#### b) 11 Eylül Saldırıları

1993 yılında Dünya Ticaret Merkezi'ne gerçekleştirilen bombalı saldırı, 1995 yılında Oklahoma şehri eyalet binası'nın bombalanması, 1998 Tanzanya ve Kenya'daki ABD büyükelçiliklerine yapılan bombalı saldırılar gibi 1990'lı yıllarda ABD'nin karşı karşıya kaldığı terörist saldırılar ekseninde 11 Eylül saldırıları, ABD'ye yönelen ilk terörist saldırıları teşkil etmese de ABD'nin kurmuş olduğu

düzene ve hegemon gücüne karşı somut bir başkaldırı özelliği taşıması sebebiyle “terör” konusu hem ABD’nin hem de tüm dünyanın gündemine ağırlıklı olarak yerleşmiştir (Yaman, 2005:118-119; Yang, 2002:669).

7 Aralık 1941’deki Japon donanmasının Hawai’deki Pearl Harbor deniz üsüne saldırısından bu yana Amerikan toprakları ilk kez bir saldırıyla karşı karşıya kalmıştır (Erdem, 2014:472; Udum, 2006:546). Bu bağlamda 11 Eylül 2001 terör saldırıları, hem ABD açısından hem de tüm ülkeler ve Uluslararası İlişkiler disiplini açısından önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir (Bağcı, 2006:939). 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’nin askeri (Pentagon) ve ekonomik (Dünya Ticaret Merkezi) hegemonyasının iki önemli simgesine yapılan saldırılar, Amerikan iç ve dış politikası üzerinde gerçekleştirilecek değişimlerin itici gücü olmuş (Ataman ve Gökcan, 2012:216; Yang, 2002:669; Heywood, 2013:271), aynı zamanda da küreselleşme sürecinin ortaya koyduğu tehdit ve risklerin hem uluslararası politikayı hem de dünyadaki ekonomik gelişmeyi nasıl bir etki altına aldığını gözler önüne sermiştir. Bu noktadan itibaren, uluslararası politikada yeni bir kutuplaşma sürecinin ortaya çıkması hem devletin kendini koruma ihtiyacı çerçevesinde toplumun özgürlük haklarını kısıtlamasına neden olmuş hem de bu sınırlamaya tepki olarak toplumsal bir anarşi ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan ise, uluslararası terörizme karşı gerçekleştirilecek ve tüm dünyayı çevreleyecek işbirliği isteği ile sınır ötesi güç kullanımının unsurlarının yayılmasına neden olan uluslararası terörizm arasında çatışma ortaya çıkmıştır (Bağcı, 2006:939).

11 Eylül saldırılarıyla beraber ABD tarafından terör, “yükselen yeni küresel tehdit” bir başka ifadeyle “ortak düşman” şeklinde tanımlanmış ve bu bağlamda

terörizme karşı topyekun bir savaş başlatma eğilimine girilmiştir. ABD'nin çok daha etkin ve kararlı bir terörle mücadele yaklaşımı benimsemesi arkasında ise, 11 Eylül saldırılarının son derece yıkıcı bir etki bırakmış olması mı, uluslararası sistemin ABD'nin çıkarları ekseninde yeniden bir yapılanma sürecine sokulması düşüncesinin mi, ABD tarafından terörizmin ulaştığı derinliğin daha keskin bir şekilde anlaşılmaya başlanmasının mı, ya da tüm bu faktörlerin hepsinin etkili olduğu açık olmasa da ABD'nin terörizme bakışı ve algısında son derece önemli bir değişim yaşanmıştır (Yaman, 2005: 118-120).

11 Eylül saldırıları öncesinde ABD'nin dış politikasında terör konusuna büyük bir öncelik vermek zorunda olduğu ifade edilse de (Jentloson, 2010:410) 11 Eylül saldırıları sonrası ABD, içinde bulunduğu korunmasızlık ve güvensizlik hissi ile “teröre karşı savaş” adı altında çok daha saldırgan ve tek yanlı olan bir dış politika eğilimi içerisine girmiştir (Ataman ve Gökcan, 2012:216; Jentloson, 2010:409). Bir başka ifadeyle Bush yönetimi, bir süper gücün kendi isteklerini ötekilere zorla dayatabileceği ve kendi gücünün önünde cereyan eden tüm sınırlama ve engelleri göz ardı edebileceği bir tavır içerisine girmiştir (Kurtbağ, 2010:303). Bu bağlamda Bush tarafından saldırılardan kısa bir süre sonra 20 Eylül 2001’de uluslararası kamuoyuna yapılan konuşma dikkat çekici olmuştur. Konuşma çerçevesinde terörizm’in ABD’nin yeni hedefi olduğu vurgulanarak şu ifadeler kullanılmıştır: “Terörizme karşı olan savaşımız El Kaide ile başlamış bulunmaktadır. Terörizme karşı olan bu savaş, her terörist grup küresel alanda takip edilip durdurularak yok edilene kadar devam edecektir” (Güneş, 2011:347).

11 Eylül saldırıları öncesinde dünyada cereyan eden terör olayları karşısında ABD, “terörün sadece muhatapları ilgilendiren bir olgu” olduğu şeklinde bir yaklaşım sergileyip çoğu zaman ülkelerin karşı karşıya kaldığı terör sorunlarında herhangi bir girişimde bulunmayı reddeden bir tavır içinde olsa da, bu durum 11 Eylül saldırıları sonrasında değişmiştir. Nitekim teröre karşı savaş ilan eden George W. Bush’un yaptığı açıklamada sadece teröristler değil, teröre destek veren devletler de uyarılmış ve onlarında bu savaşta düşman olarak algılanacağı vurgulanmıştır (Yaman, 2005:121). Bu bağlamda artık çok taraflılık ve kolektif güvenlik sisteminden bahsedilmemekte ve “teröre karşı savaş” söylemiyle de Bill Clinton’ın demokratik barış ve uluslararası adalet retoriği de geri plana atılmıştır (Anderson, 2002). Hatta Bush yönetimi, Clinton’ın yürüttüğü dış politikanın 11 Eylül’e giden sürece yol açtığını ifade etmiştir (Mazaar, 2003:517).

11 Eylül saldırıları ile beraber hakim olan görüş ise; Amerikan değerlerine yönelik tehdidin artık dünya çapında olduğu ve bu durumla tüm dünyada mücadele edilmesi gerekliliği olmuştur. Bir başka ifadeyle ABD bir genelleme yaparak bu saldırının doğrudan kendisini hedef almadığını, tüm uygarlık ve özgürlük merkezine yönelik olduğunu ifade etmiştir (Bozkurt, 2006:513). Bu bağlamda da ulusal güvenliğin sağlanması ile tüm dünyada güvenliğin sağlanması birbirine paralel iki durum olarak algılanmış ve her ikisi de birbiriyle eş değer tutulmuştur. Küresel ölçekte terör tehdidi’nin tanımlanması çerçevesinde başlatılan savaşın tüm dünyayı içereceğinin ilan edilmesi ile Bush yönetimi, ABD’yi coğrafi olarak herhangi bir sınırı bulunmayan, güce başvurma konusunda herhangi bir ahlaki engel içermeyen ve zaman anlamında belirsiz bir süreci temsil eden bir savaşa sürüklemiştir (Kurtbağ, 2010:304).

Sonuç olarak, 11 Eylül saldırıları çerçevesinde ABD kendi güvenliğini, küresel güvenlikle bir tutarak dünya çapında terörizme karşı savaş başlatmış ve aynı zamanda kendi terör ve terörist kavramlarını yaratarak “haydut devletler” tanımlamasını tehdit algılamalarının merkezine yerleştirmiştir (Bektaş, 2007:35-36). Bu bağlamda Bush yönetimi, haydut devletler haricindeki diğer devletlerden kendisine mutlak anlamda destek sağlanması için “ya bizimle berabersiniz ya da düşman teröristlerle” (Jakson ve Towle’den akt., Kurtbağ, 2010:307) şeklinde bir tavır ortaya koymuştur. Diğer taraftan terörle savaşın uygarlığın barbarlığa karşı başlattığı bir mücadele olduğunu vurgulayan Bush, teröre karşı yaptığı savaşı “bu sadece Amerika’nın savaşı değil. Tehlike altında olan yalnız Amerika’nın özgürlüğü değil. Bu savaş hem dünyanın hem de uygarlığın savaşıdır” (Bush, 2001) diyerek gerekçelendirmiştir. Her ne kadar Bush yönetimi, bu gerekçelendirme çerçevesinde uluslararası toplumun desteğini alma çabası içerisinde olsa da teröre karşı başlatılan bu mücadele esas olarak ABD’nin ekonomik, siyasi ve askeri gücünü büyük oranda kullanmasına işaret eden yeni muhafazakar projenin ortaya çıkmasındaki ilk aşamalardan birini teşkil etmiştir. Ancak ABD tarafından verilen bu mücadelenin birtakım ahlaki gerekçelerle bağdaştırılması, ABD’nin emperyal bir güç olmadığı veya emperyalist bir strateji takip etmediğinin ve bu mücadelenin herkese yarar sağlayacağını gösterilmesini sağlamıştır (Bormann ve diğer., akt., Kurtbağ, 2010:308).

Kısacası 11 Eylül saldırılarıyla beraber ABD’nin iç ve dış politikasının şekillenmesi noktasında bu bölümde analiz edilen her şey George W. Bush’un 11 Eylül’ü takiben 20 Eylül 2001’den başlayarak yapmış olduğu tüm konuşmaları, Savunma İnceleme Raporu, Terörizmle Mücadele Ulusal Stratejisi, Ülke Savunması Ulusal Stratejisi, Kitle İmha Silahlarıyla Mücadele Ulusal Stratejisi, Ulusal İstihbarat

Stratejisi ve Kamu Diplomasisi Stratejisi gibi resmi belgelerle sonraki başlıklarda üzerinde durulacak 2002 ve 2006 yıllarında yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerini de kapsayan (Renshon, 2010:39) ve gelecekteki muhtemel bir saldırgan davranışı atlatma veya önlemeye yönelik oluşturulmuş askeri bir eylem olan “Önleyici Savaş” yoluyla haydut devletler ve kitle imha silahlarının yarattığı birleşik tehdide karşı koymayı öngören (Heywood, 2013:275, 330) Bush Doktrini’ni oluşturmaktadır. Bu bağlamda Bush Doktrini’nin ortaya çıkmasındaki temel neden 11 Eylül saldırılarıdır, ancak doktrin yapılan farklı konuşmalar ve yayınlanan farklı belgeler çerçevesinde dinamik bir süreç içerisinde ortaya çıkmıştır (Renshon, 2010:39).

#### c) Afganistan’a ABD Müdahalesi

George W. Bush’un 20 Eylül 2001 tarihinde Kongrede yapmış olduğu konuşma çerçevesinde ABD tarafından girişilecek savaşın, “ne 10 yıl önce Irak’ın Kuveyt’ten çıkarılmasına ne de iki sene önce Kosova’da yaşanan savaşa benzemeyeceği” (Bush, 2001) vurgulanmıştır. Nitekim 27 Eylül 2001 yılında Bush yaptığı konuşmada şunları vurgulamıştır: “Elimizdeki tüm kaynakları, her türlü hukuki yaptırım ve gerekli her türlü silahı kullanarak küresel terör şebekesini mahvedeceğiz. Teröristlerin mali kaynaklarını kurutacağız, birini diğerine düşüreceğiz, teröristlere yardım eden ve onları barındıran devletleri takip edeceğiz” (Woodward, 2005:68). Bu noktada 11 Eylül saldırılarının ateşi soğumadan diğer ülkelerden de alınan destek çerçevesinde ABD, 7 Ekim 2001’de Afganistan müdahalesini başlatmıştır (Pirinççi, 2011:100). Bir başka anlatımla, 11 Eylül saldırıları sonrası “teröre karşı savaş” yaklaşımının şekillenmesi etrafında gelişen ve BMGK’nin Kararı ve uluslararası toplumun desteği ile (Güneş, 2011:348) ABD’nin

ilk hareketi, Afganistan’a yönelik ve El-Kaide terör örgütüne destek olan Taliban rejimini kısa süre içinde deviren askeri saldırı olmuştur (Heywood, 2013:272; Lefebvre, 2005:66).

Afganistan’a yapılan müdahale BMGK’nin 12 Eylül 2001 ve 28 Eylül 2001 tarihlerinde almış olduğu 1368 ve 1373 sayılı kararlar (Byers, 2002:401) çerçevesinde “meşru müdafaa” temeli üzerine düzenlenmiştir (Bello, 2005:64; Lefebvre, 2005:66). Ancak, söz konusu kararlar birlikte yorumlandığı takdirde, açık bir şekilde ABD’nin Afganistan’a yönelik meşru müdafaa hakkının tanınmış olduğu sonucunu çıkarmak güçtür. Çünkü genel ve soyut ifadelerin kullanılması çerçevesinde somut bir yetkilendirme söz konusu olmamıştır (Halatçı, 2006:88). Ancak bu duruma rağmen ABD, İngiltere’nin sağladığı kısmi destekle (Kurtbağ, 2010: 312) Afganistan’a karşı “Kalıcı Özgürlük Operasyonu” başlatmış bu bağlamda Güvenlik Konseyi’nin kuvvet kullanma ile ilgili bir yetkilendirmesi söz konusu olmadan “bireysel ve kolektif meşru müdafaayı” öngören 51. maddeye (Byers, 2002:405, 410) dayanarak bireysel operasyon başlatmıştır (O’Connel, 2002). Bir diğer ifadeye, BM kararlarında Afganistan’dan söz edilmemiş ayrıca Kabil’deki Taliban hükümetinin bu saldırıların planlanması ve gerçekleştirilmesinde parmağı olduğuna dair bir ifade yer almamıştır (Gurtov’dan akt., Kurtbağ, 2010:311; Halatçı, 2006:81).

Temel amacı Taliban’ı devirip rejim değişikliğine gitmek olan Bush yönetimi, El-Kaide ile Taliban rejimini bir tutma eğilimi çerçevesinde Taliban’ın görüşme isteğini reddetmiş ve bu noktada diplomatik çözüm yöntemlerini geri planda tutarak meşru müdafaanın ötesinde hükümeti devirmeye kadar gitmiştir (Kreft, 2005:68). Bu bağlamda Bush yönetiminin kısa dönemdeki hedefini Afgan

halkının özgürleştirilmesi oluşturmamış buna binaen Taliban'ın baskıcı rejiminin devrilmesi çerçevesinde içeride 11 Eylül'e karşı oluşan öfkenin bir parça olsun dindirilmesi kısa vadedeki amacını yansıtmıştır. Uzun dönemdeki stratejik hedefinde ise; enerji zengini Yakındoğu ve Avrasya coğrafyasına kalıcı olarak yerleşmek ve bu noktada gelecekte kendisine rakip olabilecek Asyalı güçlerin önüne geçmek yer almıştır (Kurtbağ, 2010:312). Bu uzun dönemdeki stratejik hedefin gerçekleştirilmesi noktasında ABD; Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'da askeri üsler kurmuş ve bu ülkelere yapmış olduğu ekonomik ve güvenlik alanındaki yardımları (Babus'tan akt., Somuncuoğlu, 2013:31-32; Telatar, 2013:33) çerçevesinde Özbekistan Termiz ve Hanabad hava alanlarını; Tacikistan Kulyab, Kurgantepe ve Hocent'de olmak üzere üç havalimanını ve Kırgızistan Manas Uluslararası hava limanını ABD kullanımına açmıştır (International Crisis Group, 2001; Erhan, 2004:143). Bu noktada ABD'nin Orta Asya'ya büyük oranda asker yerleştirmesi çerçevesinde bölgede bir nevi güvenliğin sağlanmasını üstlenmesi ile örgüt militanlarının manevra alanı daralmıştır (Hill, 2003).

Orta Asya Cumhuriyetleri, Afganistan'da meydana gelen istikrarsızlıkların kendi ülkelerine yansımaları, ülke topraklarının terörist gruplar için eğitim ve lojistik alanı olarak hizmet etmesine olanak sunmasından ve Afganistan'dan Rusya'ya ve oradan da Avrupa'ya sevk edilen uyuşturucunun kendi ülkelerinden taşınmasından çok büyük rahatsızlık duymuşlardır. Bu bağlamda Orta Asya Cumhuriyetleri tarafından ABD'nin bölgede terörizme karşı başlattığı mücadele ve Afganistan'a karşı yaptığı müdahale çerçevesinde istikrar kazandırma çabaları memnuniyetle karşılanmıştır (Hill, 2001).

ABD'nin Afganistan'a askeri müdahalede bulunması ve Orta Asya bölgesine askeri olarak yerleşmesi amacı altında terörizme karşı mücadele ile beraber başka amaçlar da söz konusu olmuştur. ABD'nin uzun süredir elde etmeyi hedeflediği siyasal, ekonomik ve güvenlikle ilişkili çeşitli fırsatlar Afganistan müdahalesi çerçevesinde ön plana çıkmıştır. Bu fırsatlardan bir tanesi de Orta Asya petrol ve doğalgaz rezervlerinin işletilmesi üzerinde olmuştur (Tisdall, 2002). Ayrıca, petrol ve doğalgaz boru hatlarını Orta Asya'dan Güney Asya'ya genişletme amacı doğrultusunda ABD, Hazar Denizi'nin doğusunda birtakım güvenlik önlemleri almıştır (Telatar, 2013:37). Kısacası, ABD'nin Afganistan'a karşı müdahalede bulunması altında aynı zamanda Hazar Havzası ve Orta Asya enerji kaynaklarının güvenli yollardan Batı'ya ulaşmasını sağlamak yer almıştır (Kurtbağ, 2010:312).

7 Ekim 2001 tarihinde “Kalıcı Özgürlük Operasyonu” ismiyle ABD'nin Afganistan müdahalesinde Çin'in yaklaşımı ise; bu harekatı destekler nitelikte olmuştur. Nitekim Pekin terörizme karşı olduğunu vurgulayarak, üç koşul altında ABD'nin Afganistan'a karşı düzenleyeceği operasyona destek vereceğini belirtmiştir. Bu koşullar ise şu şekildedir:

- 1) Çin, terörizme karşıdır ve terörizme karşı yapılan operasyonlara destek verir,
- 2) Terörizme karşı düzenlenecek operasyon, kesin bir kanıta dayanmalıdır. Hedef belirgin olmalı ve yapılacak operasyonda masum insanlar zarar görmemelidir,
- 3) Çin, BMGK çerçevesinde, terörizme karşı her türlü müzakereye katılmaya hazırdır (Akkurt, 2005:241).

Bununla beraber, 11 Eylül saldırıları ardından Çin, ABD ile işbirliği çerçevesinde terörizmle mücadele konusunda çaba sarf edeceğini ve zaten birtakım nedenlerden ötürü Çin'in terörizmin karşısında olduğunu açıklamıştır. Çin tarafından açıklanan terörizme karşı olduğuna dair nedenler ise, şu şekildedir:

- 1) Çin Komünist Partisinin temel teorisi olan Marksizm'in sahip olduğu ilkelerden biri terörizmle mücadeledir,
- 2) 1990-2001 yılları arasında "Doğu Türkistan Hareketi" isimli örgüt'ün Xinjiang Vigor Özerk Bölgesinde yapmış olduğu saldırı, bombalama, kundaklama, suikast gibi girişimler çerçevesinde Çin de terörizmin kurbanıdır,
- 3) Çin, uluslararası terörizmin her geçen gün artan oranda önemli bir tehdit olduğunun bilincinde olarak çeşitli uluslararası konferans ve faaliyet etrafında uluslararası ilişkilerini büyük bir hızla geliştirmektedir (Chen, 2005:58-59).

Bu açıklamalar çerçevesinde Çin bir taraftan terörizme karşı küresel bir platformda başlattığı savaşın ortaya çıkardığı koşullardan faydalanarak Doğu Türkistan hareketinin uluslararası toplum tarafından terörizm kapsamında değerlendirmesini sağlamış, diğer taraftan ise, ABD'nin Afganistan ve Orta Asya'daki askeri faaliyetleri çerçevesinde kendi aleyhinde bir değişim içine giren güç dengesinden hoşnut olmayan bir tutum içerisine girmiştir. Fakat ABD'nin terörizme karşı başlattığı savaşın çok büyük oranda destek görmesi ve Afganistan'a karşı ABD tarafından operasyonun başlaması sebebiyle tüm bu gelişmeleri kendi lehine çevirmek isteğiyle Çin, terörizme karşı savaşa destek vermiştir. Nitekim Çin,

ABD'nin düzenleyeceği operasyonlar nedeniyle Doğu Türkistan hareketine El-Kaide örgütü, Afganistan ve Orta Asya'dan gelen desteğin de sekteye uğrayacağını düşünmüştür (Telatar, 2013:42; Telatar, 2005: 207-208). Ancak Pekin'in bu yaklaşımına karşı ABD, Çin'e bu konuda destek olmamıştır. George W. Bush yönetimi, Çin'in başbakan yardımcısı Qian Qichen'in Doğu Türkistan hareketi örgütünün El-Kaide ile bağlantılı bir terörist örgüt olduğuna ilişkin yorumlarına tam anlamıyla katılmamıştır. Bu bağlamda ABD'nin Çin'e karşı "uluslararası terörle mücadelenin, asla azınlıklara baskı için mazeret teşkil etmeyeceğine" dair deklarasyonu ve ABD'nin terörle mücadeleden sorumlu koordinatörü Francis Taylor'un Çin ile gerçekleştirdiği müzakerede "Kuzey Batı Çin halkının karşı karşıya bulunduğu ekonomik ve sosyal problemlerin meşru yoldan çözüme kavuşturulmasında, karşı terör yöntemleri yerine, siyasal çözüm metotlarının daha yararlı olabileceği" şeklindeki ifadeleri Çin tarafından olumsuz karşılanmıştır (Caşın'dan akt., Polat, 2006:144; Külebi, 2012).

ABD tarafından Afganistan'a yapılan operasyonun tamamlanması ve Taliban rejiminin devrilmesi ardından ülkenin nasıl yönetileceği hakkında bir karara varılması için BM, 27 Kasım- 5 Aralık 2001 tarihlerinde ülkedeki tüm grupları Bonn Konferansı'nda bir araya getirmiştir (Akkurt, 2005:288). Bonn Konferansı sonucu imzalanan antlaşma, "terörizme, uyuşturucuya ve örgütlü suçlarla savaşta uluslararası toplulukla" işbirliği yapacak, "cinsiyete duyarlı, çok etnik yapılı ve tamamıyla temsil eden" bir Afgan yönetimini öngörmüştür (Hook ve Spanier, 2013:298). Bu bağlamda Bonn Anlaşması çerçevesinde Hamid Karzai başkanlığında geçici bir hükümet kurulmasına karar verilmiştir. Nitekim Hamid Karzai 2004 yılında devlet başkanı seçilmiş ve bir yıl sonra gerçekleştirilen genel seçimler

sonucunda da 249 üyeli meclis kurulmuştur (Akkurt, 2005:287-288; Rupp, 2006:286,290; Turgut, 2011). Ancak tüm bunlara rağmen ülkede istikrar ve düzen tam anlamıyla sağlanamamıştır (Kurtbağ, 2010:313).

Sonuç itibariyle, 7 Ekim 2001 tarihinde ABD'nin Afganistan müdahalesi ve bu müdahale sonucunda Taliban rejiminin devrilmesi, Bush yönetimi ve ABD halkı üzerinde tatmin edici bir hissiyat sağlamamıştır. Bu tatminsizlik çerçevesinde ABD'nin yeni hedefi altında Irak yer almıştır. Bu yeni hedef doğrultusunda Bush yönetimi, hem halkı Irak devlet başkanı Saddam Hüseyin'in de terörizmle savaşın bir parçası olduğuna ikna etmeye çalışmış hem de Afganistan Operasyonu'nda uluslararası toplumdan aldığı desteğin Irak konusunda da paralellik göstereceğini varsaymıştır. Fakat Bush tarafından yapılan ve son derece tek taraflı ve militarist bir dış politika eğilimini yansıtan “Şer Ekseni” konuşması, 2002 yılındaki Ulusal Güvenlik Strateji belgesi ve son olarak da Irak Krizi ile beraber 11 Eylül sonrası küresel ölçekte oluşan ABD'ye yönelik destek ve sempati iyiden iyiye ortadan kalkmıştır (Kurtbağ, 2010:313-314).

#### d) 2003 Irak Savaşı

2003 yılında ABD tarafından Irak'a gerçekleştirilen savaşı ve bunun altında yatan temel nedenleri ele almadan önce, büyük resme bakarken konunun daha somut bir zemine oturtulması açısından George W. Bush'un “Şer Ekseni” konuşması ve 2002 Ulusal Güvenlik Strateji belgesinin ele alınması önem arz etmektedir.

Yukarıdaki ilgili kısımlarda da ifade edildiği gibi 11 Eylül ile beraber, ABD'nin güvenlik politikalarında köklü değişikliklere gidilmiştir. Bu köklü

değişimler etrafında atılan somut adımlardan biri, Bush tarafından 29 Ocak 2002’de yapılan konuşma çerçevesinde Kuzey Kore, İran ve Irak’a yönelik “şer eksenini veya üçlüsü” ifadesinin kullanılıp (Johnson, 2005:83) bu devletlerin kitle imha silahı elde etmeye yönelmelerinin önüne geçilmesi gerekliliğinin vurgulanması olmuştur. Odak noktası haline getirilen bu devletlerin Amerikan stratejisi açısından önemi ise; “küresel mali sermayenin serbest dolaşımının önünde engel olmaları” veya ABD’nin “enerji yatakları üzerindeki hakimiyetini” engelleyebilecek bir konumda bulunmalarından kaynaklanmıştır (Yanardağ, 2004:52).

1 Haziran 2002 tarihinde West Point’te yaptığı konuşmada Bush’un “Soğuk Savaş döneminde Amerikan savunmasının caydırıcılık ve çevreleme doktrinlerine dayandığını, bu doktrinlerin bazı durumlarda halen uygulanabilir olmalarına karşın, karşılaşılan yeni tehditler çerçevesinde uygulamada yetersiz olacaklarını, teröre karşı savaşın savunmada kalarak kazanılamayacağını bu noktada savaşın düşmanın bölgesine götürülmesi gerekliliğini ve içinde bulunduğumuz dünyada, güvenliğe giden tek yolun eylemin yolu olduğunu” (The White House, 2002) ifade etmesi aslında kendi ismiyle anılacak olan “Bush Doktrini’nin” özünü belirtmiştir.

George W. Bush’un 1 Haziran 2002 tarihinde West Point’te yaptığı konuşmada özünü ifade ettiği Bush Doktrini, 17 Eylül 2002’de imzalanıp 20 Eylül’de kamuoyuna ifşa edilen 2002 Ulusal Güvenlik Strateji belgesiyle somut hale gelmiştir. 33 sayfadan ve giriş metniyle beraber dokuz bölümden oluşan bu belge (The National Security Strategy of USA, 2002) ABD’nin güvenlik politikalarında yaşanan değişimin analiz edilmesi noktasında önem arz etmektedir.

2002 Ulusal Güvenlik Strateji belgesi analize tabi tutulduğu takdirde, ABD'nin ulusal güvenlik stratejisinin beş ana odak noktası üzerine temellendirildiği görölmektedir. Bu beş ana odak noktası ise; ABD'nin değerlerini ve ulusal çıkarlarını yansıtan belirgin bir Amerikan uluslararasıcılığı, dünyanın daha güvenli ve gönenci bir hale getirilmesi, siyasal ve ekonomik özgürlüğün desteklenmesi, diğer devletlerle barışıl ilişkilerin geliştirilmesi ve insanlık onuruna saygı duyulmasıdır (The National Security Strategy of USA, 2002:1).

Belgede ifade edilen bu beş ana odak noktasına ulaşmak için ABD'nin uygulayacağı temel politikalar ise; sekiz ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar;

- 1) İnsanlık onuruna destek sağlamak,
- 2) Küresel terörizmin üstesinden gelmek için güçlü ittifaklar kurmak ve ABD ve ortaklarına karşı gerçekleşen/gerçekleşebilecek saldırıları önlemek,
- 3) Bölgesel çatışmaların etkisizleştirilmesinde diğer devletlerle işbirliği yapmak,
- 4) Kitle imha silahlarını kullanma yoluyla bir tehdit unsuru olanlara karşı mücadele etmek,
- 5) Serbest piyasa ve ticaret yoluyla yeni bir küresel ekonomik büyüme gerçekleştirmek,
- 6) Demokrasi'nin inşa edilmesi yoluyla gelişim yolunda daha fazla ilerleme kaydetmek,
- 7) Diğer küresel güç merkezleriyle işbirliğinin sağlanması için ortak planlar geliştirmek,

- 8) ABD'nin ulusal güvenlik kurumlarını düzenleyerek, 21. yüzyılın fırsatları ve zorluklarını karşılama kapasitesine sahip olma yolunda yeniden organize etmek (The National Security Strategy of USA, 2002:1-2).

Dokümanda önemli bir bölümü oluşturan üçüncü bölümde ise; ABD'nin terörle savaşta hangi yöntemlere başvuracağı belirtilmiştir. Bu yöntemler ise;

- 1) Bir terör tehdidi algılanırsa, bu tehdidi anında yok etmek,
- 2) Terör örgütleri ve yöneticilerini ortadan kaldırmak ve örgütlerin komuta ve tüm iletişim kaynakları ve yapılanmasını yok etmek,
- 3) Örgütlerin finansal kaynaklarını yok etmek,
- 4) Kitle imha silahlarına sahip olan veya bunlara sahip olmaya yönünde hareket eden küresel ölçekteki terör örgütleriyle mücadele etmek,
- 5) Teröristlere karşı yapılan eylemlerde tek başına da olsa mücadele etmekten kaçınmamak ve
- 6) Diğer devletlerinde teröre karşı savaşa etkin olarak katılmalarını sağlamaktır (The National Security Strategy of USA, 2002:5-6).

Bununla beraber, Bush Doktrini'nde öne çıkan noktalar ise, şu şekilde ifade edilebilir:

- 1) Önalcı vuruş (*preemptive strike*) ve Önleyici Savaş (*preventive war*) kavramlarının odak noktası teşkil etmesi: Önalcı vuruş kavramı, bir düşmandan kaynaklanan olması yakın bir saldırıyı bastırmak veya yatıştırmak için kuvvet kullanımını gerektirirken; önleyici savaş ise; gelecekte olabilecek herhangi bir saldırıyı ortadan kaldırmak için kuvvet

kullanımını gerektirmektedir. Ön alıcı vuruşta, güvenilir ve olması yakın bir tehdit söz konusu iken; literatürde önleyici müdahale ve önleyici saldırı olarak da ifade bulan önleyici savaşta ise; ortaya çıkmakta olan ve muhtemel potansiyel bir tehdit konusundaki şüphe söz konusudur. Bush Doktrini'ndeki temel sorun ise; önleyici savaşın, ön alıcı olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır (Raymond, 2003: 385, 387). Bir diğer ifadeyle uygulama ekseninde daha ayrıntılı olarak değinilecek olan bu iki kavram, birbirinin yerine kullanılmıştır. Bununla beraber, ABD'nin önalıcı vuruş ve önleyici savaş retoriğine ilişkin Çin'in yaklaşımı konusunda, Çin Sosyal Bilimler Akademisi'nden Gu Guoliang, bu iki stratejinin pratikte herhangi bir çözüm getirmeyeceğini; üstüne üstlük mevcut düzeni ihlal edeceğini ve diplomatik işbirliğini azaltacağını vurgulamıştır (Guoliang, 2003:135-137).

- 2) Tek taraflılığın ön plana alınması: “Ya bizimlesiniz, ya da karşımızda” gibi tehlikeli bir bakış açısı doğrultusunda tek taraflılık tercih edilerek BM'in rolü büyük ölçüde azaltılmıştır (Erhan, 2011). Bu noktada da ABD'nin istediği yer ve zamanda hareket etmesini kısıtlayan uluslararası hukuk, antlaşma ve yükümlülükler geri plana atılarak “ABD'nin tek başına hareket etmekten tereddüt etmeyeceği” ifade edilmiştir. Hukuk uzmanı Lee Feinstein'de vurguladığı şekliyle kuvvet kullanımı konusunda Clinton döneminde “yapabildiğimizde diğerleriyle, yapmamız gerektiğinde tek başına” söylemi söz konusu iken, Bush döneminde “yapabildiğimizde tek başımıza, yapmamız gerektiğinde diğerleriyle” ilkesi ön plana çıkmıştır (Murdoch'dan akt., Cural, 2011:152). Ancak bu noktada belirtilmesi

gereken bir diğerk husus ise; Bush yönetiminin çok taraflılığı tamamen devre dışı bırakmamasıdır. Bir başka ifadeyle, ABD kendi çıkarları açısından hayati olarak gördüğü konularda tek taraflı davranırken, diğerk konularda çok taraflı kuruluşları devreye sokarak davranmayı öngörmesi noktasında “seçici çok taraflılık” (Sanders, 2001) veya “Amerikan tarzı çok taraflılık” (Kagan, 2002) da söz konusu olmuştur.

Kısacası Bush Doktrini, Soğuk Savaş döneminde hakim olan “caydırma ve çevreleme” politikaları yerine müdahaleci bir politikayı ve çok taraflılık yerine tek taraflılığı ön plana alan bir yaklaşım ortaya koymuştur.

2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi ve dolayısıyla Bush Doktrini’nin önemli noktaları ele alındıktan sonra İkinci Körfez Krizi veya bir başka ifadeyle 2003 yılında ABD tarafından gerçekleştirilen Irak İşgali’ni ve Çin’in bu işgal karşısındaki tutumunu analiz etmek gerekirse; öncelikle Irak Amerika’nın Afganistan işgalinden kısa süre sonra teröre karşı savaştaki ikinci cephesi olmuştur. Diğerk bir anlatımla Irak, Bush Doktrini’nin ilk uygulamasını oluşturmuştur. Bununla beraber, her ne kadar Irak Savaşı, terörle savaş kapsamında başlatılsa da bu amacın daha ötesinde hedefler söz konusu olmuş, bu noktada da Bush’un Amerikan istisnacılığına dayanan bir tek taraflılığı benimsediğinin ve dünyayı bu çerçevede şekillendirmeye çalıştığının bir göstergesi haline gelmiştir (Kurtbağ, 2010:324).

Bush’un ilk uygulaması olan bu savaş, esas olarak doktrinden daha önce kararlaştırılmış olup 2001 yılı sonlarında Bush tarafından Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) ve Pentagon’a olası bir saldırıya hazırlanması talimatı verilmiştir. Ayrıca Irak’ın işgali öncesinde Bush yönetimi, savaşı haklı göstermek için

Saddam'ın kitle imha silahları ürettiği, 11 Eylül olayları ve El-Kaide örgütü ile bağlantısı olduğu ve BM kararlarına uymadığı gibi gerekçeler göstermiştir. Bu gerekçelerin gösterilmesi altındaki en büyük nedenlerden biri de 11 Eylül'e bir cevap olarak görülen ve hem içeride hem de dışarıda destek gören Afganistan Savaşı'nın aksine, Irak'a yönelik önleyici savaşa dair halkın rızasının alınmasının çok daha zor olmasından kaynaklanmıştır (Kurtbağ, 2010:330-331).

Bununla beraber, Irak Hükümeti'nin silah denetçilerini kabul etmesine ve herhangi bir kitle imha silahı bulunmamasına rağmen, Bush Yönetimi'nin Irak'ın BM'yi engelleme çabası içinde olduğunu savunarak BM kararına veya Kongre onayına ihtiyaç duymadan 19 Mart 2003'te Irak'ı işgal etmesi (Kurtbağ, 2010:331) konusunda Bush Doktrini'ne göre önalıcı veya önleyici savaş meşru bir strateji olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit algılanırsa, tehdit tam olarak oluşmadan, önceden davranarak bu tehdit bertaraf edilebilecektir. Buradaki temel eleştiri ise; tehdit kavramının muğlak olması ve önleyici stratejinin uluslararası hukuka uygun olmaması görüşünden kaynaklanmaktadır. Bush Doktrini ise; önleyici müdahale yapılacak olan muhatabın yakın tehdit olup olmamasından da ileriye giderek uzak tehditleri de kapsamına almış ve müdahaleyi bir hak olarak görmüştür. Nitekim kitle imha silahlarına sahip olduğu gerekçesiyle ABD'nin Irak'a savaş ilan etmesi bu düşünceyi doğrulamıştır (Cural, 2011:155).

Bu noktada belirtilmesi gereken bir diğer husus ise; Bush Doktrini'nde ön planda olan önalıcı ve önleyici kuvvet kullanmanın uluslararası hukuktaki meşru müdafaa hakkına dayandırılmasıdır. Kuvvet kullanımını düzenleyen tek geçerli uluslararası hukuk kuralı, BM sisteminin madde 2/4 ile getirdiği kuvvet kullanma

yasağı ile bunun istisnasını teşkil eden meşru müdafaa hakkı olmakla beraber bu hak BM Antlaşmasının 51. Madde hükmüne göre kullanılmaktadır (Cural, 2011:155). Maddeyi dar yorumlayan yaklaşım çerçevesinde bu hakkın kullanılması için hedef devletin bir silahlı saldırıya maruz kalması gerekirken, maddeyi geniş yorumlayanlara göre meşru müdafaa hakkı aynı zamanda saldırının henüz gerçekleşmediği, ancak gerçekleşmesi ihtimalinin yüksek olduğu (vukuu muhakkak) durumlarda da kullanılır. Bu görüşü savunanlara göre madde 51 hükmü, önleyici meşru müdafaaı da kapsamaktadır ve bu hukuka uygundur (Brown'dan akt., Cural, 2011:155-156). Bush Doktrini ile “vukuu muhakkak” saldırı tanımlanması aşarak çok daha geniş bir meşru müdafaa hakkı ortaya konmuş olup kitle imha silahları ve terörizmin ortaya çıkaracağı yeni tehditler karşısında “vukuu muhakkak” tehdit kavramının bir anlam ifade etmeyeceği belirtilerek, meşru müdafaa hakkının gereklilik kriteri esnetilmiştir. Bu bağlamda da BM sisteminde hukuka uygun bulunmayan önleyici savaş düzeyine ulaşılmıştır (Cural, 2011:156).

Yukarıda ifade edildiği gibi Bush yönetimi, Irak Savaşını başlatma konusunda birbiri ardına birtakım gerekçeler sunmuştur. Ancak savaşı en önemli meşrulaştırma gerekçesi olan Saddam'ın elinde ABD'yi veya herhangi bir başka ülkeyi tehdit edebilecek kitle imha silahları bulunduğu ve nükleer silah peşinde koştuğuna dair savların doğru olmadığı ortaya çıkmıştır (Johnson, 2005:252). Diğer taraftan Saddam'ın 11 Eylül ve El-Kaide terörü ile bağlantılı olduğuna dair savların asılsız olduğu ve ortada inandırıcı somut bir delile rastlanmadığı da ortaya çıkmıştır (Okur, 2010:303; Johnson, 2005:249). Bununla beraber, Saddam Hüseyin'in BM kararlarına hiç uymadığına dair bahane ise en az ikna edici olanı olmuştur. Irak'ın uçuşa yasak bölgeleri ihlal etmesi ve bu alanlarda uçan Amerikan uçaklarına ateş

açtığına dair suçlamalar asılsız olmakla beraber, esas olarak bu alanlar ABD tarafından tek taraflı ilan edilmiş uçuşa yasak alanlardı. Bu noktada da söz konusu alanlar üzerinde Irak'a hava saldırıları düzenleyerek uluslararası hukuka aykırı davranışlar ABD ve İngiltere olmuştur (Johnson, 2005:255-256).

Kısacası bu gerekçelere dayandırılan ancak savaşın gerisinde ABD'nin hegemonyanın maddi temelini sürdürülebilmesi konusunda ve Orta Doğu petrolüne gittikçe artan bağımlılığı doğrultusunda Irak petrolü üzerinde hakimiyet kurma isteği (Johnson, 2005:256-257), Bush Yönetimi üzerinde büyük etkisi olan yeni muhafazakarların İsrail yanlısı tutumları ve Bush'un temsil ettiği Hristiyan Sağ'ın İsrail ile teolojik ve siyasi yakınlığı çerçevesinde İsrail'in bölgedeki güvenliğinin güvence altına alınması düşüncesi (Tanner'den akt., Kurtbağ, 2010:332-333) yer almıştır. Bununla beraber, Bush yönetiminin terörle savaş konusundaki kararlılığı ve vatanseverlik duygularını sürekli gösterme eğilimi doğrultusunda siyasi iktidarını bir dönem daha devam ettirmesi için gereken desteği sağlama isteği (Johnson, 2005:260) Irak Savaşı'nın bir diğer gerekçesi olmuştur. Ayrıca bu temel nedenlerle gerçekleştirildiği ifade edilen Irak Savaşı'na karşı Çin'in yaklaşımını değerlendirmek gerekirse; Fransa ve Rusya gibi Çin de bu savaşa karşı olumsuz bir yaklaşım içine girip direniş göstermiştir. Aslında Çin, ABD'yi kızdırmaktan sakınan bir duruş içinde olmasına rağmen, çıkarları ekseninde Irak konusunda iki yönlü bir politika izlemiştir. Bir taraftan Çin'in Irak ile enerji alanında imzaladığı anlaşmaların geleceğine dair endişeleri ve diğer taraftan Irak Krizi'nin Çin'in Orta Doğu'da siyasi etkinliğini artırması beklentileri söz konusu olmuştur. Ancak Çin iki yönlü politikasının diğer kanadı ekseninde ABD ile sürtüşmekten kaçınmıştır (Mao, t.y.).

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesi konusunda Çin'in karşı çıkışı altında ekonomik çıkarları söz konusu olmuştur. Nitekim savaştan önce, Çin'in BM Gıda Karşılığı Petrol programı çerçevesinde Irak'a özellikle enerji ve inşaat sektöründe yatırımları söz konusu olmuştur (Mao, t.y.). Hatta bu program kapsamında Çin, Orta Doğu'dan ithal ettiği petrolün onda birini, toplam ithalatının ise beşte birini Irak'tan yapmaya başlamıştır (Liangxiang, 2005). Bu noktada da Irak'ta yaşanacak bir savaşın Çin'i milyon dolarlık zarara uğratabbileceği düşüncesi ön planda olmuştur. Nitekim 2000 yılında 23.24 milyon varil olan Çin'in Irak'tan petrol ithali, ABD ve Irak gerginliğinin tırmanışa geçtiği 2002 yılında 3.92 milyon varile gerilemiştir (Liangxiang, 2005). Bununla beraber, ABD'nin Irak'a operasyon kararı almasından sonra da Orta Doğu'da artan ABD etkisi çerçevesinde Çin'in bölgedeki kaynaklara ulaşmasının engelleneceği yönünde birtakım görüşler ortaya çıkmıştır (Mao, t.y.). Diğer taraftan, Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Qin Gang, 20 Eylül 2006'da Çin'in Irak yönetimi ile petrol konusunda yapılacak olan işbirliğinin eşit ve ortak yarar zemini üzerinde gerçekleştirmeyi amaçladığını belirtmiştir (Xinhua News Agency, 2006).

Çin'in Irak'ta ekonomik çıkarlarıyla beraber stratejik çıkarları da söz konusu olmuştur. Bu stratejik çıkarları ekseninde de ABD'nin Irak işgalini desteklememiştir. Bununla beraber Çin, 26 Mayıs 2004 tarihinde ABD ve İngiltere tarafından önerilen karar taslağının değiştirilmesi için BMGK'ne gayri resmi bir belge sunmuş ve ABD önderliğindeki koalisyon güçlerinin Ocak 2005 tarihi itibarıyla Irak'tan çekilmesini öngörmüştür (Adıbelli, 2009:201). Esas itibarıyla Çin, Irak Savaşı'nda savaş karşıtı bir tutum içinde olsa da ABD ile ilişkilerinin kötüye gitmemesi noktasında Almanya, Fransa ve Rusya'nın 24 Şubat 2003 tarihli savaş karşıtı ve ABD'ye son derece sert

bir eleştiri yağmuruna tutan açıklamalarına katılmamıştır. Hatta Çin, ABD ile ilişkilerin zedelenmemesi ve iyi yönde ilerlemesi için Haziran 2004'te Irak'taki ABD önderliğindeki çok uluslu gücün varlığını yasal hale getiren BMGK'nin 1546 sayılı kararında olumlu oy kullanmıştır (CNN, 2004). Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen Çinli uzmanlar arasında Irak İşgali'nin ABD'nin Çin'i çevreleme adına geliştirdiği bir strateji olduğuna ilişkin görüşler artmaya başlamıştır. Son kertede ise; Çin dış politika yapıcıları Çin'in çıkarlarının en iyi ABD ile zedelenmeyen ilişkilerin geliştirilmesi politikası ekseninde korunacağı ifade edilmiştir (Adıbelli, 2009:202).

Genel bir ifadeyle, ABD'nin Irak'ı işgali ardından Çin, “bekle gör ve takip et” politikası ekseninde hareket etmiştir. Gelişmesi istenen ikili ilişkiler konusunda Irak'ta yapılan seçimleri bekleyen Çin, yeni hükümetin kurulması ardından görüşmeleri daha da arttırmıştır. Nitekim Irak Devlet Başkanı Celal Talabani'nin 20 Haziran 2007 tarihinde gerçekleştirdiği ziyarette Çin ve Irak arasında çeşitli anlaşmalar imzalanmış ve kararlar alınmıştır. Alınan bu kararlardan en önemlisi ise; Pekin'in Irak'ın Saddam Hüseyin döneminden kalma borcunu silme taahhüdü olmuştur. Bu doğrultuda 21 Haziran 2007 tarihinde Kürdistan Yurtseverler Birliği basın merkezi Çin tarafından Irak'ın 7 milyar dolarlık borcunu sileceği belirtilmiştir. Bununla beraber bir diğer önemli konu ise; Çin'in Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı duyduğu ve Irak'ta bulunan farklı siyasi, etnik ve dini gruplar arasında uzlaşma sağlanması ve Irak'ın en kısa zamanda yeniden yapılandırılması, barış ve istikrara kavuşması yönünde izlediği politikadır. Birçok uluslararası platformda dile getirilen bu politikanın altında yatan temel gerekçe ise; etnik, dini ve siyasi bölünmenin Çin içinde bulunan Tibet, Uygur, Moğol gibi etnik, Müslümanlık ve Budistlik etrafında

dini ve Tayvan konusu gibi siyasi sorunlara örnek oluşturabilecek olmasından kaynaklanmıştır (Karaca, 2007:121-122).

Sonuç olarak Çin, ABD'nin Irak'ı işgali ekseninde ABD'ye karşı bir taraftan ikili ilişkileri bozmamak ve iki ülke arasındaki ilişkilerin daha güçlü bir seyirde ilerlemesine ilişkin bir politika izlemek, diğer taraftan Irak'taki çıkarları ekseninde ABD'nin işgaline olumsuz bir tavır takınmak şeklinde takip ettiği iki yönlü bir politika izlemiştir. Bununla beraber, Irak'ın işgali sonrasında kendi içinde yaşadığı etnik, dini ve siyasi sorunlara örnek teşkil etmesi noktasında Irak'ın yeniden yapılandırılmasına destek veren bir politika içerisinde olmuştur. Ancak son kertede Çin, ABD ile her zaman işbirliği ve yakın ilişkileri gözetten bir pozisyon içerisinde olmayı tercih etmiştir.

e) 2006 Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi ve 2002-2006 Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerinde Çin'e Yapılan Atıflar

16 Mart 2006 tarihinde ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'ni yayınlamıştır. Esas itibarıyla de 2002 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesiyle aynı başlıkları içermektedir. Belgede ABD'nin misyonları ise şu şekilde ifade bulmuştur:

- 1) İnsan hakları ihlalleri ile mücadele etmek,
- 2) Küresel terörizme karşı mücadele etmek ve ittifaklar yapmak,
- 3) Baskı politikasıyla yönetilen ülkelerde, halkın içinden olan demokrasi yanlısı kişileri desteklemek,

- 4) Özgür ve adil seçimlerin yapılmasını, yasaların gücünü, sivil toplumu, insan haklarını, basın özgürlüğünü ve inanç özgürlüğünü desteklemek,
- 5) Halkı hiçe sayan baskıcı rejimlere karşı ağır ambargolar koymak,
- 6) Diğer devletlerin baskıcı rejimlere destek vermesinin önüne geçmek,
- 7) Diğer demokratik uluslarla hukukun üstünlüğü, demokrasi, özgürlük ve insan haklarının yayılması konusunda işbirliği yapmak,
- 8) Devlet dışı organizasyonlar ve sivil toplum örgütlerini destekleyip, işbirliği yapmak (The National Security Strategy of USA, 2006:1-5).

2002 ve 2006 yılındaki Ulusal Güvenlik Strateji belgelerinin ikisinde de ABD'nin öncelikli amacının küresel istikrar adına piyasa ekonomisinin ve demokrasinin yaygınlaştırılması olduğu belirtilmiştir. Ancak 2002 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde yer alan demokrasi kavramının 2006 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde daha geniş olarak farklı kültürleri ve değerleri içine aldığı görülmektedir (Dedeoğlu, 2006a). Bununla beraber küreselleşme olgusunun bu belgede yer aldığı görülmektedir (The National Security Strategy of USA, 2006:47). Ayrıca haydut devletler kavramı yeniden telaffuz edilmiş bu noktada İran'ın ABD için büyük bir tehdit olduğu, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı ihlal ettiğini ve nükleer programını barışçıl amaçlarla kullandığına dair somut bir garanti sağlamadığı vurgulanmıştır (The National Security Strategy of USA, 2006:19). Diğer taraftan, Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetleri vurgulanmıştır (The National Security Strategy of USA, 2006:21). Bununla beraber 2006 yılındaki belgede, tek bir coğrafyaya olan petrol bağımlılığının yozlaşmaları arttırdığı ve ekonomik büyüme önünde bir engel teşkil ettiği belirtilmiştir (The National Security Strategy of USA, 2006:29). Ayrıca bu belge Bush Doktrini'nin değişimindeki etkiyi göstermesi açısından da önem arz

etmiştir. Nitekim 2002 belgesinde tek taraflı davranma konusuna odaklanma durumu söz konusu iken, 2006 belgesinde işbirliği, sorumluluk paylaşımı ve dost-müttefik göndermesi vurgulanmıştır (Dedeoğlu, 2006a).

2006 Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde işbirliği konusundaki önceliklerini ele alan bir bölüm de söz konusu olmuştur. Bu işbirliği öncelikleri sırasında ilk olarak Kanada ve Meksika'nın bulunduğu Batı Yarımküre'den söz edilmiştir. Latin Amerika'da büyük oranda düşmanlıklar kazanmış olan ABD, özellikle ekonomik işbirliğine verdiği önem çerçevesinde bu bölgeyi ilk sıraya koymuştur. İkinci sırada Afrika bulunurken üçüncü sırada ise Orta Doğu yer almıştır. Nitekim Genişletilmiş Orta Doğu Girişimi ekseninde Suudi Arabistan ve Mısır “geleneksel müttefikler” olarak ifade edilmiştir. Dördüncü sırada Avrupa bulunurken beşinci sırada Rusya vardır. Altıncı sırada Orta ve Güney Asya, ABD açısından “yaşamsal bölge” tanımlanmasıyla sunulmuştur. Bununla beraber Hindistan bölgesel bir güç olarak sunulurken, Çin için gelecekteki rakip olabileceği için geniş bir yer ayrılmıştır (Dedeoğlu, 2006b).

Bu noktada hem 2002 hem de 2006 yıllarında yayınlanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerinde Çin'e yapılan atıfları ele almak gerekirse,

- 1) Çin'in DTÖ'ne üyeliği sürecinde ABD'nin destek verdiği (The National Security Strategy of USA, 2002:18) ve Çin'in üyeliğinin iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerini geliştireceği (The National Security Strategy of USA, 2002:27) ifade edilmiştir.
- 2) Çin ile Asya Pasifik bölgesinde geliştirilmek istenen istikrarlı, barışçıl ve müreffeh ilişkilerin, ABD stratejisinin önemli bir parçası olduğu

belirtilmiştir. Bu noktada ABD, güçlü, barışçıl ve müreffeh bir Çin'i içtenlikle karşıladığını vurgulamıştır. Ayrıca Çin'in demokratik bir yönde ilerlemesinin devam edecek ilişkiler için önemli olduğu belirtilmiştir (The National Security Strategy of USA, 2002:27).

- 3) Ancak üzerinde anlaşılamayan alanlardan da bahsedilmiş ve bu noktada Tayvan ve İnsan Hakları sorunlarına değinilmiştir. Ayrıca Çin'in Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na sadık kalmasına dair ABD'nin umutlu yaklaşımının altı çizilmiştir (The National Security Strategy of USA, 2002:28).
- 4) 2006 Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde de Çin ile yakın ilişkilerin devam ettirileceğinden bahsedilmiştir (The National Security Strategy of USA, 2006:28).
- 5) Çin'in esnek döviz kuru rejimi uygulanması noktasında ABD'nin ısrarcı olduğu üzerinde durulmuştur (The National Security Strategy of USA, 2006:30).
- 6) Çin'in Asya bölgesinde önemli bir ekonomik güç olduğu ancak bu dönüşümünü henüz tamamlamadığı ifade edilmiş ve küresel bir oyuncu konumunda olan Çin'in yükümlülüklerini yerine getirmesi ve ABD ile olan ilişkilerinde sorumlu davranması gerekliliği vurgulanmıştır (The National Security Strategy of USA, 2006:41).
- 7) Küreselleşme ve diğer uluslararası sorunlarda ortak noktada buluşulduğu ve terörizm, silahsızlanma ve enerji güvenliği gibi ortak çıkarlar ekseninde işbirliğine girildiği ve bu işbirliğinin devam edebileceği ifade edilmiştir (The National Security Strategy of USA, 2006:41).

- 8) Tayvan ve Çin tarafından herhangi bir zorlama veya baskı olmadan her iki ülkenin de barışçıl bir şekilde aralarındaki sorunu çözmek zorunda oldukları belirtilmiştir (The National Security Strategy of USA, 2006:42).

## **2- George W. Bush Dönemi ABD ve ÇHC İlişkilerine Yön Veren Temel Sorunlar**

### **a) Tayvan Sorunu**

ABD ve ÇHC ilişkilerinde en hassas sorunlardan biri Tayvan Sorunu olmuştur (Ekrem, 2010b). George W. Bush döneminde de devam eden bu sorunun daha somut olarak anlaşılması noktasında sorunun kısa bir tarihsel süzgeçten geçirilerek Çin ve ABD ilişkilerinin ne yönde ilerlediğinin ele alınması önem arz etmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrasında mağlup olan Japonya, Tayvan'ı Çin'e iade etmek durumunda kalmıştır (Akçadağ, 2010a). Esas itibariyle ÇHC'nin kurulduğu 1 Ekim 1949 tarihine kadar, Tayvan'ın hakimiyeti konusunda herhangi bir problemle karşılaşılmasa da, Chiang Kai-Shek liderliğindeki Milliyetçi Çin Hükümeti'nin devrilmesi ve bu hükümetin Tayvan adasına kaçmasıyla yeni bir döneme girilmiştir. Tayvan'da "Çin Cumhuriyeti" olarak temsil edilen rejim, 1970'li yılların başına kadar Batı dünyası tarafından tanınan meşru Çin hükümeti olmuştur ve BMGK'ndeki beş daimi üyeden biri konumundadır (Çolakoğlu, 2009:252). 1971'de ÇHC'nin BMGK'ndeki temsilciliğini Tayvan'dan alması ve 1972 yılında ABD'nin ve diğer Batılı ülkelerin Çin Cumhuriyeti yerine ÇHC'ni Çin'in yegane temsilcisi olarak tanımaları Tayvan'ın uluslararası konumunu sarsmış ve hatta bağımsızlığı bile

tartışmaya açık bir konu haline dönüşmüştür (Çolakoğlu, 2009:253). Bununla beraber, ABD Kongresi'nin 1979 yılında kabul ettiği "*The Taiwan Relations Act*" belgesi çerçevesinde ABD, Tayvan'ı tanımama kararı almış olsa bile Tayvan yönetimiyle resmi olmayan ilişkiler kurmanın hukuki zeminini hazırlamıştır. Ayrıca, 1978 yılında ABD, Tayvan ile 1950'li yıllardan beri söz konusu olan savunma antlaşmasını tek taraflı bir şekilde sonlandırırsa da adaya silah satışına devam etmiştir ve ABD'nin Tayvan politikasındaki en temel faktör Çin'in adayı ilhak etmesini önlemek ve statükoyu korumak olmuştur (Akçadağ, 2010a). Tayvan sorunu, jeopolitik konumla da paralel olarak, Soğuk Savaş yıllarından bugüne kadar geçen sürede ABD dış politikasının Asya-Pasifik bölgesinde de yürütülmesi ve sürdürülmesi açısından son derece önemli olmuştur. Çin'den ayrılmış bir Tayvan'ı kontrol eden ABD, hem Japonya'yı ve güneyde ASEAN ülkelerini etkisi altına alabileceğini ve batıda Çin'i kuşatarak Çin'in Güney Çin adaları üzerindeki egemenliğini sarsabileceğini hem de Çin'i Malakka Boğazı'ndan uzaklaştırarak Çin'in Körfez'den Hint Okyanusuna ulaşan stratejik yolun kontrolünü kaybedebileceğini düşünmüştür (Ekrem'den akt., Çoban, 2009:87-88). Ancak Çin'in Tayvan'a düzenleyebileceği herhangi bir askeri tatbikatın da ABD'nin bölgedeki varlığını tehdit edebileceğinden dolayı ABD'nin Tayvan'a yönelik politikası karmaşık bir denge üzerinde olmuştur (Çoban, 2009:88).

Tayvan'da 1986 yılında muhalefet partilerine izin verilmesiyle Tayvan'ın bağımsızlığını isteyen Demokratik İlerleme Partisi'nin (DİP) 2000 ve 2004 yıllarında seçimleri kazanmasıyla 2000-2008 yılları arasındaki sekiz yıllık süreç iki ülke açısından (Çolakoğlu, 2009:254-255) Çin'in "bir ülke, iki sistem" politikası çerçevesinde (Chen, 2005:63) gerilimli geçmiştir. Nitekim Çin açısından ya "iktisadi

bütünleşme yoluyla birleşme” olacaktı ya da “Tayvan’ın bağımsızlık ilanı ile çıkan savaş” ile birleşilecekti (Zhao’dan akt., Çolakoğlu, 2009:255). Bu bağlamda Çin ve Tayvan’ın birleşmesi Çin ulusal kimliğinin ana unsurlarından biri olmuştur (Mearsheimer, 2014:30). Aynı zamanda Çin Anayasası’na göre, Tayvan ÇHC’nin kutsal toprağı statüsündedir ve Tayvan’ı ana kıtayla birleştirmek Çin’in önemli görevlerinden birini teşkil etmiştir (Constitution of the People’s Republic of China, 1982). Çin yönetiminin tarihsel olarak Tayvan’ın bağımsızlığına yönelik olumsuz tutumu altında da birtakım sebepler söz konusu olmuştur. Bu sebeplerden ilki Çin’li uzmanların da vurguladığı gibi, Tayvan sorunu Çin’i uluslararası platformda küçük düşüren canlı örneklerden biridir ve bu durumun tersine çevrilmesi önemlidir (Shulong, 1996:99). İkincisi, Tayvan’ın bağımsız olması Çin’de bulunan diğer etnik gruplar arasında ayrılıkçı hareketlerin güçlenmesine yol açacaktır (Whiting, 1996:614). Üçüncü sebep ise; Tayvan sorunun Çin yönetimi ve uzmanları tarafından ABD’nin Çin’i çevreleme politikasının bir parçası olarak görülmesidir (Ersoy, 2007:158). Bununla beraber, Tayvan’daki yönetimin bağımsızlık yanlısı tutumu ile gerginleşen ilişkiler açısından bir diğer dönüm noktası ise Tayvan ile Çin’i savaşın eşiğine getiren 1995-1996 Tayvan Boğazı Krizi olmuştur. 1995 yılında ABD, Tayvan Cumhurbaşkanı’na vize sağlayarak ülkeye girişine izin verince Çin’in bu duruma tepkisi son derece sert olmuş ve Tayvan Boğazı’nın kendi yakasında kalan kısmına füzeler yerleştirerek Tayvan’ı askeri bir tehdit altında bırakmıştır (Akçadağ, 2010a).

1996 yılındaki krizde Tayvan’ı önemli bir müttefiki olarak gören ABD, Tayvan’ı Çin tehdidine karşı korumuştur (Akçadağ, 2010a). Bununla beraber 2001 yılında küresel terör tehdidi, ABD’nin Afganistan ve Irak müdahaleleri, Kuzey Kore ile nükleer krizi gibi sorunlar nedeniyle ABD-ÇHC ve Tayvan arasındaki problemler

ABD için ikincil kalsa da 2003-2004 yılında politikasını değiştirmiştir (Sutter, 2006:418). Bir başka anlatımla, Bush Yönetiminin 11 Eylül saldırılarıyla önemli ölçüde dış ve güvenlik politikası değişmiştir. Her ne kadar Tayvan sorunu, teröre karşı mücadele ile doğrudan bağlantılı bir sorun olmasa da sonraki dönemlerde ABD, bu soruna özel bir ilgi göstermeye devam etmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında da öncelikle ABD için terörizmin en önemli tehdit ve düşman olması ve terörizme karşı savaşta küresel bir koalisyonu güçlendirme isteği rol oynamıştır. Bu bağlamda da ABD, Çin'i kontrol altına almak yerine Çin'in desteğine ve işbirliğine ihtiyaç duymuştur. Ancak yine de ABD'nin Tayvan sorununa karşı tutumu Tayvan'ın bağımsız olmaması, Çin ile birleşmemesi ve savaş olasılığının olmaması üzerine kurulmuştur (Yang, 2002:150-151). Genel itibariyle de Bush yönetiminin Çin ile ilişkilerinde sorun teşkil eden Tayvan konusu yukarıda da belirtildiği gibi karmaşık bir zeminde ilerlemiştir. Örneğin, Clinton döneminde yapılan Çin ziyaretinde Clinton yönetimi, Tayvan'ın herhangi bir uluslararası organizasyona üyeliğine kesinlikle karşıt olduklarını belirtirken, Bush yönetimi Tayvan'ın Dünya Sağlık Örgütü'ne gözlemci ülke olarak katılımına destek vermiştir. Ancak aynı Bush yönetimi, 2003 yılında Çin Başbakanı Wen Jiabao ile yaptığı toplantıda Tayvan'da statükoyu bozacak herhangi bir tek taraflı müdahaleye karşı olduklarını ve Tayvan'ın bağımsızlığını desteklemediklerini açıklamıştır (Öztuna, t.y.). Bununla beraber, Bush yönetimi döneminde ABD ve Çin arasında sorun olan ABD'nin Tayvan'a silah satışı devam etmiştir. Bu bağlamda her ne kadar ABD ve Çin arasında teröre karşı artan işbirliği konusunda uzlaşi söz konusu olsa da bu durum, ABD'nin Temmuz 2002 tarihinde Tayvan Boğazı'ndaki dengeyi muhafaza etmek konusunda önemli gördüğü (Akçadağ, 2010b) Tayvan'a silah satışına engel olmamıştır. Bu noktada da Çin

Dışışleri Bakanı Li Zhaoxing, Tayvan’a silah satışının ABD ile kurulmaya çalışılan ikili ilişkileri engellediğini ve nükleer silahlar konusunda da uzlaşmaya varılmasını geciktirdiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde Çin’in Washington Büyükelçisi Xie Feng ise; Tayvan’ a silah satışının ABD’nin Çin’in toprak bütünlüğüne ve içişlerine karşı bir müdahale teşkil ettiğini belirtmiştir (Gladkyy, 2003:14). Ayrıca, Çin devlet başkanı Jiang Zemin, ABD’nin Tayvan’a silah satışını kısıtlayan ve kademeli olarak azaltan Ağustos 1982 tarihli bildiriye uygun davrandığı takdirde, Çin’in füze intikalini ertelemeyi veya Tayvan’ı hedefleyen füzelerin miktarını azaltmayı değerlendirebileceğini vurgulamıştır (Chen, 2005:64). Ayrıca, 2008 yılında açıklanan Tayvan’a silah satışı paketi sebebiyle Çin, ABD ile askeri ilişkileri bir yıl boyunca askıya almıştır (Dutsche Welle, 2010).

Esas itibariyle de Bush yönetiminin Çin’e yönelik politikası, Joseph Nye’in da vurguladığı gibi, entegrasyon ve denge politikasının bir kombinasyonu olarak görülebilir. ABD bir taraftan Çin’i siyasi ve ekonomik mekanizmalar içine entegre etmeyi amaçlarken, diğer taraftan Tayvan Boğazındaki statükoyu destekleyerek ve bölgesel ittifakları güçlendirerek Çin’i dengede tutmaya çalışmıştır (Lampton’dan akt., Ersoy, 2007:159). Ayrıca Çin’in gelişen ekonomik ve siyasi ilişkileri çerçevesinde on iki Latin Amerika ülkesini kendi tarafına doğru çekerek, bu ülkelerin diplomatik olarak tanıdıkları Tayvan’ı yalnızlaştırmaya yönelik bir politika geliştirdiğine de vurgu yapılmıştır (Dumbaugh ve Sullivan, 2005:4).

#### b) Tibet Sorunu

1949 yılında ÇHC’nin kurulması ve Mao Zedong’un iktidara gelmesiyle birlikte, din kavramı “insanları uyuşturan ve çalışmaktan alıkoyan” bir fikir olarak

düşünülmeye başlanmış ve bu noktada da Budizm'in merkezi olan Tibet, Çin yönetimi açısından önemli bir sorun haline dönüşmüştür. 24 Ekim 1950 tarihinde, ulusal güvenlik savunmasını güçlendirmek için Tibet'i işgal eden Çin, 1951 yılında Tibet'e özerklik statüsü vermiştir. Ancak bu durum, Çin'in bölgeye yönelik müdahalesinin kademeli olarak artmasına engel olmamıştır. Bu bağlamda da Çin Yönetimi'nin kültürel soykırım yaptığı gerekçesiyle Tibet'in dini ve siyasi lideri Dalai Lama, ÇHC'ne karşı ayaklanma başlatmıştır (Gürkan, 2008). Bu ayaklanmanın da başarısızlığa uğraması sonucunda Dalai Lama Hindistan'a kaçmıştır. Lama'nın Hindistan'a kaçışı veya kaçırılışında ise ABD'nin rolü olduğu dile getirilmiştir. 1957 yılından itibaren ABD, CIA kanalıyla çoğunluğu Tibet'in Kham ve Amdo bölgelerinden bir grup Tibetli'yi Hindistan üzerinden Colorado'ya götürmüş ve burada gerilla eğitimi verdikten sonra Hindistan üzerinden Tibet'e geri sokmuştur. *Chushi Gangdruk* isimli bu grup, eğitimleri sonrasında Tibet'te Çin Halk Kurtuluş Ordusu'na karşı sabotaj ve saldırılarda bulunmuştur. Yapılan operasyonlar ile ilgili harcama listesi ve yazışmalar ise, ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından açıklanmıştır. Nitekim 1964-1968 yılları arasında bu operasyonlar için toplam 1.735.000 Amerikan Doları harcamıştır (Fidan, 2010:81). Bununla beraber, Mayıs 1960 tarihinde sürgündeki Tibet hükümeti, Tibet Halk Kongresi'ni gerçekleştirmiş ve ilgili anayasayı ilan ederek sürgündeki Tibet Hükümeti'nin resmen kurulduğunu bildirmiştir (Ekrem, 2010a).

Dalai Lama ise 1987 yılı Eylül ayında ABD Kongresi'nde yaptığı “Beş Maddeli Barış Teklifi” önermiştir. Bu barış teklifinin maddelerinde ise şunlar yer almıştır:

- 1) Tibet'in tamamen silahlardan arındırılmış bir Barış Bölgesi haline getirilmesi,
- 2) Çin'in Tibet'e nüfus transferinin durdurulması,
- 3) Tibetli'lerin insan haklarına saygı duyulup, demokratik özgürlüklerinin tanınması,
- 4) Tibet'in doğal çevresinin korunup muhafaza edilmesi, Çin'in Tibet'te nükleer silah üretimi ve nükleer atıkları depolamasının durdurulması,
- 5) Tibet ve Çin arasında Tibet'in geleceğine yönelik görüşmelerin başlaması (Fidan, 2010: 84).

Bununla beraber Lama'nın 1988 yılı Haziran ayında Avrupa Konseyi toplantısında "Strasbourg Teklifi" ismiyle anılan konuşması da tüm dünyanın odak noktası haline gelmiştir. Genel itibariyle bu konuşmaları ekseninde Lama, Pekin Yönetimi'nden Tibet'in tam anlamıyla demokratik özerklik statüsü kazanmasını; Tibet'in dışişleri ve savunma işlerinde Çin Hükümeti'ne bağlı olmasını ancak ekonomi, eğitim, din ve kültürel işlerinde Tibet Hükümeti'ne bağlanmasını ifade etmiştir. Hatta Lama'nın bağımsız bir Tibet değil ama barışçı bir Özerk Tibet talebi ve bu yönde barışçıl söylemleri, kendisine 1989 yılında Nobel Barış ödülü kazandırmıştır (Ekrem, 2010a). Ancak, Lama'nın bu konuşmaları Çin Hükümeti'ni son derece rahatsız etmiştir. Nitekim 1991 yılında Çin Başbakanı Li Peng, Xinhua Ajansı'na verdiği demeçte Çin'in Dalai Lama'ya yönelik politikasını şu şekilde açıklamıştır: "Merkezi hükümetin Dalai Lama'ya yönelik politikası tutarlıdır, şimdi de değişmemiştir. Bizim temel prensibimiz tektir, o da Tibet'in Çin'in ayrılmaz bir parçası olduğudur. Dalai Lama, 'Bağımsız Tibet' tutumundan vazgeçmelidir. Bu mesele üzerinde de hiçbir pazarlık yapılamaz" (Siren ve Gewang, 1997:74).

Bununla beraber, 1992 yılında yayınlanan Beyaz Belge’de belirtildiği gibi Çin Hükümeti, Tibet’in bağımsız bir devlet olduğunu savunması; sürgündeki Tibet Hükümeti’ni kurması; silahlanmış isyancı güçleri organize etmesi; Çin Hükümeti’ni karalama politikaları ve ayaklanmaları desteklemesi ve teşvik etmesi ekseninde Dalai Lama’yı bölücülükle suçlamıştır (White Paper, 1992).

2000’li yıllara ve George W. Bush Yönetimi’nin Tibet sorunu ve Dalai Lama’ya yönelik tutumunu ele almak gerekirse; Bush 23 Mayıs 2001’de Dalai Lama ile görüşmüş ve bu görüşme esnasında Çin hükümeti ile Lama’nın görüşmesini sağlama noktasında destek sağlayacağını ifade etmiştir. Bununla beraber Bush, Tibet’in dinsel, kültürel ve dilsel mirasını ve Tibet halkının haklarını koruma konusunda da destek sağlayacağını belirtmiştir. Nitekim Bush Yönetimi Lama ile gerçekleştirilen görüşmenin akabinde Çin resmi yöneticileriyle Tibet Sorunu ve bu bağlamda ortaya çıkan insan hakları, dinsel ve siyasi sorunları görüşmüştür. Hatta bu görüşme sonucunda Dalai Lama’nın temsilcileri ve Çin arasında görüşmeler gerçekleşmiştir. Diğer taraftan 2001 Ekim ayında Çin’de gerçekleşen APEC Zirvesi’nde de George W. Bush ve Çin Cumhurbaşkanı Jiang Zemin Tibet sorunu üzerinde konuşmuştur. 11 Eylül saldırıları ekseninde Tibet Sorunu için Çin ve ABD arasında duran görüşmeler Çin Başbakanı Hu Jintao’nun 30 Nisan 2002 tarihinde ABD’ye ziyareti ile yeniden başlamıştır. Jintao’nun ziyareti esnasında da Bush, Çin’in dini özgürlüklere karşı saygılı olması zorunluluğunu dile getirmiştir (Chiao, t.y.:56-57). 10 Eylül 2003’de ise Dalai Lama ikinci kez Bush’u ziyaret etmiş, Çin ile kurulacak diyalogun zorluklarını ifade etmiş ve 1987 yılındaki Beş Maddeli Barış Planı’ndaki önerilerini içeren üç önemli husus konusunda ABD’nin ilgilenmesi gerekliliğinin altını çizmiştir. Bu üç önemli husus ise şu şekildedir:

- 1) Han Çinlilerinin kısıtlanmayan göçleri,
- 2) Tibet halkının ekonomik alanda yer almaması
- 3) Doğal kaynakların kötüye kullanılması ile doğal çevrenin kırılgan hale gelmesi (International Campaign for Tibet, 2003).

23 Mayıs 2001 ve 10 Eylül 2003’de George W. Bush ve Dalai Lama arasında gerçekleşen görüşmeler Çin’i rahatsız etmiş ve bu görüşmeler ABD’nin Çin’in içişlerine yönelik bir müdahalesi olarak algılanmıştır. Bununla beraber, Bush ve Lama arasındaki bu görüşmeler Tibet sorununda pratik bir çözüm sağlama olasılığından ziyade sembolik bir durum olarak kalmıştır. Bir başka ifadeyle bu görüşmeler Tibet Sorunu’nu çözme konusunda devamlı ve sağlam bir ilerleme sağlamamıştır (Chiao, t.y.:58-59).

Her ne kadar Bush döneminde Tibet Sorunu’na yönelik sağlam bir çözüm süreci yaşanmasa da sorun konusunda Bush’un tutumu, bir önceki Başkan Bill Clinton’ın aksine bu soruna dair çözümün sağlanmasındaki isteklilik olmuştur. Bu bağlamda da Bush yönetiminin Tibet Sorunu’na ilişkin önceliği ise, Çin Hükümeti ve Dalai Lama arasındaki diyalogun sürdürülmesi olmuştur. Bununla beraber Çin ile kurulan yakın bağlardan sonra, ABD’nin Tibet Sorunu üzerindeki odak noktası Tibet’in statüsü ve insan haklarından, sadece insan hakları konusuna kaymıştır (Chiao, t.y.:60-61).

Bununla beraber, Tibet Sorunu’yla ilişkili olarak önemli bir diğer dönüm noktası da 8 Ağustos 2008’de Pekin’de gerçekleşen 29. Yaz Olimpiyat Oyunları öncesinde Tibet’te yaşanan şiddet olayları olmuştur. Olimpiyat oyunları ekseninde gözlerin Çin üzerinde olduğu bir dönemde gerçekleşen bu olaylar, Çin’deki insan hakları konusunun dünya gündemine bir kez daha taşınmasına neden olmuştur (Gürkan, 2008).

Diğer taraftan Çin ve Tibet yönetimleri arasında son görüşme 2008 yılı Ekim ayında gerçekleşmiş ve Çin tarafı üç madde'den oluşan görüşünü şu şekilde açıklamıştır:

- 1) Çin'in anayasal ve hukuksal onuru korunacaktır. Özerk etnik bölgeler sisteminin kabulü ve desteklenmesi anayasanın yükümlülüğü altındadır. Anayasayı ihlal eden herhangi bir eyleme kesinlikle izin verilmeyecektir.
- 2) Çin'in etnik özerk bölgeler sistemi doğru anlaşılmalıdır. Tüm özerk bölgeler ÇHC'nin ayrılmaz bir parçasıdır. Çin'in etnik özerk bölgeler sistemi, etnik muhtarlık ve bölgesel özerklik arasında oluşan organik bir birleşimdir. Bu bağlamda da Çin'in Hong Kong ve Macoa'da uygulanan "tek devlet-iki sistem" politikasından farklılık göstermektedir. Hiçbir kimsenin "gerçek özerklik" altında etnik bölünmeye neden olmasına izin verilmeyecektir.
- 3) Çin Merkezi Yönetiminin Dalai Lama'ya yönelik politikası her zaman tutarlı ve somut olmuştur. Merkezi Yönetim, bağımsız, yarı bağımsız veya gizlenmiş form altında bağımsız bir Tibet'in söz konusu olmayacağını açıklamıştır. Önemli olan ise, Dalai Lama'nın siyasi görüş ve tutumlarını tamamen değiştirmesi ve bu noktada teori ve pratikte aynı paralellikte devam etmesidir. Eğer Lama'nın söylediği sözler ve yaptığı eylemler örtüşürse, Merkezi hükümet ile iyi ilişkilerin oluşturulması için uygun zemin sağlanmış olacaktır (Ekrem, 2010a;).

Sonuç olarak Çin-Tibet arasındaki görüşmelerden olumlu bir sonuç alınamamıştır. Bu durumun ardında yatan temel nedenler ise, Çin Hükümeti'nin

Dalai Lama'ya yönelik yukarıda ifade edilen tutumu, Dalai Lama'nın uluslararası alandaki etkisi ve kazandığı desteğin Çin'i rahatsız etmesi ve Tibet Özerk Bölgesi yöneticilerinin olumsuz tavırları olmuştur (Ekrem, 2010a). Bununla beraber Tibet'in Uygur Özerk Bölgesi'nden sonra ÇHC'nin en büyük yüzölçümüne sahip olan özerk bölgesi olması, coğrafi konu itibariyle Asya'nın tamamına hakim bir kale durumunda olması ve zengin maden ve su kaynaklarına sahip olması da Tibet'in önemini gözler önüne sermiştir (Fidan, 2010:79).

#### c) Doğu Türkistan veya Sincan Sorunu

İpek yolundan günümüze kadar Doğu Türkistan, Doğu ile Batı arasında kültürel ve ekonomik bir köprü vazifesi görürken, jeopolitik konumu ve sahip olduğu zengin yer altı kaynakları ekseninde bölgesel ve küresel politikaların önemli bir parçası olmuştur (Şen, 2009:125).

Çin'in Sincan bölgesi, 1300'lü yıllarda İslam'ı kabul eden Uygur Türklerinin vatanı olmuştur. 1949 yılında ise Çin'de kurulan yeni komünist hükümet bölgeyi tamamen kendi kontrolü altına almıştır. Çin'de bulunan beş otonom bölgeden biri olan Sincan, 1.6 milyon km'lik yüzölçümü ile Çin'in toplam yüzölçümünün altıda birine tekabül etmekte ve bu bağlamda da Çin'in en büyük otonom bölgesini oluşturmaktadır (Amanov,2006:85). Bununla beraber, Çin'in kuzeybatısında bulunan Doğu Türkistan için Avrasya'nın tam ortası veya Avrasya'nın kalbi ifadeleri kullanılmaktadır (Şen, 2009:125).

Pekin, kontrolünü güçlendirmek için Sincan bölgesine “Han Çinlilerini” yerleştirme politikası uygulamıştır. Esas itibariyle bölge nüfusunun yarısından fazlası

Uygur olmasına rağmen, Han Çinlileri'nin bölgeye yerleştirme politikası ekseninde nüfuslarında belirgin oranda bir artış yaşanmıştır (Amanov, 2006:85; Demirtepe, 2011). Çin'in uyguladığı bu politikaya karşı uluslararası kamuoyu tepki gösterse de, Çin bölgenin jeo-stratejik ve jeo-ekonomik öneminin farkında olmuş ve bu bağlamda da Uygur nüfusuna yönelik asimilasyonist politikasını ve baskıcı tutumunu arttırmıştır (Amanov, 2006:85). Ayrıca Çin'in uyguladığı bu politika ekseninde bölgede etnik temelli çatışmalar artış göstermiştir (Şen 2009:125). Bununla beraber, etnik temelli gerginlik ve çatışmaların ardında Han Çinlilerin siyasi ve ekonomik olmak üzere hayatın tüm alanlarında ayrıcalıklı bir konumda olmaları ve Uygurların bu tür imtiyazlardan yararlanamamaları (Amanov, 2006:86) da rol oynamıştır. Nitekim Çin, Sincan bölgesini kalkınmada öncelikli bir bölge olarak ilan etmiş ve bölgeye büyük yatırımlar gerçekleştirmiştir. Ancak bölgeye yönelik yatırımlar ekseninde yaşanan gelişmişlik Uygurlar ve Han Çinlileri arasında eşitsiz bir şekilde dağılmış ve iki grup arasında gerginliklere yol açmıştır (Demirtepe, 2011). Genel bir çerçevede Çin'in genel olarak Doğu Türkistanlılara ve özelde Uygur Türklerine yönelik baskı politikaları sadece ekonomik yönde değil, düşünce ve ifade özgürlüğünden dini özgürlüklere kadar geniş bir yelpazeye dağılmıştır. Üstüne üstlük bu halk için barışçı örgüt kurma hakkı, toplanma hakkı, çalışma hakkı, mülkiyet hakkı, serbest seçimlere katılma hakkı da söz konusu olmamıştır (İnsani Yardım Vakfı, t.y.). Çin'in Han Çinlilerini bölgeye yerleştirme politikasından başka 2003 yılından beri uyguladığı bir diğer politika da “işgücü fazlasını başka bölgelere yönlendirme” politikası ekseninde buradaki Uygur Türklerini (özellikle genç nüfusu) Çin'in iç bölgelerine iş vaadiyle taşıtarak genel nüfus içinde eritme politikası da (Oğan, 2009) söz konusu olmuştur.

Bugün Sincan bölgesinin Çin için önemli olması altında iki husus bulunmaktadır. Bu hususlar, nüfus ve doğal kaynaklardır. Ayrıca Çin'in ekonomik kalkınma planı içerisinde istikrarlı siyaset ve yeterli hammadde, enerji, işgücü bulunmaktadır ki, bunların çoğu Sincan bölgesinden karşılanmaktadır (Amanov, 2006:86). Bununla beraber Çin'in en önemli sorunlarından biri de ileriki başlıklarda ayrıntılı olarak ele alınacak olan Çin'in hızlı büyüyen sanayinin ihtiyacı olan genel olarak enerjinin ve özel olarak petrolün tedarik edilmesi konusudur (Şen, 2009: 127). Bu noktada da Sincan bölgesi enerji kaynakları içinde kömür, petrol, doğalgaz, linyit, asfaltit, hidrolik jeotermal, elektrik, jeotermal ısı gibi enerji kaynakları bulunmaktadır. Ayrıca bölge kömür ve petrol rezervleri açısından zengin bir bölgedir (Adıbelli, 2009:176). Nitekim Sincan bölgesi Çin açısından en önemli petrol üreticisi bölgesi konumundadır (China Daily, 2005). Bölgenin petrol üreticisi konumunda olması, Kazakistan'dan petrol taşıyan boru hatlarının bu bölgeden geçiyor olması ve enerji bakımından zengin olmasına ek olarak maden açısından da son derece zengin bir bölgedir. Nitekim bölgede 118 çeşit maden türü tespit edilmiştir (Dağcı ve Keskin, 2013:14-15).

Bölgenin Çin açısından önemi dışında belirtilmesi gereken bir diğer önemli husus da 1990'lardan bu yana Çin içinde ve dışındaki Doğu Türkistan bölücü güçlerinin, Sincan'ı Çin'den bölmek, Doğu Türkistan devleti veya şariat devletini kurmak için Sincan ve ilgili bölgelerde şiddet ve terör eylemleri gerçekleştirmeleridir ki bu durum Çin Hükümeti'nin 2006 yılında hazırladığı Uygur Sorunu kitabında da yer almıştır (Sheng'den akt., Adıbelli, 2009:177). Ancak bu noktada ön plana çıkan durum ise, Çin yönetiminin Doğu Türkistan İslami Hareketi gibi son derece marjinal bir iki grubun eylemlerini bahane ederek Uygur Türklerinin otonomi talebini

“terörizm” ile özdeşleştirmesi ve ABD’nin 11 Eylül saldırıları sonrasında ortaya koyduğu “Terörle Küresel Savaş” konseptiyle uyumlu olacak şekilde bölgeyi neredeyse Afganistan gibi resmetmeye başlaması olmuştur (Demirtepe, 2011).

Bununla beraber, George W. Bush dönemi Çin ve ABD ilişkilerinde Doğu Türkistan veya Sincan Sorununu ele almak gerekirse, 2001 yılında Şanghay şehrinde gerçekleşen APEC Zirvesi’nde Başkan Bush, Çin’in terörle savaşı, kendi azınlıklarına karşı zulmetmeye yönelik bir araç olarak kullanmaması gerektiğini belirtmiş (Dingli, 2003:324) ve 11 Eylül sonrasında terörizmle mücadelede Çin’in politikalarının zaman zaman amacından farklılık arz ettiğini ifade etmiştir (Adıbelli:2009:177). Diğer taraftan ise, 11 Eylül öncesi ve sonrasında ABD’nin bu sorun üzerindeki tutumu değişmiştir. Nitekim 11 Eylül saldırılarından önce ABD tarafından, militan Uygur gruplarının faaliyetleri herhangi bir tehdit olarak algılanmazken, bu durum ABD’nin Afganistan operasyonu sırasında El-Kaide ve Taliban saflarında savaşırken öldürülen veya yakalananlar arasında Uygurların da bulunduğu anlaşılmaması ile değişmiştir (Amanov, 2006:86-87). Hatta Çin’de ve Orta Asya’da en etkin Uygur gruplarının başında gelen Doğu Türkistan İslami Hareketi (Adıbelli, 2009:179), Çin Hükümeti’nin diplomatik çabaları ekseninde ABD’nin Terör Listesi’ne alınmıştır. 2002 yılında ABD tarafından Doğu Türkistan İslami Hareketi ve Doğu Türkistan Kurtuluş Örgütü’nün terör listesine alınmasının ardından ise, Çin’in bölgeye yönelik baskısı iyiden iyiye artmıştır (Şen, 2009: 129). Bu bağlamda da Bush Yönetimi, her fırsatta Çin’de insan haklarının ve özgürlüklerinin geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Özellikle de terörle mücadelenin azınlıklara baskı aracı olarak kullanılamayacağı sıklıkla tekrar edilmiştir. Ayrıca, ABD şiddet yanlısı olmayan Doğu Türkistan Ulusal Kongresi ve Bölgesel

Uygur Organizasyonu gibi gruplara destek vermiştir (Wolfe, 2004). Bu noktada ifade edilmesi gereken bir diğer husus da ABD'nin Tibet, Tayvan sorunlarındaki yaklaşımıyla Doğu Türkistan sorunundaki tutumunun örtüşüp örtüşmediğidir. ABD yönetimi her ne kadar terörle mücadelenin azınlıklara baskı aracı olarak kullanılamayacağı retorikini kullansa da Tibetlilerin mücadelesi ve Tayvan sorununda haksızlığa maruz kalanlara destek olan bir tutumdayken aynı politika Uygur Türkleri için geçerli olmamıştır. Bu durumun altında ise, ABD'nin 11 Eylül sonrasında değişen dış politikası ve terörle savaşın öncelikli olması ve bu noktada da Çin'in Doğu Türkistanlıların mücadelesini terörist faaliyet olarak göstermesinin yattığı ifade edilmiştir (Wolf'dan akt., Yalçınkaya, 2009).

Sonuç itibarıyla de Çin, Doğu Türkistan Sorunu'nu bir güvenlik sorunu olarak algılamış ve bu doğrultuda Uygur Türklerine yönelik politikalarını değiştirmemiştir (Demirtepe, 2011). Ayrıca bu politikanın değişmemesinde Çin'deki devlet ve toplum olamadan insan da olamaz anlayışı çerçevesinde insan haklarını, devlet ve toplum için geri plana atması da (Dağcı ve Keskin, 2013:26) rol oynamıştır. Bu soruna yönelik çözümün ise, asimilasyonist politikalardan değil, Uygur Türklerinin taleplerini karşılayan entegrasyon politikalarından geçtiği ifade edilmiştir (Demirtepe, 2011). Bununla beraber yukarıda da değinildiği gibi Çin, Uygurların yanında Tibet'te de insan hakları ihlali yapmıştır. Ancak Tibet'in Dalai Lama gibi genel olarak batı tarafından sempatiyle yaklaşılan bir liderinin olması sorunun Batı tarafından daha fazla gündem konusu haline getirilmesine yol açmıştır. Ayrıca uluslararası kamuoyunun Tibet Budizmi'ne binaen İslamiyet'e daha az sempatiyle bakması ve çeşitli ülkelerdeki radikal İslam hareketleri ve özellikle 2001 sonrası ortaya çıkan İslamofobi ekseninde de bu sorunun Tibet Sorunu'na nazaran destek

almamasına neden olmuştur. Bu noktada da Uygur Türklerinin şiddet olaylarından kesinlikle uzak durmalarının son derece önemli olduğu ifade edilmiştir (Dağcı ve Keskin, 2013:26).

d) Kitle İmha Silahları ve Nükleer Silahsızlanma Sorunu

i) *Kuzey Kore Sorunu*

Nükleer silah gerçeğinin kabul edildiği dünyamızda artık önem kazanan husus, nükleer silahların varlığından ziyade hangi ülkelerin bu silahlara sahip olduğudur. Nitekim nükleer silahlara sahip ülkelerin bu silahları caydırıcılık amacı dışında kullanma olasılıkları temel kaygı unsuru olmuştur. Bu bağlamda da nükleer silahlara sahip olan ve barış ve güvenliği tehdit edebileceğine inanılan ülkelerin bu silahlara ulaşması engellenmeye çalışılmaktadır (Kibaroglu, 2004:156). Bu ülkelerden biri olan Kuzey Kore'nin nükleer silah sahibi olmasına; nükleer silahların yayılmasını önleme rejiminin zayıflamasına, nükleer silah üretmeye yönelik çalışmaların artmasına; terörist grupların veya küresel ve bölgesel barış ve güvenliği tehdit edebilecek olan diğer ülkelerin bu silahları ele geçirmesine neden olabileceği gibi gerekçeler ekseninde karşı çıkılmaktadır (Akçadağ, 2013).

Kuzey Kore'nin nükleer silahlara yönelik ilgisi II. Dünya Savaşı sonunda ABD'nin nükleer silah kullanarak Japonya'yı teslim olmak zorunda bırakmasıyla başlayan bir husus olmuştur (Kibaroglu, 2004:157). Bununla beraber, 1962 Küba Bunalımı'nda ABD ve SSCB arasında gerçekleşen pazarlık sonucunda, Sovyetler'in Küba'daki füzelerini çekmiş olması Kuzey Kore'nin nükleer silah edinme konusundaki isteğini alevlendiren bir diğer husus olmuştur. Bu bağlamda Küba Krizi

sonrasında uluslararası arenada nükleer silahların gelişmesini önleyici çalışmalar yapılarak, Kuzey Kore SSCB ve Çin'den aldığı destekle nükleer tesis kurmaya başlamıştır (Yavaş, t.y.:200-201). Diğer taraftan 1974 yılında Uluslararası Atom Enerji Ajansı'na üye olan (Kıbaroğlu, 2004:158) ve 1985 yılında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na taraf olan Kuzey Kore, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD'nin tüm dikkatini Afganistan ve Irak'a yöneltmesi ekseninde nükleer silah geliştirme projesine hız vermiştir. Aslında, 1994 yılında ABD ve Kuzey Kore arasında Çerçeve Antlaşması'nın imzalanmasıyla iki taraf da Kore Yarımadası'nda barış ve güvenliğin tesis edilmesi ve nükleer silahların azaltılması için ortak çalışıp, birlikte hareket edeceklerini açıklamıştır. Ancak bu antlaşmaya binaen 31 Ağustos 1998 tarihinde Kuzey Kore ilk nükleer füzeyi başarı ile denemiş ve bu noktada da Güney Kore'deki ABD üslerini ve Japonya'yı vurma kabiliyeti olduğunu tüm dünyaya duyurmuştur (Yavaş, t.y.:203). Üstüne üstlük Çerçeve Antlaşması'nın hükümleri gereğince Kuzey Kore, nükleer tesislerinde Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın gözetimini kabul etmiş ve kritik nükleer tesislerinde belli bölgelere sürekli izleme aygıtları yerleştirilmesine rıza göstermiştir. Ancak Afganistan ve Irak krizleri sonrasında Kuzey Kore yönetimi, tesislerinde bulunan Ajans denetçilerini ülkeden çıkarma ve izleme aygıtlarını sökme kararı almıştır (Kıbaroğlu, 2004:165). Nitekim bu süreçte Ekim 2002'de ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı James Kelly ve Kuzey Kore Dışişleri bakanı Kong Sok-Ju arasında gerçekleşen görüşmede bu ülkenin uranyum zenginleştirme programını tespit ettikleri açıklanmış ve bundan vazgeçilmesi gerektiğinin (Kıbaroğlu, 2004:166) altı çizilmiştir. Ancak Kuzey Kore tüm bu yaşananlara rağmen, George W. Bush'un, İran, Irak dışında Kuzey Kore'yi şer ekseninde göstermesini gerekçe

göstererek 2003 yılında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'ndan çekildiğini açıklamıştır. Şubat 2005'te ise, Kuzey Kore Yönetimi, nükleer silah sahibi olduğu yönünde yaptığı açıklamada, nükleer silah geliştirme programının olduğunu itiraf etmiş ve bu programın ilerleyeceğini ifade etmiştir (Akçadağ, 2013). Bununla beraber hem ABD hem de ÇHC açısından sorun teşkil eden bir diğer husus da 9 Ekim 2006'da Kuzey Kore'nin ilk nükleer denemesini dünyaya duyurması olmuştur (Pehlivan Türk, 2006).

Kuzey Kore'nin nükleer silah edinmesinde ABD ve ÇHC'nin tutumları hem kendi çıkarları açısından hem de ikili ilişkilerinde önem arz etmektedir. Bu noktada Kuzey Kore'nin nükleer silah edinmesi ABD açısından birçok endişeye neden olmuştur. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır: Yukarıda da ifade edildiği gibi nükleer silahların yayılmasının önlenmesi rejiminin zayıflaması; bunun akabinde ortaya çıkacak olan birçok ülkenin olası nükleer silah geliştirme isteklerine engel olan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nın işlevini yitirmesiyle nükleer silah kapasitesine sahip ülke sayısının, özellikle Orta Doğu ve Asya Pasifik bölgesinde artış göstermesidir. Ayrıca, bu gelişmelere paralel olarak tehdit algılayan gelişmiş teknolojiye sahip Batılı devletlerin kendilerini korumak amacıyla kendi nükleer silahlarını geliştirme yoluna gitmeleri ve olayların kontrolden çıkarak topyekun nükleer savaşa yol açacağıdır (Kıbaroğlu, 2004:156).

Kuzey Kore ABD'nin kendisini tanımasını, diplomatik ilişki kurmasını ve iki ülke arasında saldırmazlık antlaşmasını imzalamasını istemiştir. Diğer taraftan ABD ise, Kuzey Kore'nin herhangi bir şart öne sürmeksizin tüm nükleer tesislerini denetlemeye açmasını ve nükleer silah programını geri dönüştürmeyecek şekilde

kullanılamaz duruma getirmesini istemiştir (Kıbaroğlu, 2004:167). Bununla beraber, 2006 yılında Kuzey Kore tarafından gerçekleştirilen bomba denemelerinde, ABD'nin Kuzey Kore'yi şer eksenindeki haydut devletlerden biri olarak görmesi nedeniyle bu ülke yönetimiyle doğrudan muhatap olmamasının rolü olduğu ifade edilmiştir. Bu noktada uzmanlar, Kim-Jong-İl'in bu bomba denemelerini, ABD'yi kendisiyle doğrudan görüşmeye zorlamak için politik bir manevra ve diplomatik bir silah olarak kullandığını vurgulamışlardır. ABD yönetimi ise, bu görüşmelerin uluslararası toplum tarafından Kim-Jong-İl'in tehditlerine bir boyun eğme olarak algılanabileceği için, doğrudan görüşmeleri reddeden bir tutum içerisinde olmuştur (Pehlivan Türk, 2006).

Kore Yarımadası'nın Güney ve Kuzey olmak üzere ikiye bölünmesi sürecinde başından beri müdahil olan ÇHC, uzun yıllar Kuzey Kore'nin nükleer silah geliştirme çabalarına ve balistik füze üretmesine katkıda bulunmuştur. Ancak, siyasi kriz ortamlarında siyasi ağırlığını Kuzey Kore'den yana kullanan ÇHC'nin Kuzey Kore'ye yönelik tutumunda değişimler olmaya başlamıştır. Bu bağlamda Çin, Kuzey Kore'nin nükleer silah programını sona erdirmesini istemiş ve bu yönde telkinleri arttırmıştır. Çin'in Kuzey Kore'ye karşı tutumunun değişmesinde ise bazı nedenler rol oynamıştır. Örneğin, Afganistan'ın 11 Eylül 2001 saldırılarını gerçekleştiren El-Kaide örgütü ile bağlantılı olduğu iddiasıyla bu ülkeye yönelik savaş sebebiyle Orta Asya'ya kadar gelen ABD'nin, buna ek olarak Kuzey Kore'nin nükleer silah geliştirmesi nedeniyle Pasifik bölgesindeki askeri varlığını takviye etmesi ekseninde ÇHC'ni çevrelemesini arzu etmemiştir. Bununla beraber Çin, Kuzey Kore Yönetimi'nin terör örgütlerine nükleer ve diğer kitle imha silahları veya bu silahların yapımında kullanılan madde, malzeme veya bilgileri sağlamasından da kaygı duymuştur. Nitekim Çin, Sincan bölgesindeki etnik yapının bu silah veya maddelere

sahip olabilmesi olasılığından endişe duymaktadır. Diğer taraftan ise, özellikle kalkınmayı sağlamaya yönelik geliştirmeye çalıştığı ekonomi politikaları ekseninde ve DTÖ' ne üyeliği akabinde ekonomisini daha da güçlendirmek için ABD ile olan ticaretini artırmak istemiştir. Bu noktada da Kuzey Kore ile ilişkilerinde belirli bir mesafenin konulması gerekliliğine karar vermiştir (Kıbaroğlu, 2004:170-171). Son olarak Kuzey Kore'nin içinde bulunduğu durumun Japonya'yı silahlandırmaya itme ihtimali de Çin'i oldukça rahatsız etmiştir (Pehlivanürk, 2006).

Ancak Çin'in Kuzey Kore'yi destekleme politikasından vazgeçmesi dışında Kuzey Kore'yi destekleyici bir tutumda olmasının da bazı nedenleri olmuştur. Bu nedenler ise şu şekilde ifade edilebilir: Kuzey Kore'nin ABD ve müttefiki Güney Kore ile Çin arasında bir tampon bölge konumunda olması, Kuzey Kore'deki rejimin çökmesi ihtimalinin gerçekleşmesi durumunda Güney'in Kuzey'i ele geçirmesi ve Güney Kore'de asker bulunduran ABD'nin askeri gücünün Çin sınırına kadar ulaşmasıdır. Bu durum zarfında da ÇHC için en iyi olan durum Kuzey Kore'deki statükonun devam ettirilmesi olmuştur. Hatta Çin, Kuzey Kore'ye uygulanan yaptırımlarda BM kararlarına imza atsa da Kuzey Kore'ye gidip gelen konteynırları kontrol edemeyebileceğini belirtmiştir ki bu durumda da yukarıda açıklanan durumun rol oynadığı ifade edilmiştir (Pehlivanürk, 2006).

Sonuç olarak George W. Bush döneminde şer ekseninde yer alan haydut devletlerden biri olarak ifade edilen Kuzey Kore'ye karşı Çin, Kuzey Kore'nin nükleer silah geliştirmesini ve bu tehdidin boyutlarını artırmasını istemeyen bir tutumda olmuştur. Ancak Pekin, Kuzey Kore'nin ABD'nin baskısı ile yıkılması ve dolayısıyla Batı dünyası ile arasındaki tampon bölgenin ortadan kalkmasına da kesinlikle olumsuz yaklaşmıştır (Kıbaroğlu, 2004:171).

## *ii) İran'ın Nükleer Programının Yarattığı Sorun*

Soğuk Savaş'ın ardından stratejik önemini kaybeden nükleer silah ve diğer kitle imha silahları, 11 Eylül 2001 sonrasında terörle ilgili hale gelerek uluslararası ilişkilerin önemli konularından biri haline gelmiştir. Bu konuyu İran, ABD ve Çin açısından ele almak gerekirse, öncelikle 2002 Ağustosunda rejime muhalif olan İran Ulusal Direniş Cephesi'nden Ali Rıza Caferzade'nin İran'ın gizli nükleer çalışmalarını (Natanz'daki uranyum zenginleştirme tesisi ve Arak'taki ağır su reaktörleri projeleri) dünya kamuoyuna duyurması sonucunda (Ekinci, 2009:42) İran ile ABD arasında İran İslam Devrimi'nden itibaren yaşanan gerilim farklı bir boyuta geçmiştir. Nitekim ABD, İran'ın nükleer çalışmalarına son derece sert tepki vermiş ve bu konu Orta Doğu'da yaşanan gelişmelerle birleşince ikili ilişkiler açısından son derece zorlu bir döneme girilmiştir. Ayrıca, ABD'nin Irak'ı işgal etmesi sonrası Orta Doğu bölgesinde yaşanan istikrarsızlık ve iktidar mücadelesi, petrol fiyatlarında yaşanan artış ve enerjinin nakil edilmesi konusunda yaşanan mücadelenin artması ABD ve İran arasında yaşanan nükleer gerilimi çok daha önemli bir hale getirmiştir (Köse, 2008:13).

İran'ın uluslararası arenada yaşadığı temel problem, nükleer silahlara sahip olup olmamasından daha öte, uluslararası arenada etkin bir oyuncu olmasıdır. Bu bağlamda İran nükleer kartı, kazanımlar elde etmek için kullanılmıştır (Köse, 2008:14). Bununla beraber İran, nükleer silahlara sahip olmak gibi bir amacının olmadığını, nükleer programları ile elektrik üretimi ve barışçıl amaçlarla kullanılacak nükleer teknolojiyi amaçladığını bu durumda Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın kendi ülkesine tanıdığı bir hak olduğunu vurgulamıştır (Akbaş ve Baş, 2013:28). Diğer taraftan ABD, 11 Eylül saldırıları sonrasında ortaya

koyduğu “teröre karşı küresel savaş” politikası ekseninde kitle imha silahlarının düşmanlarının eline geçmemesi ekseninde hareket etmiştir (Köse, 2008:14). İran nükleer krizinde de ABD, İran’ın ani denetim hakları sağlayan 2003 yılında Uluslararası Atom Enerji Ajansı denetçilerinin şüpheli veriler elde etmesiyle sundukları rapor üzerine imzaladığı (Erdem ve diğer., 2013:91) Ek Protokol’ü meclis onayından geçirmesini ve tüm uranyum zenginleştirme faaliyetlerine son vermesini talep etmiştir (Ekinci, 2008:43). Aslında ABD ve İran ilişkileri açısından bahsedilmesi gereken bir diğer önemli husus da, iki devlet arasında yaşanan karamsar tabloya rağmen ilişkilerin olumlu yönde seyredebileceğine dair düşüncelerin artmasına yol açan bazı gelişmelerin de yaşanmasıdır. Nitekim iki düşman yönetim Afganistan’daki Taliban Rejimi’ne yönelik muhalif olma noktasında buluşmuşlardır (Woodward’dan akt., Ekinci, 2009:281). Ancak ikili ilişkilerde yaşanan bu ortak noktada buluşma süreci sadece kısa süreli bir işbirliğini teşkil etmiştir. Nitekim 3 Ocak 2002’de İsrail tarafından durdurulan bir gemide İran yapımı olduğuna dair amblem bulunan silahların ele geçirilmesiyle Bush yönetimi için İran’ın uluslararası terörizmle devam eden bağlantısı konusunda taşınan şüphelerde haklı olunduğu görüşü yükselmiştir (Ekinci, 2008:283). Zaten yaşanan bu olaydan sonra 29 Ocak 2002’de Bush ulusa sesleniş konuşmasında şer eksenli ülkeleri açıklamıştır. Yukarıdaki ilgili kısımlarda da ifade edildiği gibi, Irak, Kuzey Kore ve İran şer eksenli içindeki haydut devletler olarak ifade edilmiştir. İran Cumhurbaşkanı Hatemi, Bush’un İran’ı şer eksenli içindeki haydut devletlerden biri olarak ifade etmesine karşı, “Bir süper gücün başkalarının çıkarlarını göz önüne almadan her şeyi kendine göre tanımlaması şerdir. Şer, terörizm, savaş, aşağılama ve hakarettir. İran, hiç bir zaman şer yoluna girmemiştir” ifadelerini kullanmıştır (Yüksel ve Onat,

2012). Diğer taraftan, ABD Yönetimi'nin İran'la nükleer kriz konusunda müzakere etmeyi kabul etmesi ise, İran'ın kabul etmeyeceği bir ön şarta bağlanmıştır. Bu noktada ise ABD, ancak İran tüm nükleer faaliyetlerini durdurduğunda İran'la müzakere masasına oturacağını belirtmiştir. Nitekim Mart 2006'da açıklanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde de İran öncelikli bir tehdit olarak tanımlanmış ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nın yükümlülüklerini ihlal etmekle ve nükleer programını tam anlamıyla barışçıl amaçlar için olduğunu kanıtlayamamakla suçlanmıştır (The National Security Strategy of USA, 2006:19).

28 Mayıs 2007 tarihinde ise, İran ve ABD'li yetkililer Irak'ın güvenliği konusunda ilk resmi görüşmelerini gerçekleştirmiştir (Ekinci, 2009:309). Irak konusunda müzakerelerin devam etmesi, nükleer kriz konusunda da İran ve ABD'nin müzakere edebileceğine dair umutları arttırsa da Bush Yönetimi Irak'a karşı izlediği sert ve tek taraflı politikasını sürdürmeye devam etmiştir. Bu noktada da bölge ülkelerini İran'a karşı silahlandırma projesi gündeme gelmiştir ki ABD'nin bu stratejisine karşı Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, ABD'nin Körfez ülkelerine yapacağı silah yardımından endişe etmediğini, aksine bu ülkelerle dostane ilişkileri olduğu açıklamasını yapmıştır (Ekinci, 2009:313-315).

Bu gelişmelerin dışında bahsedilmesi gereken bir diğer önemli husus ise 2007 Kasım'ında ABD Ulusal İstihbarat Raporu'nun yayınlanması ve gergin olan ortamın bir nebze olsun rahatlamış olmasıdır. Bu raporda, İran'ın 2003 tarihinde nükleer silah programına son verdiği ve o tarihten beri bu programı yeniden başlatma girişiminde bulunmadığı ifade edilmiştir. Bu noktada rapora ilişkin farklı yorumlar ortaya çıkmıştır ki bunlardan en akla yatkın olanı, ABD'deki mevcut farklı görüşlerin Bush

Yönetimi'nin saldırgan politikalarını frenlemek amacıyla bu raporun yayınlanmasını sağlamış olmalarıdır. Bununla beraber Bush Yönetimi'nin güvenilirliğini zedeleyen bu rapor sonuç olarak ister Bush Yönetimi'nin saldırgan politikalarını frenlemek gayesi taşımış olsun, ister 2008 yılında yapılacak olan Başkanlık seçimlerini etkilemek için yapılmış olsun, krizin seyrini önemli oranda değiştirmiştir. Bu bağlamda da rapor, bu sürecin savaşa dönüşmesi ihtimaline büyük ölçüde ket vurmuştur (Ekinci, 2009:317-319).

ABD Yönetimi sözkonusu İstihbarat Raporu'nun ardından yumuşattığı tutumuna rağmen İran'la müzakereye başlamak için ön şartında ısrar etmeye devam etmiştir. Her ne kadar ABD, rapor ekseninde retorliğini yumuşatsa da İran'a karşı üçüncü yaptırım kararını çıkartma konusunda çabalarına devam etmiş ve 3 Mart 2008'de İran'a karşı üçüncü yaptırım kararının çıkmasını sağlamıştır. Bununla beraber krizin çözülmesi noktasında İran'la doğrudan ve koşulsuz müzakere başlaması gerektiğini savunanlar ve bu görüşe karşı İran uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurmadan müzakere masasına oturulmaması gerektiğini savunanlar çerçevesinde ortaya çıkan farklı görüşler ekseninde Bush hükümeti, kendisinden beklenmeyen bir şekilde olumlu bir adım atmış ve İran'la yapılan 5+1 toplantısına ilk kez katılım kararı almıştır. Ancak bu olumlu karar müzakerelerin doğrudan başlaması anlamına gelmemiştir ve üstüne üstlük ABD'nin İran'a askeri müdahale yapacağı yönünde söylentiler artmıştır (Ekinci, 2009: 320-322).

İran ve ÇHC arasındaki nükleer işbirliğinin gelişmesi ve İran-Çin ilişkilerine değinmek gerekirse, öncelikle 1991 yılında Çin, İran'a Uluslararası Atom Enerji Ajansı denetiminde uranyum zenginleştirme teknolojisinde kullanılan uranyum heksaflorid

sağlamıştır. Daha sonrasında ise, iki ülke nükleer reaktör inşaatını içeren bir anlaşma imzaladıklarını bildirmiştir (Coll, 1992). Akabinde Çin'in İran'a nükleer materyal satışında bulunduğu tespit edilmiştir. İran ve Çin arasında nükleer alanda başlayan işbirliği, 2002 yılında başlayan nükleer kriz sonrasında da devam etmiştir. Hatta Çin Hükümeti, kesin bir şekilde programından saptığı kanıtlanmadığı sürece İran'ın nükleer faaliyetlerini devam ettirebileceği ve barışçıl nükleer teknoloji hakkından faydalanabileceğini yönündeki tutumunu devam ettirmiştir (Ekinci, 2009:38).

Bununla beraber İran ve Çin arasında ekonomik ve siyasi ilişkiler ivme kazanarak devam etmiştir (Köse, 2008:49). Bu noktada Çin İran'ı, istikrarlı ve ABD'nin 1996 yılında aldığı ve 2003 yılında kapsamını genişlettiği Batılı şirketlerin İran'a girmesini engelleyen yaptırım uygulamaları ekseninde rakipsiz bir biçimde ithal edebileceği alternatif bir petrol kaynağı olarak görmekle beraber, Çin'in üretim fazlasını ihraç edebileceği bir pazar olarak da görmüştür. Bununla beraber Çin, İran'dan çimento, taşımacılık ve altyapı hizmetlerine yatırım yapmıştır (Özekmekçi,t.y.:4-5). Üstüne üstlük, Çin uluslararası kamuoyunun tüm itirazlarına rağmen, İran'a silah satışı sürdüren bir ülke olmuştur (Marchand, 2011:233). Dolayısıyla bu durum ABD-Çin ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur (Üngör, 2005:156). Nitekim Çin İran'a hem konvansiyonel silah satmakta hem de uzun menzilli füze yapımı ve nükleer kimyasal savaş kapasitesini artırması konularında yardımcı olmuştur. Ayrıca 2004 yılında iki ülke arasında hava ve uydu teknolojileri alanında işbirliğine gidilmesi kararlaştırılmıştır. Çin'in İran'a silah satışı ve nükleer kimyasal silah üretme konusunda yardımlarının ise, üç ana getirisi söz konusu olmuştur: Bu noktada silah ticaretinin Çin'e önemli bir kazanç sağlaması ilk getiriye oluştururken ikinci getiri ise, Çin'in ABD'nin Tayvan'a silah satışından

duyduğu rahatsızlıkla ilgilidir ki Çin şer ekseni olarak ifade edilen bir ülkeye silah satışı yaparak aslında bu rahatsızlığını eylemsel olarak dile getirmeye çalışmıştır. Son getiri ise, Orta Doğu petrolleriyle ilgili olup, bu noktada da bölge petrollerinin önemli bir oranının dış piyasalara aktarımında İran'ın güneyinde bulunan Hürmüz Boğazı'nın önemi ortaya çıkmaktadır. Hürmüz Boğazı üzerinde önemli bir denetimi olan ABD deniz kuvvetleri, Orta Doğu ve İran petrollerinin Çin'e istikrarlı akışında tehdit olarak algılanmıştır. Sonuç olarak da askeri açıdan bölgede güçlü bir İran, Çin'in ülkesine yapacağı petrol transferinin güvenliği konusunda önem arz etmiştir (Özekmekçi, t.y.:5).

Sonuç olarak Çin, dış politikasında ekonomik çıkarları ön planda tutmakta ve bu noktada tüm küresel aktörlerle “kazan kazan” bir politika içerisinde işbirliğine odaklanan ilişkileri hedeflemektedir. Ayrıca ekonomik fayda üzerine inşa edilen dış politikasında istikrarın sağlanması için “çatışmadan kaçınma” son derece önemlidir. Dolayısıyla, Çin'in ABD'nin muhalif olarak gördüğü ve George W. Bush'un şer ekseni içindeki ülkelerden biri olarak tanımladığı İran ile kurduğu işbirliğini ABD'ye karşı önemli bir meydan okuma şeklinde yorumlamak kısır bir bakış açısını yansıtmaktadır. Çünkü bu durum Çin'in “kazan kazan” politikası çerçevesinde belirlediği duruşuna aykırıdır. Ancak hemen belirtilmelidir ki, bu durum Çin'in ABD'nin tek taraflı politikalarından rahatsız olmadığı ve bunu dengelemeye çalışmadığı anlamına da gelmemektedir (Özekmekçi, t.y.:6).

## **B) Ekonomik Boyut**

### **1- ABD ve ÇHC'nin Ekonomik Yapısı**

#### **a) ABD'deki Ekonomik Görünüm**

ABD'deki ekonomik durum, George W. Bush'un Bill Clinton'dan görevi devralmasından kısa bir süre sonra, Clinton dönemindeki yeni ekonomi modelinin çökmesi, 1990'ların sonunda ve 2000'de patlak veren spekülâtif balonun sönmesi ve ilk kez 1989 yılında John Williamson tarafından kullanılan ağırlıklı kalkınma teorisi ve uygulamalarının başlangıcı olan Washington Uzlaşması'nın (Williamson, 2005) 11 Eylül saldırıları sonrasında Enron, WorldCom ve Qwest gibi büyük şirketlerde yaşanan usulsüzlük ve yolsuzluklar (Kurtbağ, 2010:237, 246; Brenner, 2007:339) çerçevesinde darbe almasıyla ortaya çıkan durgunluk dönemini yaşamaya devam etmiştir. Dolayısıyla, Clinton döneminde şişen balonun sönmesiyle oluşan durgunluğun ortadan kaldırılması için Amerikan ekonomisinin yeniden canlandırılması gereken bir sürece girilmiştir (Kurtbağ, 2010:238).

George W. Bush dönemindeki ekonomik görünüm, neoliberal politikalar ve spekülâtif büyümenin neden olduğu ve yatırımcıların yaklaşık 7 trilyon dolarlık bir kayba uğradıkları borsa çöküşleri (Bello, 2006:1351), durgunluk ve istihdamsız büyüme gibi birtakım sorunlarla (Kurtbağ, 2010:238) çevrelenmiştir.

Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası yukarıda ifade edildiği gibi Enron ve WorldCom gibi büyük şirketlerde yaşanan yolsuzluk olayları çerçevesinde işsizlik oranı çok büyük oranda artış göstermiştir. Bu noktada istihdam oranında 2001, 2002 ve 2003 yıllarında sırasıyla %2, %2.5 ve %1.5 seviyesinde bir düşüş yaşandı

(Brenner, 2004:63). Bu sorun karşısında ise Bush Yönetimi o güne kadar yapılmamış oranda -674 milyar dolarlık- vergi indirimine gidilmesi ve böylece ekonomik canlanmanın sağlanması konusunda bir paket sunmuştur (Gülyüz, 2003). 2001 yılında başlayan bu vergi indiriminden en fazla yararlanan en varlıklı %20 'lik taraf olmuştur ve kesintilerden elde edilen gelirin %42'si bu varlıklı tarafa akmıştır. Ayrıca 2001 yılından sonra yapılan kesintilerde bu oran %84'e yükselmiştir (Bello, 2005: 92). Bu noktada da devam eden vergi indirimi varlıklı kesimin lehine bir durum oluşturmaya (Brenner, 2004:72) devam etmiştir. Bununla beraber, Bush yönetiminin attığı bir başka adım ise; yeni dolar politikası çerçevesinde, Clinton döneminde uygulanan güçlü dolar politikasına son verilip bütçe açığı verme pahasına bilinçli olarak doların değerinin düşürülmesi olmuştur (Yıldızoğlu,2003:285). Bu bağlamda Bush döneminin ekonomik özellikleri arasında vergi indirimi, bütçe açıkları ve gevşek para politikası yer almıştır (Chinn ve Frieden 'den akt., Kovancılar, 2013:76).

Bütçe açığı, ödemeler dengesi açığının atması, istihdam sağlamayan büyüme ve ücretlerdeki artışın durması (Kurtbağ, 2010:240) gibi sorunlarla karşı karşıya kalan Bush Yönetimi, bu ekonomik dengesizliklerin küresel ekonomideki döngüyü de olumsuz olarak etkileyebileceği (Summers, 2009) yönünde ekonomi politikası açısından yetkin kişilerce yapılan uyarılara rağmen etkili önlemler alma yoluna gitmemiştir. Nitekim Bush göreve geldiği zaman Kongre Bütçe Ofisi, federal bütçenin 2011'e kadar 5.6 trilyon dolar fazla vereceği tahmininde bulunmuştur. Fakat ekonomik durum bu yönde seyir etmemiş ve ABD yüksek kamu borcu, hızla artan bütçe açığı, rekor seviyeye ulaşan dış ticaret açığı gibi unsurlarla çevrelenen bir devlet haline gelmiştir. Bu durumu sayısal verilerle açıklamak gerekirse; ABD'de

kamu borçları 1980’li yıllara kadar istikrarlı bir biçimde seyretmiş, 1980-2000 yılları arasında azalan oranda artışa geçmiş ve 2000-2008 yılları arasında ise artan oranda artış göstermiştir (Sarıtış ve Gökçe, 2012:40). 2000-2008 yılları arasındaki veriler analiz edildiği takdirde şu tabloyla karşılaşılabacaktır:

**Tablo 1:** ABD’deki Toplam Kamu Borcunun 2000-2008 yılları arası GSYİH’ya Oranı (Devlet İçi Borçlar dahil-Milyon ABD doları)

| YILLAR | TOPLAM KAMU BORÇ STOĞU | TOPLAM KAMU BORÇ STOĞU/GSYİH |
|--------|------------------------|------------------------------|
| 2000   | 5.628.700              | 57.3                         |
| 2001   | 5.769.881              | 56.4                         |
| 2002   | 6.198.401              | 58.8                         |
| 2003   | 6.760.014              | 61.6                         |
| 2004   | 7.354.657              | 62.9                         |
| 2005   | 7.905.300              | 63.5                         |
| 2006   | 8.451.350              | 63.9                         |
| 2007   | 8.950.744              | 64.4                         |
| 2008   | 9.986.082              | 69.4                         |

**Kaynak:** (<http://www.whitehouse.gov/omb/budget/Historicals/>).

Gelirler, harcamalar, bütçe fazlası ve bütçe açığı 2000-2008 yılları arasındaki ABD’deki ekonomik görünümü değerlendirmek açısından bir diğer önemli faktörlerdir. Sayısal verilerle değerlendirmek gerekirse;

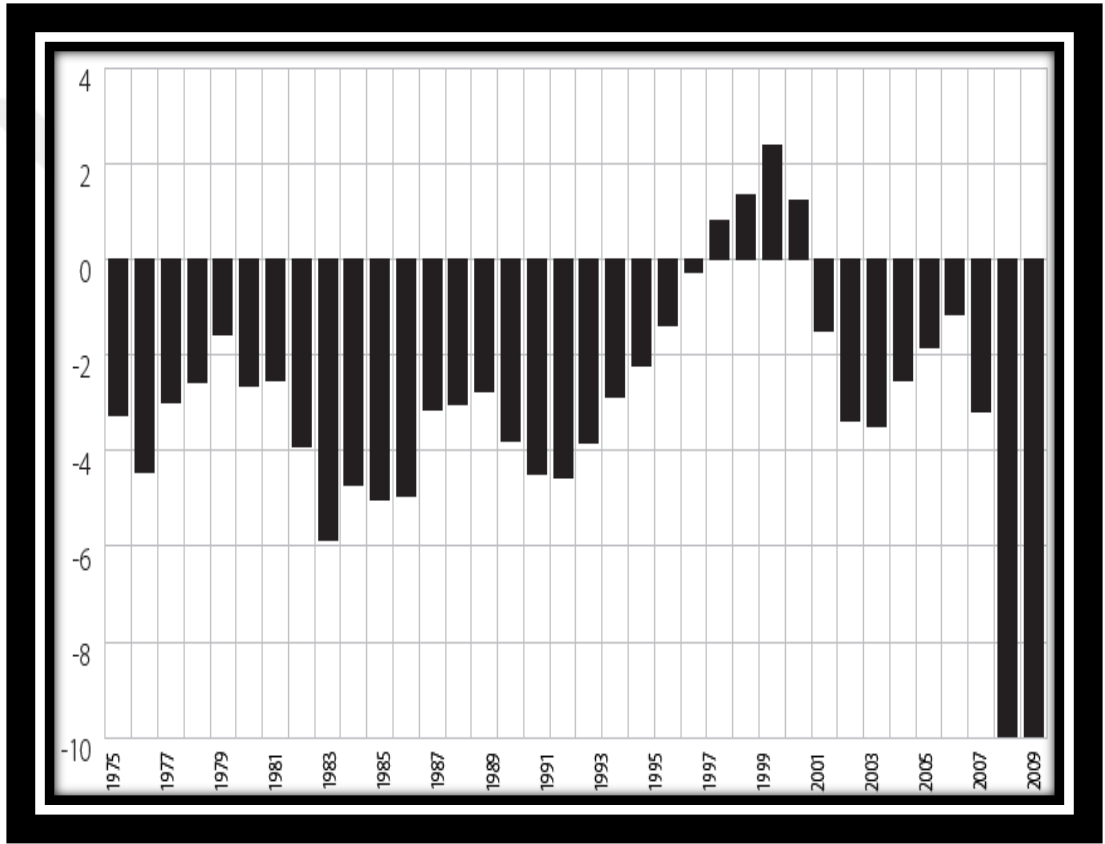
**Tablo 2:** 2000-2008 Yılları Arası ABD’nin Gelirleri, Harcamaları, Bütçe Fazlası ve Bütçe Açığı (Milyon ABD doları)

| Yıl  | Toplam    |            |                              | Bütçe İçi |            |                              | Bütçe Dışı |            |                              |
|------|-----------|------------|------------------------------|-----------|------------|------------------------------|------------|------------|------------------------------|
|      | Gelirler  | Harcamalar | Bütçe Fazlası veya Açığı (-) | Gelirler  | Harcamalar | Bütçe Fazlası veya Açığı (-) | Gelirler   | Harcamalar | Bütçe Fazlası veya Açığı (-) |
| 2000 | 2.025.191 | 1.788.950  | 236.241                      | 1.544.607 | 1.458.185  | 86.422                       | 480.584    | 330.765    | 149.819                      |
| 2001 | 1.991.082 | 1.862.846  | 128.236                      | 1.483.563 | 1.516.008  | -32.445                      | 507.519    | 346.838    | 160.681                      |
| 2002 | 1.853.136 | 2.010.894  | -157.758                     | 1.337.815 | 1.655.232  | -317.417                     | 515.321    | 355.662    | 159.659                      |
| 2003 | 1.782.314 | 2.159.899  | -377.585                     | 1.258.472 | 1.796.890  | -538.418                     | 523.842    | 363.009    | 160.833                      |
| 2004 | 1.880.114 | 2.292.841  | -412.727                     | 1.345.369 | 1.913.330  | -567.961                     | 534.745    | 379.511    | 155.234                      |
| 2005 | 2.153.611 | 2.471.957  | -318.346                     | 1.576.135 | 2.069.746  | -493.611                     | 577.476    | 402.211    | 175.265                      |
| 2006 | 2.406.869 | 2.652.050  | -248.181                     | 1.798.487 | 2.232.981  | -434.494                     | 608.382    | 422.069    | 186.313                      |
| 2007 | 2.567.985 | 2.728.686  | -160.701                     | 1.932.896 | 2.275.049  | -342.153                     | 635.089    | 453.637    | 181.452                      |
| 2008 | 2.523.991 | 2.982.544  | -458.553                     | 1.865.945 | 2.507.793  | -641.848                     | 658.046    | 474.751    | 183.295                      |

**Kaynak:** (<http://www.whitehouse.gov/omb/budget/Historicals/>).

Not: Bütçe dışı sütunu, bir zorunlu harcama olan sosyal güvenlik harcamalarını içermektedir.

Tablodaki sayısal veriler doğrultusunda ABD bütçesini analiz ettiğimiz takdirde, 2001 yılında ABD bütçesi 128.236 milyon ABD doları bütçe fazlası vermiş ama diğer yıllarda sürekli olarak bütçe açığı vermiştir. Bu noktada 2002 yılında 157.578 milyon ABD doları toplam bütçe açığı söz konusu iken, 2008 yılına gelindiğinde 458.583 milyon ABD doları açık verilmiştir. Bu durumu bir diğer tablo doğrultusunda daha da somutlaştırmak gerekir ise;



**Şekil 1:** ABD’nde GSYİH’nın Yüzdesi olarak Bütçe Açık ve Fazlaları

**Kaynak:** (Wright, 2011:24).

Yukarıdaki şema çerçevesinde Bush dönemi, bir önceki Clinton dönemi ile kıyaslandığı takdirde, Clinton’ın başkanlık sürecinin ikinci dönemi olan 1998, 1999, 2000 ve 2001 yıllarında ABD ekonomisinde bütçe fazlası gözlemlenirken, Bush

döneminde bütçe açıkları söz konusu olmuştur. Bununla beraber, 2001-2008 döneminde bütçe açık ve fazlalarının GSYİH'ya oranları incelendiği takdirde, 2001 yılında %1.3'lük bütçe fazlası söz konusuyken, George W. Bush döneminde sırasıyla 2002 yılında %1.5, 2003 yılında %3.4, 2004 yılında %3.5, 2005 yılında %2.6, 2006 yılında %1.9, 2007 yılında %1.2 ve 2008 yılında da %3.2 oranında bütçe açığı yaşanmıştır (Kovancılar, 2013:77). Bütçe açıklarının en önemli nedeni ise; ABD'nin Afganistan ve Irak başta olmak üzere uzun süredir sıcak savaşın içinde olması ve birçok ülkede bulundurduğu ordusu sebebiyle yüksek oranda askeri harcama yapmasıdır (Işık ve Duman, 2012:256). Örneğin, bu ekonomik ortamda dahi Bush, askeri harcamaları 2001 yılında %6 ve 2002 yılında %10 arttırmış ve bu artışlar, sırasıyla kamu harcamaları içinde %65 ve %80'lik bir seviyeye ulaşmıştır (Kiely'den akt., Kurtbağ, 2010:240).

ABD'deki ekonomik görünüm açısından bir diğer önemli veri ise, ABD kongresi tarafından belirlenen ve hükümetin ne kadar borçlanabileceğini gösteren sınır olan borç tavanıdır. ABD'de yasal olarak belirlenen borç tavanı milli gelirin %10'unu geçememektedir. 2000 yılında 6 trilyon ABD doları olan borç tavanı, Bush döneminde (2001-2008) 10.6 trilyon ABD dolarına yükselmiştir (Sarıtaş ve Gökçe, 2012:41).

ABD'deki ekonomik görünüm açısından ve yukarıdaki şemalardan da görüleceği üzere ortaya çıkan önemli sonuçlar açısından ele alınması gereken bir diğer konu da, 2006 -2008 arası dönemde başta ABD ekonomisi olmak üzere tüm küresel ekonomide önemli izler bırakan deneyimlerdir. Nitekim 2006 yılı Mayıs ayında başta madencilik sektörü olmak üzere enerji piyasalarında meydana gelen

küçük çaplı dalgalanma ve 2007 Mart ayında yaşanan ve ileriki dönemlerde bir kredi bunalımına dönüşen “Mortgage Krizi”\* başta ABD ekonomisi olmak üzere birçok ülke ekonomisi üzerinde (Karasu, 2008:19) tıpkı bir kasırga etkisi yaratmıştır.

Dünya ekonomisinde 2001 yılından 2007 yılı ortalarına kadar geçen sürede uluslararası likiditenin artması, borçlanma maliyetinin azalması, ABD’de konut fiyatlarında ve mortgage borçlarında aşırı artışa neden olmuştur. İleriki dönemde de artan geri ödeme güçlükleri beraberinde finansal krizi getirmiştir. Artan uluslararası likidite çerçevesinde ABD kredi piyasasında şok yaşanmasının nedeni ise 2001 krizidir. Nitekim 2001 krizi sonrası küresel ekonomide yaşanan verimlilik ve ekonomik büyüme ile piyasalarda önemli oranda para bolluğu yaşanmıştır. Mortgage piyasalarında da sadece kredi değerliliği yüksek olan müşterilerin (*prime*) değil, aynı zamanda kredi geçmişi ve değerliliği kötü olan müşterilerin de (*sub-prime*) yer alması, piyasaların değişen risk profiliyle çevrelenmesine neden olmuştur (Karasu, 2008:50-51). Üstüne üstlük ABD ekonomisini canlandırmak ve işsizlik sorununu çözmek amacıyla Amerika Merkez Bankası’nın (FED) emlak kredilerinin faizini %7’den %1’e düşürmesi çerçevesinde izlenen politika, emlak piyasasında fiyat balonuna neden olmuştur. 2006 yılı itibariyle kredi taksitlerinin ödenmesinde karşılaşılan zorluklar, kredi verenlerin elinde emlak stoklarının birikmesine neden olduğundan, emlak fiyat endeksi 2006 Temmuz- 2007 Temmuz döneminde %25.1 ve bir sonraki dönemde de %18.2 oranında düşerek, emlak fiyatlarında oluşan balonun patlamasına neden olmuştur (Dursun ve Birdal, 2011:65). Yaşanan bu gelişme çerçevesinde Mortgage kredileri karşılığında piyasaya arz edilen tahvilleri satın alan

---

• Mortgage adı verilen ipotek karşılığı konut kredilerinden kaynaklandığı için Mortgage Krizi denilmektedir.

Bear Stearns, J.P. Stearns, J.P. Morgan Chase, Lehman Brothers, Merrill Lynch gibi yatırım bankaları ve American International Group gibi önemli sigorta şirketleri iflas etmiş veya iflas tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır (Işık ve Tünen, 2011:9-10). Bu noktada belirtilmesi gereken bir diğer unsur ise, genel olarak faiz oranının düşük tutulup, piyasada paranın arttırılmasının enflasyona neden olduğu ancak 2001 yılında Çin'in DTÖ'ye katılmasıyla imalatın Çin'e kayması ve ucuz ithal malların Amerika'daki enflasyonu maskeleyesidir. Çin ekonomisinin gelişmesi çerçevesinde petrol ve diğer hammadde fiyatlarının artması Amerika'nın dış ticaret açığının yükselmesine neden olmuştur (Işık ve Tünen, 2011:13). Konunun daha somut bir hale gelmesi açısından aşağıdaki tablo incelenirse;

**Tablo 3:**ABD'de Ekonomik Veriler

| Yıl  | GSYİH (Milyar Dolar) | Kişi Başına Gelir (Dolar) | Büyüme Oranı (%) | Enflasyon Oranı (%) | İhracat (Milyar Dolar) | İthalat (Milyar Dolar) |
|------|----------------------|---------------------------|------------------|---------------------|------------------------|------------------------|
| 2000 | 9.952                | 29.485                    | 4,1              | 3,4                 | 772                    | 1.224                  |
| 2001 | 10.286               | 30.575                    | 1,1              | 1.5                 | 719                    | 1.146                  |
| 2002 | 10.642               | 30.575                    | 1,8              | 2.5                 | 682                    | 1.165                  |
| 2003 | 11.142               | 31.472                    | 2,5              | 2                   | 713                    | 1.261                  |
| 2004 | 11.868               | 41.400                    | 3,6              | 3.25                | 808                    | 1.473                  |
| 2005 | 12.638               | 42.000                    | 3,1              | 3.4                 | 904                    | 1.671                  |
| 2006 | 13.399               | 43.500                    | 2,7              | 2.5                 | 1.037                  | 1.855                  |
| 2007 | 14.062               | 45.851                    | 1,9              | 4,1                 | 1.163                  | 2.017                  |
| 2008 | 14.369               | 47.363                    | 0,0              | 3.5                 | 1.300                  | 2.166                  |
| 2009 | 14.119               | 46.370                    | -2,6             | - 0.4               | 1.046                  | 1.562                  |

**Kaynak:** World Bank Databank ve US Census Bureau.

ABD ekonomisinde yukarıda açıklandığı ve şemadaki ithalat-ihracat arasındaki fark çerçevesinde de dış ticaret açığının yüksek bir seviyede seyrettiği

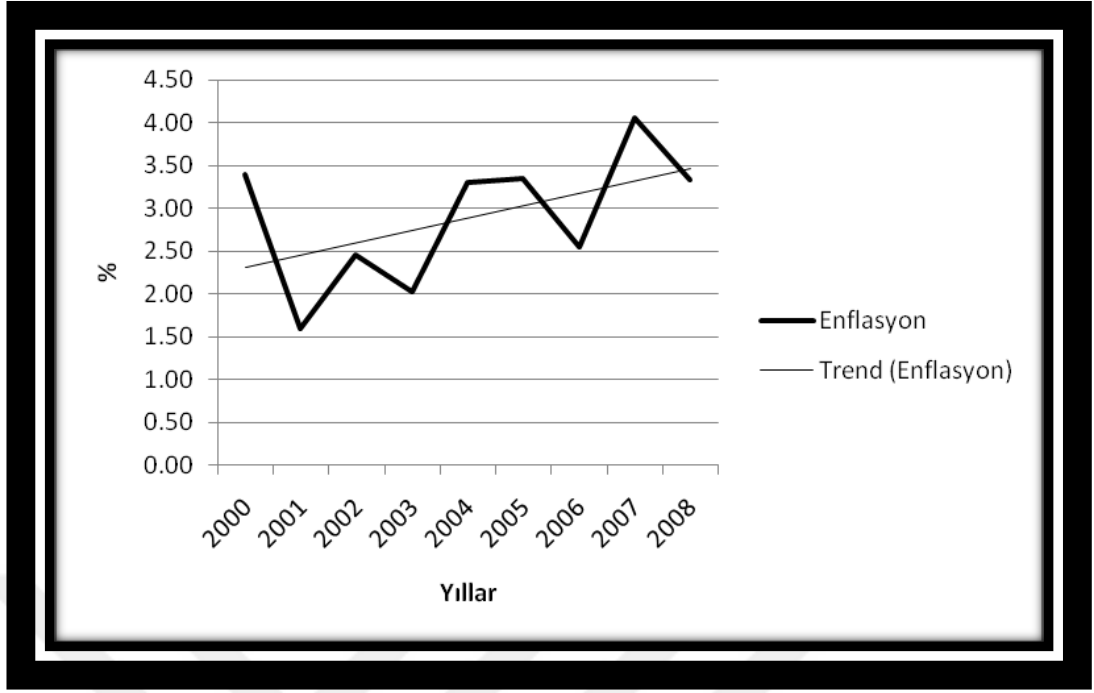
görülmektedir. GSYİH'nın büyüme oranında ise 2001 kriziyle beraber bir düşüş yaşanmış ancak ABD yönetimi ve ABD Merkez Bankası'nın aldığı çeşitli önlemlerle ekonomide iyileşme sağlanmıştır. Nitekim büyüme oranı 2003 yılında %2.5 oranında yükselirken, 2004 yılında büyüme oranı %3.6 düzeyine çıkmıştır. Bununla beraber Mortgage krizi ve bu krizin küresel likidite krizine dönüşmesiyle büyüme oranı düşüşe geçmiştir. Diğer taraftan, 2008 küresel krizinde finans piyasalarında oluşan çöküşler ardından reel piyasada oluşan talep daralmasının büyüme oranlarını düşürmesi işsizlik oranını da yüksek bir seviyeye çıkarmıştır (Işık ve Duman, 2012:240).

**Tablo 4:**İşsizlik Oranları (%)

| Yıl  | Oranlar |
|------|---------|
| 2000 | 4       |
| 2001 | 4.7     |
| 2002 | 5.8     |
| 2003 | 6       |
| 2004 | 5.5     |
| 2005 | 5.5     |
| 2006 | 4.6     |
| 2007 | 4.6     |
| 2008 | 5.8     |
| 2009 | 9.3     |

**Kaynak:** World Bank Databank.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi, 2008 küresel krizi ardından işsizlik oranı büyük oranda yüksek bir seviyeye çıkmıştır. Bununla beraber ABD'de enflasyonun seyri değerlendirilecek olursa;



**Şekil 2:** ABD’de Enflasyonun Seyri

**Kaynak:** (Karasu, 2008: 21).

2002 yılında FED başkanı Alan Greenspan, düşük enflasyon oranlarının da etkisi sebebiyle yukarıda ifade edildiği gibi faiz oranını %1’e kadar düşürmüştür. 2002-2004 yılları arasında devam eden düşük faiz oranları çerçevesinde talep canlanması yaşanmış, petrol ve hammadde fiyatlarındaki yüksek orandaki artışla beraber enflasyon baskısı başlamıştır. Bu bağlamda 2002 yılında 20 dolar olan petrol fiyatları 2008 yılının ilk yarısında 130 dolara çıkmıştır. 2006 yılında FED başkanı olan Ben Bernanke ise faizleri % 5.25’e kadar yükseltmiştir. 2006 yılında uygulanan yüksek faiz politikasıyla enflasyon % 2.5’a kadar düşürülse de 2007 yılında yüksek faize rağmen enflasyon baskı altına alınamamış ve % 4.1’e yükselmiştir (Saritaş ve Gökçe, 2012:43). Sonuç olarak yukarıdaki şeklin de gösterdiği gibi, enflasyon değerleri genel olarak istikrarsız ve artış trendi izleyen bir yönde ilerlemiştir.

ABD'deki ekonominin seyri açısından gözden geçirilmesi gereken bir diğer dinamik de ABD'nin ihracat ve ithalat yaptığı ülkelerdir. Aşağıdaki tablodan bu dinamik ele alınırsa;

**Tablo 5:**ABD'nin İhracat Yaptığı ilk 15 Ülke (2006-2008)

| Ülke             | 2006         | 2007      | 2008      | Değişim (%)<br>2007 - 2008 |
|------------------|--------------|-----------|-----------|----------------------------|
|                  | Milyon Dolar |           |           |                            |
| Kanada           | 230.257      | 248.437   | 260.914   | 5,0                        |
| Meksika          | 134.167      | 136.541   | 151.539   | 11,0                       |
| ÇHC              | 55.224       | 65.238    | 71.457    | 9,5                        |
| Japonya          | 59.649       | 62.665    | 66.579    | 6,2                        |
| Almanya          | 41.319       | 49.652    | 54.732    | 10,2                       |
| Birleşik Krallık | 45.393       | 50.296    | 53.775    | 6,9                        |
| Hollanda         | 31.102       | 32.986    | 40.223    | 21,9                       |
| Kore             | 32.455       | 34.703    | 34.807    | 0,3                        |
| Brezilya         | 19.228       | 24.628    | 32.910    | 33,6                       |
| Fransa           | 24.217       | 27.407    | 29.187    | 6,5                        |
| Belçika          | 21.347       | 25.292    | 29.026    | 14,8                       |
| Singapur         | 24.683       | 26.284    | 28.810    | 9,6                        |
| Tayvan           | 23.023       | 26.359    | 25.279    | -4,1                       |
| Avustralya       | 17.782       | 19.205    | 22.457    | 16,9                       |
| İsviçre          | 14.376       | 17.040    | 22.023    | 29,2                       |
| Ara toplam       | 774.223      | 846.734   | 923.720   | 9,1                        |
| Diğerleri        | 262.920      | 315.974   | 376.416   | 19,1                       |
| TOPLAM           | 1.037.143    | 1.162.708 | 1.300.136 | 11,8                       |

**Kaynak:** (USITC'den akt., SIPRI Raporu, 2010).

**Tablo 6:**ABD’nin İthalat Yaptığı İlk 15 Ülke (2006-2008)

| Ülke             | 2006         | 2007      | 2008      | Değişim     |
|------------------|--------------|-----------|-----------|-------------|
|                  | Milyon Dolar |           |           | 2007 - 2008 |
| ÇHC              | 287,773      | 321,508   | 337,790   | 5.10%       |
| Kanada           | 303,416      | 313,111   | 335,555   | 7.20%       |
| Meksika          | 198,259      | 210,799   | 215,915   | 2.40%       |
| Japonya          | 148,091      | 145,464   | 139,248   | -4.30%      |
| Almanya          | 89,073       | 94,364    | 97,553    | 3.40%       |
| Birleşik Krallık | 53,437       | 56,893    | 58,619    | 3.00%       |
| Suudi Arabistan  | 31,689       | 35,626    | 54,786    | 53.80%      |
| Venezüella       | 37,165       | 39,897    | 51,401    | 28.80%      |
| Kore             | 45,830       | 47,566    | 48,076    | 1.10%       |
| Fransa           | 37,149       | 41,589    | 43,997    | 5.80%       |
| Nijerya          | 27,916       | 32,770    | 38,068    | 16.20%      |
| Tayvan           | 38,215       | 38,302    | 36,327    | -5.20%      |
| İtalya           | 32,652       | 35,042    | 36,143    | 3.10%       |
| İrlanda          | 28,640       | 30,346    | 31,568    | 4.00%       |
| Malezya          | 36,532       | 32,790    | 30,740    | -6.30%      |
| Ara Toplam:      | 1,395,837    | 1,476,067 | 1,555,787 | 5.40%       |
| Diğerleri:       | 459,282      | 477,631   | 544,354   | 14.00%      |
| TOPLAM           | 1,855,119    | 1,953,699 | 2,100,141 | 7.50%       |

**Kaynak:** (USITC’den akt., ABD Ülke Raporu, 2010).

Tablo 5 ve 6’dan görüldüğü gibi, 2006- 2008 yılları arasında ABD’nin ihracat yaptığı ülkeler arasında 2006 yılında ilk sırada Kanada ve Kanada’yı takiben, Meksika, Japonya, ÇHC ve Birleşik Krallık yer almıştır. 2007 yılında yine ilk sırayı Kanada almış ve Kanada’yı takiben Meksika, ÇHC, Japonya ve Birleşik Krallık yer almıştır. Son olarak 2008 yılında bu sefer ilk sırayı Meksika almış onu takiben

sırasıyla Kanada, ÇHC, Almanya ve Birleşik Krallık yer almıştır. Konumuz itibariyle özellikle Çin açısından bir değerlendirme yapılırsa, 2006 yılını takiben 2007 ve 2008 yıllarında ÇHC, ABD'nin ihracat yaptığı ülkeler arasında üçüncü sırada yer almıştır.

2006-2008 yılları arasında ABD'nin ithalat yaptığı ülkeler arasında 2006 yılında ilk sırada Kanada ve Kanada'yı takiben sırasıyla ÇHC, Meksika, Japonya ve Almanya yer almıştır. 2007 ve 2008 yılında ise ilk sırayı ÇHC'i alırken, ardından sırasıyla Kanada, Meksika Japonya ve Almanya gelmiştir.

#### b) ÇHC'deki Ekonomik Görünüm

Küreselleşme süreci içerisinde dünya ekonomisi, çok boyutlu bir değişim geçirmiş ve geçirmeye devam etmektedir. Gelişmiş ülkeler, sanayilerini yeni üretim koşullarına uygun hale getirerek ulusal ve uluslararası pazarlardaki payların korumaya yönelik bir takım politikalar takip etmiştir. ÇHC' de özellikle dış ticaret hacmi olmak üzere ekonomisine ilişkin hususları geliştirerek, küresel platformda yaşanan ekonomik ilişkilerde ortaya çıkan değişim ve gelişmelere yol açmıştır (Sandıklı ve Güllü, 2005:292).

1978 yılında iktidara gelen Deng Xiaoping ile beraber başlatılan reform hareketleri ve dolayısıyla ekonominin dışa açılması ve fiyatların devlet tarafından değil, arz-talep yöntemi ile belirlenmesine dayanan (Özçelik, 2012:85) yeni ekonomik politika, 1988 yılında ülkede meydana gelen enflasyon ve ekonomik bozulma ile 1989-1993 yılları arasında gerileme yaşamıştır (Şimşek, 2006:3). Bu bağlamda, Çin Halk Cumhuriyeti'nde 1992 yılında Deng Xiaoping tarafından ortaya konan "Sosyalist Pazar Ekonomisi" modeli çerçevesinde dünya pazarları için

rekabete dayanan yeni bir üretim şekli geliştirilmiştir. Bu model etrafında ekonomisinde büyük bir modernleşme döngüsü yaşayan Çin, küreselleşme sürecinde önemli bir dönüşüm yaşamıştır (Sandıklı ve Güllü, 2005: 290). Bir başka ifadeyle Deng Xiaoping'in iktidara gelmesiyle beraber takip edilen politikalar sürekli ivme kazanan bir ekonomi ortaya çıkarmış ve büyüyen bu ekonomi Çin'i küresel bir oyuncu haline dönüştürmüştür (Karaca, 2012:94). Ayrıca geliştirilen bu model çerçevesinde Çin, ekonomisinin ivme kazanması için bir takım önlem ve stratejiler uygulamıştır. Bu önlem ve stratejiler ise şu şekildedir:

- 1) Tüm ülke için tek bir program yerine, her coğrafi bölge ve ekonomik sektör için kendi şartlarına uygun programlar hazırlamak,
- 2) İkili fiyatlandırma sistemi oluşturmak,
- 3) Tüm fiyatların piyasa koşullarına göre serbestçe belirlenmesini sağlamak,
- 4) Kamu kökenli işletmeleri finanse etmek ve artı değeri vergilendirmek için bir bankacılık sistemi kurmak (Özçelik, 2012:88).
- 5) Stratejiler ise dışa dönüktür, özünde serbest piyasa güçlerine ve piyasa mekanizmasına bağlıdır,
- 6) Ekonominin büyümesini sağlayan itici güç ihracattır,
- 7) Ekonominin liberalleşmesi temel unsur olarak görülmüştür. Bu stratejiler sonucunda ise; düşük enflasyon, fiyat istikrarı, ekonomide yüksek büyüme, ihracatta büyüme ve dış borçlarda azalma görülmüştür (Sandıklı ve Güllü, 2005:293).

Çin yaşadığı bu dönüşüm içerisinde ise; 1990 ve 2003 yılları arasında toplam ihracatını sekiz katına, kişi başına düşen milli gelirini de üç katına çıkarmıştır. Bu

bağlamda çok uluslu şirketlerinde cazibe merkezi haline dönüşerek, 2003 yılında 53 milyar dolar ve 2005 yılında 80 milyar dolar değerinde doğrudan yabancı yatırımı çekmiştir (Sandıklı ve Güllü, 2005:290; Worldbank'den akt., Yılmaz, 2008:81). Bununla beraber, 2006 yılı başlarında Çin'de yabancı yatırım miktarı 620 milyar dolara, yabancı şirket sayısı ise 550 bine ulaşmıştır. En fazla doğrudan yatırımı olan ülkeler ise Hong Kong, Virgin Adaları, Japonya ve ABD'dir (Köz, 2006). Çin'in ekonomik başarısı; büyük oranda istikrarlı bir şekilde seyreden siyasi yapısına; yüksek tasarruf ve yatırım oranlarına; dinamik bir ivme kazanan ve devlet destekli ticaret, yatırım ve sanayi politikalarına; stratejik planlamaya; disiplinli işgücüne; enflasyon ve kamu açıklarının kontrolüne önem veren politikalara dayanmıştır (Öğütçü, 2006:39). Nitekim 1997 yılında Hong Kong ve 1999 yılında Makao'nun Çin'e dahil olması, Çin'in bölgedeki önemi artırmış (Yılmaz, 2008:81), ABD'den sonra dünyada en fazla yabancı yatırımı çeken ülke konumuna ulaşmasında ise; 2001 yılında DTÖ'ne üye olması ve bu üyelik çerçevesinde yabancı yatırımcıların Çin Hükümeti'ne olan güveninin artması önemli bir rol oynamıştır (Sandıklı ve Güllü, 2005:290). Çin'in DTÖ'ne üyeliği ardından 2002 yılında GSYİH'ı 1,198 milyar dolar, kişi başına gelir 946 milyar dolar (Tasam, 2011), büyüme oranı % 9,1, enflasyon oranı % -0,8, ihracat'ı 325,6 milyar dolar ve ithalat'ı 295,17 milyar dolar (Özçelik, 2012:97,99) iken; 2003-2009 yılları arasındaki ekonomik verilerine aşağıdaki tablolardan bakmak gerekirse;

**Tablo 7: Çin'in Ekonomik Verileri (2003-2009)**

| Yıl  | GSYİH<br>(Milyar\$) | Kişi Başı<br>Gelir (\$) | Satın Alma<br>Paritesine göre Kişi<br>Başına Gelir (\$) | Büyüme<br>Oranı (%) | Enflasyon<br>Oranı (%) | İhracat<br>(Milyar \$) | İthalat<br>(Milyar\$) |
|------|---------------------|-------------------------|---------------------------------------------------------|---------------------|------------------------|------------------------|-----------------------|
| 2003 | 1.648               | 1.270                   | 2.620                                                   | 10,0                | 1,1                    | 438,3                  | 393,6                 |
| 2004 | 1.937               | 1.489                   | 3.340                                                   | 10,1                | 2,3                    | 593,4                  | 534,4                 |
| 2005 | 2.303               | 1.731                   | 3.900                                                   | 10,4                | 1,7                    | 762,5                  | 660,1                 |
| 2006 | 2.765               | 2.035                   | 4.800                                                   | 10,7                | 2,8                    | 969,1                  | 791,6                 |
| 2007 | 3.460               | 2.543                   | 5.540                                                   | 10,0                | 4,8                    | 1.217,2                | 955,8                 |
| 2008 | 4.236               | 3.185                   | 6.140                                                   | 9,5                 | 5,9                    | 1.430,4                | 1.060,5               |
| 2009 | 4.985               | 3.650                   | 6.890                                                   | 8,7/9,2             | -0,7                   | 1,202                  | 1,004                 |

**Kaynak:** (Karaca, 2012:96).

**Tablo 8: Çin'in Dış Borçları (2002-2009 milyon dolar)**

| 2002  | 2003  | 2004  | 2005  | 2006  | 2007  | 2008  | 2009  |
|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| 185,1 | 206,5 | 244,5 | 281,1 | 320,8 | 371,7 | 378,4 | 445,9 |

**Kaynak:** (<http://data.worldbank.org/indicator/DT.DOD.DECT.CD?page=1>).

**Tablo 9: Yüzde olarak Dünya Temel Göstergeleri içinde Çin (2006 yılı)**

|                            | Dünya GSYİH | Dünya İhracat | Dünya İthalatı | Dünya Nüfus |
|----------------------------|-------------|---------------|----------------|-------------|
| Gelişmiş Ekonomiler        | 52,0        | 67,3          | 64,8           | 15,3        |
| Gelişmekte olan Ekonomiler | 48,0        | 32,7          | 32,1           | 84,7        |
| Dönüşüm Ekonomileri        | -           | 4,1           | 3,1            | -           |
| Avrupa                     | 14,7        | 40,1          | 39,7           | 5,0         |
| Afrika                     | 3,4         | 2,5           | 2,3            | 12,9        |
| Orta Asya                  | 2,8         | 4,7           | 5,5            | 3,7         |
| ABD                        | 19,7        | 9,8           | 15,7           | 4,7         |
| <b>Çin</b>                 | <b>15,1</b> | <b>7,2</b>    | <b>6,5</b>     | <b>20,5</b> |
| Japonya                    | 6,3         | 5,0           | 4,7            | 2,0         |
| Hindistan                  | 6,3         | 1,0           | 1,4            | 17,4        |
| Almanya                    | 3,9         | 8,9           | 7,5            | 1,3         |
| İngiltere                  | 3,2         | 4,6           | 5,0            | 0,9         |
| Fransa                     | 2,9         | 4,3           | 4,4            | 1,0         |
| İtalya                     | 2,7         | 3,5           | 3,6            | 0,9         |
| Rusya                      | 2,6         | 2,3           | 1,1            | 2,2         |
| Brezilya                   | 2,6         | 1,1           | 0,8            | 2,9         |

**Kaynak:** (IMF'den akt., Müslüme, t.y.:226).

**Tablo 10:** Çeşitli Bölge ve Ülkelerde Büyüme Oranı ve Çin (%)

|                    | 1989-98    | 1999-08    | 1999       | 2000       | 2001       | 2002       | 2003        | 2004        | 2005        | 2006        | 2007        | 2008       |
|--------------------|------------|------------|------------|------------|------------|------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|------------|
| Dünya              | 3,2        | 4,4        | 3,7        | 4,8        | 2,5        | 3,1        | 4,0         | 5,3         | 4,9         | 5,4         | 4,9         | 4,9        |
| Gelişmiş Ekon.     | 2,7        | 2,6        | 3,5        | 4,0        | 1,2        | 1,6        | 1,9         | 3,3         | 2,5         | 3,1         | 2,5         | 2,7        |
| Gelişmekte O.Ekon. | 3,8        | 6,4        | 4,1        | 6,0        | 4,3        | 5,0        | 6,7         | 7,7         | 7,5         | 7,9         | 7,5         | 7,1        |
| Avrupa             | -          | 2,1        | 3,0        | 3,9        | 1,9        | 0,9        | 0,8         | 2,0         | 1,4         | 2,6         | 2,3         | 2,3        |
| Afrika             | 2,2        | 4,7        | 2,7        | 3,1        | 4,4        | 3,7        | 4,7         | 5,8         | 5,6         | 5,5         | 6,2         | 5,8        |
| Orta Asya          | 4,5        | 4,8        | 1,8        | 5,4        | 3,0        | 3,9        | 6,5         | 5,6         | 5,4         | 5,7         | 5,5         | 5,5        |
| <b>Çin</b>         | <b>9,6</b> | <b>9,4</b> | <b>7,6</b> | <b>8,4</b> | <b>8,3</b> | <b>9,1</b> | <b>10,0</b> | <b>10,1</b> | <b>10,4</b> | <b>10,7</b> | <b>10,0</b> | <b>9,5</b> |
| Hindistan          | 5,7        | 7,0        | 6,7        | 5,3        | 4,1        | 4,3        | 7,3         | 7,8         | 9,2         | 9,2         | 8,4         | 7,8        |
| Rusya              | -          | 6,6        | 6,4        | 10,0       | 5,1        | 4,7        | 7,3         | 7,2         | 6,4         | 6,7         | 6,4         | 5,9        |
| Meksika            | 3,4        | 3,1        | 3,8        | 6,6        | -          | 0,8        | 1,4         | 4,2         | 2,8         | 4,8         | 3,4         | 3,5        |
| Brezilya           | 2,0        | 3,1        | 0,3        | 4,3        | 1,3        | 2,7        | 1,1         | 5,7         | 2,9         | 3,7         | 4,4         | 4,2        |
| ABD                | 3,0        | 2,8        | 4,4        | 3,7        | 0,8        | 1,6        | 2,5         | 3,9         | 3,2         | 3,3         | 2,2         | 2,8        |
| İngiltere          | 2,0        | 2,7        | 3,0        | 3,8        | 2,4        | 2,1        | 2,7         | 3,3         | 1,9         | 2,7         | 2,9         | 2,7        |
| Almanya            | 2,5        | 1,5        | 1,9        | 3,1        | 1,2        | -          | -0,2        | 1,2         | 0,9         | 2,7         | 1,8         | 1,9        |
| Kanada             | 2,1        | 3,2        | 5,5        | 5,2        | 1,8        | 2,9        | 1,8         | 3,3         | 2,9         | 2,7         | 2,4         | 2,9        |
| Japonya            | 2,0        | 1,6        | -0,1       | 2,9        | 0,2        | 0,3        | 1,4         | 2,7         | 1,9         | 2,2         | 2,3         | 1,9        |

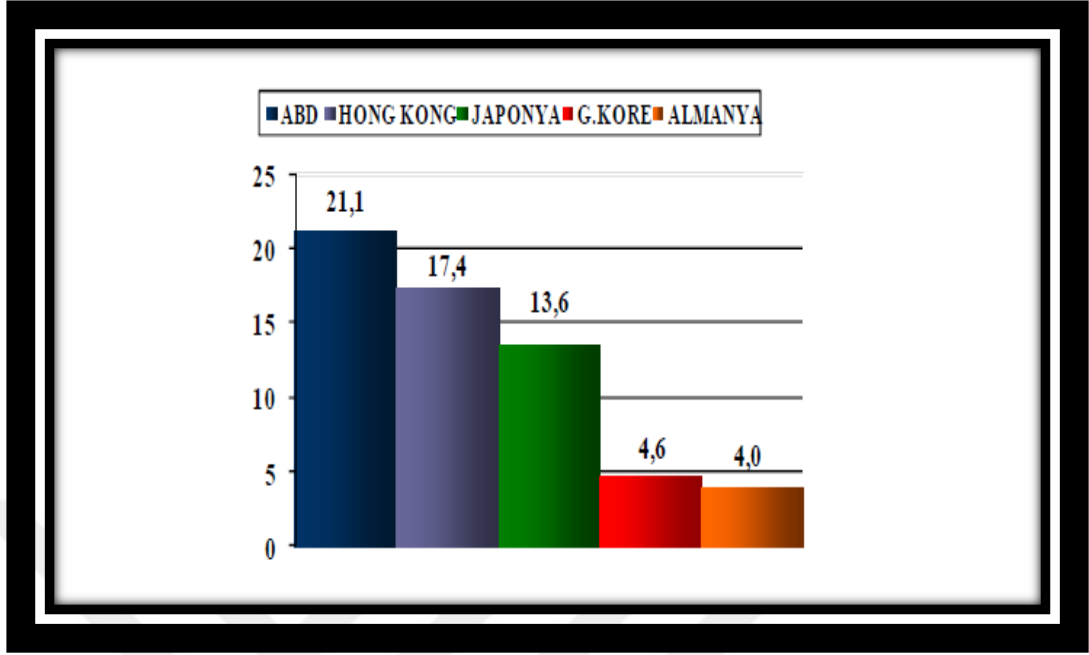
**Kaynak:** (IMF, World Economic Outlook, April 2007, ss. 212, 217).

**Tablo 11:** Çin'in İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkeler (2006)

| En çok ihracat yaptığı ülkeler ve payları | %    | En çok ithalat yaptığı ülkeler ve payları | %    |
|-------------------------------------------|------|-------------------------------------------|------|
| ABD                                       | 21,0 | Japonya                                   | 14,6 |
| Hong Kong                                 | 16,0 | Güney Kore                                | 11,3 |
| Japonya                                   | 9,5  | Tayvan                                    | 11,0 |
| Güney Kore                                | 4,6  | ABD                                       | 7,5  |
| Almanya                                   | 4,2  | Almanya                                   | 4,8  |
| Hollanda                                  | 3,2  | Malezya                                   | 3,0  |
| İngiltere                                 | 2,5  | Avustralya                                | 2,4  |
| Singapur                                  | 2,4  | Tayland                                   | 2,3  |

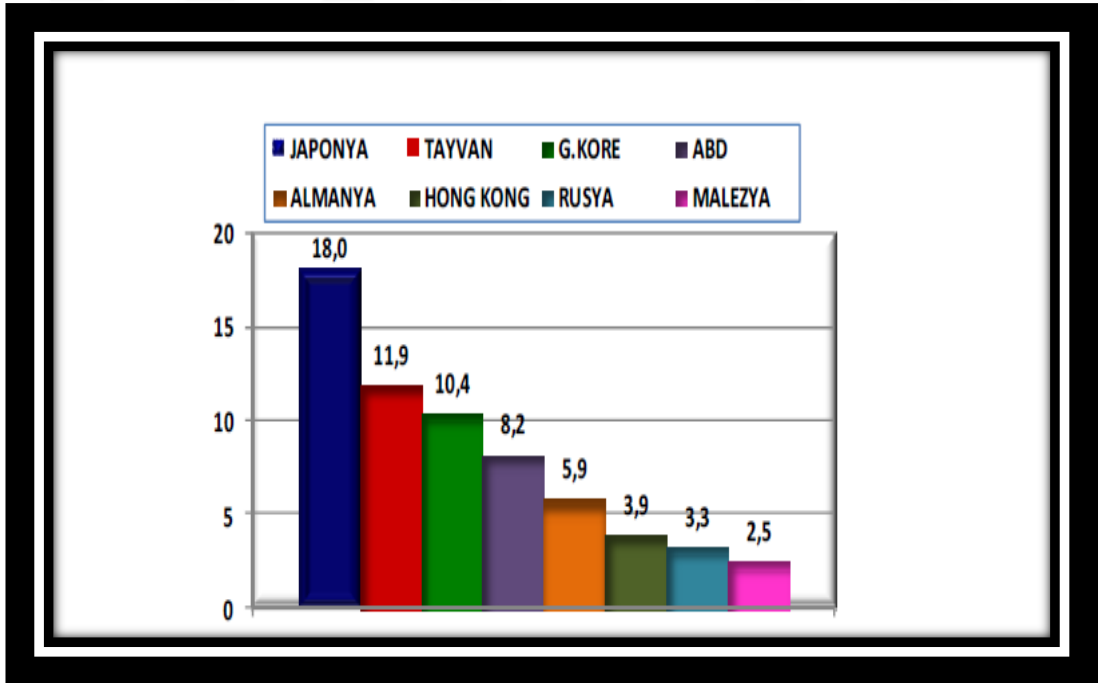
**Kaynak:** (EIU'den akt., Müslüme, t.y.:230).

2007 yılında Çin'in ihracat ve ithalat partnerlerine bakmak gerekirse;



Şekil 3:2007 Yılı Çin'in İhracat Partnerleri (%)

Kaynak: (CIA'den akt., Yiğın, 2009:64).



Şekil 4:2007 Yılı Çin'in İthalat Partnerleri (%)

Kaynak: (CIA'den akt., Yiğın, 2009:64).

Yukarıda sayısal veriler içeren tablolar değerlendirilmeye tabi tutulursa, öncelikle 2002-2009 yılları arasında Çin'in GSYİH'da artış gözlenmektedir. Bununla beraber kişi başına gelir ve satın alma paritesine göre kişi başına gelirden de artış yaşanmıştır. Diğer taraftan 2002 yılında dünya ekonomisi %3,1 oranında büyüme gösterirken, Çin aynı yıl % 9,1 oranında büyümüştür. 2008 yılı itibariyle ise; dünya genelinde %4,9 büyüme oranı söz konusu iken, bu oran Çin'de % 9,5 oranında olmuştur. Bu büyümenin yaşanması ardında, Çin'de arz-talebin birbirine paralel olarak artmasıyla ve devlet denetiminde olan bankaların verimli kredi sağlayamamasıyla yatırımlardaki aşırı artışların endişe verici boyutlara ulaşması ve bu bağlamda ekonomide yaşanan ısınma eğilimlerinin hükümet tarafından soğutmaya çalışılması önem arz etmiştir. Bu çerçevede 2004 yılında başbakan Jiabao'nun uyarısıyla banka kredilerine sınırlandırmalar ve yatırım projelerine de sıkı denetimler getirilmiştir. Buna bağlı olarak, firmalar üretim yapabilmek için daha az borç, daha fazla öz sermaye kullanmak zorunda kalmışlardır. Bu önlemlerle beraber Çin 1978-1996 yılları arasındaki büyüme oranlarına yaklaşmayı başarmıştır (Saray ve Gökdemir, 2007:667). Bununla beraber, tablo 10'daki büyüme oranlarına bakıldığında Çin'i ikinci olarak Hindistan ve üçüncü olarak Rusya'nın takip ettiği görülmektedir. Ayrıca, 2008 yılında % 9.5 oranında büyüme kaydeden Çin, 2008 dünya ekonomik krizini takiben neredeyse tüm dünya ekonomileri küçülürken % 9.3 büyümeyi başarmıştır. Çünkü Çin'in 2009 yılı büyümesinin neredeyse tamamına karşılık gelen % 95'i yatırımdan, bir başka ifadeyle gayri safi sermaye birikiminden kaynaklanmıştır. Çin, 2009 dünya krizinde milli gelirinin %66'sı kadar yatırım yaparak krizi fırsata çevirmiştir (Taş, 2012:71).

Yıllar içerisinde kişi başına gelir ve satın alma paritesine göre kişi başına gelirin arttığı gözlemlenmektedir. Ancak Çin'in sahip olduğu yüksek büyüme hızı ve kişi başına düşen milli gelir her yıl artış göstermesine rağmen, kişi başına düşen milli gelir seviyesi açısından Çin, orta gelirli ülkeler grubu içerisinde yer almıştır. Çin'in kişi başına düşen milli gelir açısından alt sıralarda yer alması ise, nüfusunun fazla olmasından kaynaklanmıştır (ÇHC Ülke Raporu, 2006). Bununla beraber, Çin'in her ne kadar çok kalabalık bir nüfusa sahip olması kişi başına düşen milli gelirin alt seviyelerde olmasına sebebiyet verse de bu özellik hem ekonominin arz yanını hem de talep yanını besleyerek Çin'in rekabetçi üstünlüğünü de arttırmıştır (Taş, 2012:60).

Dünyanın en fazla nüfusuna, en hızlı büyüyen ekonomisine ve tablo 9'dan da görüldüğü gibi dünya GSYİH'nın % 15,1'ine sahip olan Çin, bu payla ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisi olmuştur. Ayrıca Çin, dünya ihracatında % 7,2 ve ithalatında % 6,5'luk oranla ABD ve Almanya'dan sonra dünyanın üçüncü büyük ülkesi konumuna erişmiştir.

Çin'de reformların başladığı 1978 yılında dış ticaret yaklaşık 36 milyar dolar civarında iken (CIA'den akt., Saray ve Gökdemir, 2007:669), 24 yıl sonra 2002 yılında bu oran 600 milyar dolar üzerine çıkmıştır ve sürekli artış gösterme eğiliminde olmuştur. 2009 yılında Çin'in toplam ihracatı 1,202 milyar dolar iken ithalatı ise, 1,002 milyar dolardır. Bununla beraber Çin'de enflasyonun % 5'lerin altında seyretmesi, asgari ücretle yaşamaya çalışan 1 milyar kadar insanın alım gücünü olumlu etkilemiştir (Yiğın, 2009:24). Reformların başladığı 1978 yılından 1980'li yılların ortalarına kadar fiyatların tamamen devlet kontrolünde olmasından

ötürü Çin’de enflasyondan söz etmek pek mümkün olmamıştır. Ancak bu kontrollerin kaldırılması ardından Çin, ciddi bir enflasyon sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. 1998 yılında ise, Çin’de deflasyon baş göstermiş ve 2002 yılına kadar ekonomideki genel durgunluğa paralel olarak fiyatlarda önemli bir değişiklik söz konusu olmamıştır (Saray ve Gökdemir, 2007:670-671). 2002 sonrasında ise enflasyon oranı % 5’in altında seyretmiştir.

Tablo 11’de Çin’in en fazla ihracat ve ithalat yaptığı ülkelere bakıldığında, ihracatta ABD ilk sırada yer alırken ithalat da ise, Japonya ilk sırada yer almıştır. Tablo 9 ve Şekil 3-4 beraber değerlendirildiği ise, 2006 yılında Çin’in ihracat partnerleri 2007 yılında değişmemiş ancak yüzdelik olarak partnerlerle yapılan ihracat oranı artmıştır. Bununla beraber 2006 yılında Çin’in ithalat yaptığı ikinci partner Güney Kore iken, 2007 yılında Tayvan % 11,9 oran ile Çin’in ikinci sıradaki ticaret partneri konumuna gelmiştir.

Diğer taraftan tablo 8 incelendiği zaman Çin’in 2002-2009 yılları arasında dış borçlarının arttığı görülmektedir. Nitekim 2002 yılındaki dış borç 2009 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak 3 katına çıkmıştır.

Bu ekonomik veriler dışında Çin ekonomisinin bir diğer dinamiği ise, GSYİH’nın sektörlere göre dağılımı ve istihdamın sektörel dağılımıdır.

**Tablo 12:** GSYİH'nın Sektörlere Göre Dağılımı (%)

| YIL  | SANAYİ | TARIM | HİZMET |
|------|--------|-------|--------|
| 1960 | 44,89  | 22,32 | 32,8   |
| 1963 | 33,15  | 39,93 | 26,92  |
| 1970 | 40,49  | 35,22 | 24,29  |
| 1973 | 43,11  | 33,35 | 23,54  |
| 1980 | 48,52  | 30,09 | 21,39  |
| 1983 | 44,59  | 33,04 | 22,37  |
| 1990 | 41,61  | 27,05 | 31,34  |
| 1993 | 47,43  | 19,87 | 32,7   |
| 2000 | 50,22  | 16,35 | 33,42  |
| 2002 | 51,09  | 15,38 | 33,53  |
| 2003 | 52,9   | 14,8  | 32,3   |
| 2005 | 47,3   | 12,5  | 40,3   |
| 2007 | 49,2   | 11,7  | 39,1   |

**Kaynak:** The World Bank.

Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere, 1983 yılından itibaren tarım sektörünün GSYİH'daki payı azalmaya başlamıştır. Nitekim 1983 yılında %33,04 olan oran, 2007 yılında % 11.7'e gerilemiştir. Tarım sektöründeki düşüşe binaen, hizmet sektörü ve özellikle sanayi sektöründe GSYİH oranı artış yaşamıştır. Bir başka ifadeyle Çin ekonomisinin lokomotif ve lider sektörü sanayi sektörü olmuş ve üretimin hemen hemen yarısı sanayi sektöründe gerçekleşmiştir (Taş, 2012:73-74).

**Tablo 13:** Çin'de İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

|               | 1980 | 1990 | 2000 | 2008 |
|---------------|------|------|------|------|
| <b>Tarım</b>  | 68.7 | 53.5 | 46.9 | 11.3 |
| <b>Sanayi</b> | 18.2 | 19.0 | 17.5 | 48.6 |
| <b>Hizmet</b> | 11.7 | 9.5  | 12.3 | 40.1 |

**Kaynak:** (www.indexmundi.com).

Bir önceki tabloya paralel şekilde tablo 13’de de görüldüğü gibi tarım sektöründe istihdam oranı 1980’lerden 2008 yılına düşüş yaşamıştır. Bir başka ifadeyle Çin’in sahip olduğu kalabalık nüfus, önceden tarım sektöründe istihdam edilirken, küreselleşmeye paralel olarak artan sanayileşme Çin’in istihdamının sanayi ve hizmetler sektörüne kaymasına neden olmuştur (Yiğın, 2009:31; Sandıklı ve Güllü, 2005:334).

Çin ekonomisi açısından bir diğer veri ise, işsizlik oranlarıdır. Aşağıdaki tablo 14’de görüldüğü gibi 2000-2009 yılları arasında Çin’de işsizlik oranları birbirine yakın oranda seyretmiştir. Ancak Çin resmi makamları bu resmi rakamların çok daha yüksek olduğunu ve dolayısıyla işsizliğin ciddi bir sorun teşkil ettiğini ifade etmiştir (CnnTürk, 2008).

**Tablo 14:** 2000-2009 Yılları Arasında Çin’de İşsizlik Oranları (%)

| YIL  | YÜZDE |
|------|-------|
| 2000 | 4,5   |
| 2001 | 4,5   |
| 2002 | 4,4   |
| 2003 | 4,3   |
| 2004 | 4,3   |
| 2005 | 4,1   |
| 2006 | 4,0   |
| 2007 | 3,8   |
| 2008 | 4,4   |
| 2009 | 4,4   |

**Kaynak:**(WorldBank, <http://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?page=1>).

## 2- ABD ve ÇHC'nin Karşılıklı Ekonomik İlişkilerinin Boyutu

### a) Ticaret

ABD ve ÇHC ekonomik ilişkilerinde birbirlerine karşı üstünlük ve zayıflıkları söz konusu olmuştur. Bir diğer ifadeyle, Çin ve ABD arasında bir taraftan hasımlık diğer taraftan da hısımlık oluşmuştur. Maliyet avantajı nedeniyle Çin mallarını tercih eden (Özçengel, 2010:41) ve bu bağlamda ithalatının %21'ini Çin'den yapan ABD, Çin'den ithalatı kesmesi sonucu artış gösterecek fiyatlardan ve ortaya çıkacak enflasyondan endişe etmiştir. Buna binaen Çin ise, en büyük alıcısı konumundaki ABD'yi kaybetme ve üretim fazlasından zarara uğrama endişesi yaşamıştır. ABD'nin Çin'den en önemli isteklerinden biri Yuan'ın değerinin Amerikan dolarına sabitlenmesi olmuştur. 2001 yılında DTÖ'ne üyeliği ardından düşük maliyetinin ortaya çıkardığı avantajla Çin'in dünya pazarlarında ihrac ürünleriyle hakimiyet kurması, ABD ile beraber diğer ekonomileri de olumsuz etkileyen bir faktör olmuştur. Bu bağlamda sahip olduğu kalabalık nüfus ve rejimi çerçevesinde Çin'in düşük maliyetlere neden olmasına ek olarak sabit değerli Yuan sayesinde ihracatını daha da ucuzlatması bir taraftan ülkelerin iç pazarlarında diğer taraftan da dış pazarlarda Çin ürünleriyle rekabeti zorlaştıran bir unsur olmuştur (Sönmez, 2008). Diğer taraftan ekonomik düzlemde ABD-ÇHC ilişkilerinde gerginliklere yol açan hususlar da söz konusu olmuştur. Bunlardan en önemlisi, ABD tarafından Çin'e açılan telif hakları davasıdır. ABD sahip olduğu kitap-DVD gibi bazı ürünlerin Çin'de izinsiz ve yasadışı bir şekilde korsan olarak çoğaltıldığı gerekçesiyle DTÖ'ne şikayette bulunmuştur. Ayrıca ABD'nin Çin lehine ticari açığı ve bu noktada Çin'e yaptığı siyasi baskı iki ülke arasındaki gerginliği daha da

derinleştiren bir unsuru teşkil etmiştir. Nitekim ABD artış gösteren ticaret açığının en büyük sebeplerinden biri olarak Yuan'ın değerinin gerekenden çok daha düşük olması olduğunu belirtmiştir. Hatta Bush Yönetimi, Yuan'ın revaluasyonu sağlanmadığı takdirde ABD'nin gerekli önlemleri alacağını ve bu bağlamda Çin'den ithal edilen ürünler üzerindeki gümrük vergilerini arttıracaklarını ifade etmiştir (Lee, 2007). Ancak ekonomik düzlemde yaşanan bu gerginliklere rağmen hem ABD hem de ÇHC pozitif yönlü ilişkileri devam ettirmenin en rasyonel strateji olduğunun bilincinde hareket etmiştir.

Bununla beraber, küresel sistemde ülkelerin işbölümünün yeniden oluşumu ve değişimi çerçevesinde dünya ticaretindeki üretim ve dağıtım kompozisyonu değişim gösterme eğiliminde olmuştur. Nitekim 1990'lı yıllardan itibaren ABD tarafından Çin'den teknoloji, veri işleme makineleri, telekomünikasyon ve ses sistemleri ve elektrik-elektronik ürünleri gibi emek yoğun sektörlere dayanan mallar ithal edilmiştir (Yiğın, 2012:68). 2000'li yıllarda büyüyen bir pazara, güçlü bir ekonomiye, yabancı yatırımları çekme konusunda elde ettiği başarı çerçevesinde Çin Amerikan yatırımcılarının ilgisinin yüksek oranda kendisine çekilmesine neden olmuştur. ABD'nin Çin'in DTÖ'ye girmesini desteklemesiyle ticaret engellerinin ortadan kalkması ve Çin ile yapılan ticaret anlaşması ardından ihracatın ve yeni istihdam olanaklarının artacağı düşünülmüştür (Arrighi, 2009:283-284). Bununla beraber, Çin'in DTÖ'ye üye olmasıyla beraber 2005 yılında kotalardan kurtulması ABD'nin hazır giyim ithalatındaki payını % 18'den %50'ye çıkarmasına neden olmuştur (Güneş, 2005). Ayrıca yukarıdaki tablo 5 ve 6'da görüldüğü gibi Çin, ABD'nin 2006 yılında ihracat yaptığı dördüncü ülke konumundayken, 2008 yılında üçüncü sıraya yükselmiştir. Diğer taraftan Çin, ABD'nin 2006 yılında ithalat yaptığı

ikinci ülke konumundayken, 2007 ve 2008 yılında ilk sıraya yükselmiştir. Bununla beraber, tablo 11 ve şekil 3 ve 4’te görüldüğü gibi Çin açısından 2007 yılında ihracat yaptığı ilk ülke sıralamasında ABD yer alırken, ithalat yaptığı ülke sıralamasında ilk sırada Japonya yer almış, ABD ise dördüncü sırada yer almıştır.

ABD’nin Çin’den ithal ettiği ürünler, Çin ve ABD ticaret dengesi ve ABD’nin Çin’e ihracatını ele almak gerekirse;

**Tablo 15:** ABD’nin Çin’den İthal Ettiği Ürünler 2006 (Milyar dolar)

|                                         |      |
|-----------------------------------------|------|
| Bilgisayar Aksesuarları                 | 28,9 |
| Ev Gereçleri                            | 26,5 |
| Oyuncak ve Spor malzemeleri             | 22,2 |
| Bilgisayarlar                           | 17,4 |
| Pamuksuz Ev Giyim                       | 14,6 |
| Video Malzemeleri (DVD Player vb.)      | 14,5 |
| Mobilyalar                              | 13,2 |
| Ayakkabılar                             | 10,7 |
| Mefruşat                                | 9,9  |
| Telekomünikasyon Gereçleri              | 8,3  |
| HIZLA GELİŞEN ÜRÜNLER                   |      |
| Çinko                                   | 8,6  |
| Nikel                                   | 25,9 |
| Kereste                                 | 74,7 |
| Özel madenler ve Petrol Ürünleri        | 96,6 |
| Petrol Sondaj Gereçleri ve Platformları | 1,6  |

**Kaynak:** (Yiğın, 2012:68).

**Tablo 16:**ABD’nin Çin’den İthal ettiği Tarım ve Deniz Ürünleri 2007 (Milyar dolar)

|                                         |           |
|-----------------------------------------|-----------|
| Balık ve Su Ürünleri                    | 1.228,226 |
| Meyve suları                            | 433,387   |
| Meyve ve Ürünleri                       | 286,207   |
| Bahçe ve Bahçevanlık Ürünleri           | 283,667   |
| Karides                                 | 236,354   |
| Diğer Kabuklular                        | 186,58    |
| Yem vb Ürünler                          | 167,942   |
| Sebzeler Hazırlanmış veya Hazırlanmamış | 165,699   |
| Endüstriyel kullanım                    | 154,106   |
| Tavukçuluk                              | 135,725   |
| Şeker ve ilişkili Ürünler               | 125,873   |
| Somon                                   | 111,322   |
| Taze Meyve ve Patates                   | 103,909   |
| Kurutulmuş sebze                        | 103,862   |
| Et Ürünleri                             | 97,322    |
| Fındık Ağacı                            | 86,582    |
| Hububat                                 | 84,239    |
| Çay                                     | 79,546    |
| Dondurulmuş Sebze                       | 72,417    |
| Baharatlar                              | 45,092    |
| Kurutulmuş Meyve                        | 56,519    |

**Kaynak:** (Becker, 2008).

**Tablo 17:** ABD'nin Çin'e İhracatı (1995-2005, Milyon dolar)

| Kategori                      | 1997  | 1998  | 1999  | 2000  | 2001  | 2002  | 2003  | 2004  | 2005  |
|-------------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Elektrik Malzemeleri          | 741   | 1,013 | 1,38  | 1,747 | 2,109 | 2,657 | 3,722 | 4,631 | 5,17  |
| Ulaşım Ekipmanları            | 2,127 | 3,604 | 2,325 | 1,695 | 2,471 | 3,443 | 2,495 | 2,025 | 4,479 |
| Metal                         | 180   | 195   | 285   | 618   | 919   | 956   | 1,525 | 2,198 | 3,482 |
| Yağ tohumları ve Meyve        | 419   | 288   | 354   | 1,02  | 1,014 | 890   | 2,832 | 2,332 | 2,256 |
| Endüstri Makineleri           | 766   | 674   | 685   | 838   | 1,08  | 1,145 | 1,404 | 1,912 | 2,067 |
| Ofis makineleri               | 343   | 878   | 842   | 1,498 | 1,602 | 1,193 | 1,274 | 1,396 | 1,835 |
| Plastik                       | 340   | 320   | 394   | 545   | 628   | 740   | 931   | 1,342 | 1,793 |
| Bilimsel Aletler              | 429   | 527   | 538   | 583   | 886   | 931   | 1,167 | 1,568 | 1,710 |
| Tekstil                       | 682   | 199   | 98    | 154   | 160   | 278   | 909   | 1,638 | 1,657 |
| Organik kimya                 | 208   | 212   | 302   | 473   | 373   | 554   | 1,054 | 1,542 | 1,457 |
| Özel Endüstri Makineleri      | 770   | 538   | 481   | 758   | 819   | 1,124 | 1,218 | 1,744 | 1,325 |
| Telekom ve ses malzemeleri    | 644   | 655   | 573   | 817   | 1,204 | 1,11  | 978   | 1,104 | 1,299 |
| Güç ekipmanları               | 603   | 542   | 505   | 312   | 507   | 462   | 640   | 965   | 1,042 |
| Kağıt hamuru                  | 148   | 156   | 193   | 276   | 330   | 414   | 600   | 753   | 992   |
| Yol araçları                  | 348   | 140   | 192   | 185   | 223   | 272   | 506   | 624   | 903   |
| İçinde demir olmayan metaller | 172   | 120   | 140   | 289   | 144   | 161   | 315   | 333   | 872   |
| Üretim gereçleri              | 297   | 247   | 242   | 384   | 440   | 509   | 515   | 647   | 750   |
| Deri malzemeler               | 112   | 126   | 96    | 237   | 402   | 397   | 457   | 521   | 629   |
| Kimya materyalleri            | 124   | 143   | 177   | 247   | 285   | 312   | 403   | 582   | 604   |
| Metal makineleri              | 173   | 190   | 162   | 211   | 265   | 367   | 304   | 618   | 547   |

**Kaynak:** (USITC'den akt., Yiğın, 2012:72)**Tablo 18:** Çin ve ABD Ticaret Dengesi (Milyar dolar)

|              | 1999 | 2000  | 2001  | 2002  | 2003  | 2004  | 2005  | 2006  | 2007  |
|--------------|------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| ABD ihracatı | 13,1 | 16,3  | 19,2  | 22,1  | 28,   | 34,7  | 41,8  | 55,2  | 65,2  |
| % değişim    | -8,0 | 24,4  | 18,3  | 15,1  | 28,5  | 22,2  | 20,6  | 32,1  | 18,1  |
| ABD ithalatı | 81,8 | 100,0 | 102,3 | 125,2 | 152,4 | 196,7 | 243,5 | 287,8 | 321,5 |
| % değişim    | 14,9 | 22,3  | 22,3  | 125,2 | 21,7  | 29,1  | 23,8  | 18,2  | 11,7  |
| Toplam       | 94,9 | 116,3 | 121,5 | 147,3 | 180,8 | 231,4 | 285,3 | 343,0 | 386,7 |
| % değişim    | 11,0 | 22,6  | 21,4  | 21,2  | 22,8  | 28,0  | 23,3  | 20,2  | 12,7  |

**Kaynak:** (USITC'den akt., Yiğın, 2012:71).

Yukarıdaki tablolar değerlendirilmeye tabi tutulduğu takdirde, ABD'nin Çin'den ithal ettiği ürünler içerisinde ilk sırayı 96,6 milyar dolar ile özel maden ve petrol ürünlerinin aldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla kereste, bilgisayar aksesuarları ve ev gereçleri takip etmektedir. Ayrıca, ABD'nin Çin'den ithal ettiği tarım ve deniz ürünleri içerisinde ise, ilk sırayı balık ve su ürünleri almaktadır. Bununla beraber, ABD'nin Çin'e ihraç ettiği malların 1997-2005 yılları içerisinde genel olarak artış gösterdiği görülmekle beraber bu artış özellikle metal, bilimsel aletler ve kağıt hamuru sektörlerinde yaşanmıştır. Diğer taraftan Çin ve ABD arasındaki ticaret dengesi ele alındığı takdirde, 2007 yılında iki ülke arasındaki toplam ticaret hacminin 386,7 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir diğer husus ise; ABD'nin Çin'in DTÖ'ne girmesini destekleyen ülkelerin başında gelmesi ancak DTÖ'ne üyelik kapsamında kabul edilen taahhütlerin uygulama aşamasında sorunlarla karşılaşılmasıdır. Nitekim bu sorunların ana odak noktasında, Amerika'nın Çin mallarına olan bağımlılığının artması (Özçengel, 2010:42) ve tablo 18'den de görüldüğü üzere her iki ülke arasında ticaret açığının artması bulunmaktadır.

Bununla beraber ele alınması gereken bir diğer önemli husus da ABD ve Çin arasındaki gümrük tarifeleri ve kotalar etrafında ortaya çıkan ticaret savaşlarıdır. Bu ticaret savaşları özellikle çelik sektöründe olmuştur. Nitekim ABD çelik sektöründeki 175 bin kişilik iş hacmini korumak için 2002 yılı Mart ayında ithalatı sınırlandırıcı birtakım kısıtlamalara giderek işlerinde Çin'in de bulunduğu 15 ülkeye tarife ve kotalar uygulamaya başlamıştır (Gladkyy, 2003:10). Bu bağlamda da Çin, ticari dengeleri sağlamak konusunda bir takım adımlar atmıştır. Sonuç olarak dış ticarete uygulanan tek yanlı kotaların konulması ilgili ülkenin de dengeleyici kotalar

koyması sonucunu doğurmuş ve bu durumda yalnız ikili ticari ilişkileri değil siyasi ilişkileri de etkileyen bir husus olmuştur (Çolakoğlu, 2004:188).

#### b) Savunma Harcamaları

Savunma harcamaları için bütçeden ayrılan paylar, demokratik ülkelerde genel olarak tartışılan konulardan biri olmuştur. Belirli ve sınırlı bir genel bütçe rakamı içinden, eğitim ve sağlık gibi insanların yaşamlarına yönelik alanlarda kesinti yapılma pahasına ülke kaynaklarının savunma harcamalarına aktarılması, ülkelerin ekonomik kaynaklarının gereken düzeyde verimli bir şekilde kullanılmadığına dair bazı algıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bununla beraber, militarizmin etkili olduğu toplumlarda savunma sektörü ve dolayısıyla askeri harcamaların tartışılması ise; kamuoyu gündemine hemen hemen getirilmemeye çalışılmakta, getirilse dahi “ulusal güvenlik” kavramı ön plana alınarak savunma harcamalarının tartışılmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır (Beriş, 2012:6-7). Genel anlamda ise, dünyada savunma harcamalarının artış göstermesi ardındaki hususlar; ülkelerin dış politika hedefleri, gerçek ve hissedilen tehditler, silahlı çatışmalar ve çok taraflı operasyonlara katkı sağlayan politikalar olarak ifade edilmiştir (SIPRI’den akt., Topçu, 2010:83).

Bununla beraber, Soğuk Savaş sonrasında ABD de dahil olmak üzere dünyanın neredeyse hemen her yerinde ülkelerin savunma harcamalarında yüksek oranda bir azalma söz konusu olmuştur. SIPRI verilerine göre 1990 yılında ABD savunma harcamalarının GSYİH’ya oranı %5.3 oranında iken, 2000 yılına kadar geçen on yıllık dönemde bu oranın azaldığı ve 2000 yılında %3,1’e düştüğü belirtilmiştir. Fakat 11 Eylül saldırıları çerçevesinde bu durumun tersine döndüğü ve

dolayısıyla 11 Eylül sonrasında ABD’de değişen ulusal güvenlik ve dış tehdit algılamaları etrafında savunma harcamalarının arttığı bilinmektedir (SIPRI 2010’dan akt., Beriş, 2012:12). Bununla beraber aşağıdaki tablodan görüleceği üzere 1990 yılında % 2,6 savunma harcaması oranına sahip olan Çin’de bu oran 2000 yılında % 1,8’e düşmüş ve 2000 yılını takiben birbirine yakın oranda seyretse de Çin’de savunma harcamaları artmıştır.

**Tablo 19:** Yıllara Göre ABD ve ÇHC’nin Savunma Harcamalarının GSYİH’ya göre Oranı (1990-2009) (%)

| ÜLKE | YIL  |      |      |      |      |      |      |      |
|------|------|------|------|------|------|------|------|------|
|      | 1990 | 1995 | 2000 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 |
| ABD  | 5,3  | 3,8  | 3,1  | 4,0  | 3,9  | 4,0  | 4,3  | 4,7  |
| ÇİN  | 2,6  | 1,7  | 1,8  | 2,0  | 2,1  | 2,0  | 2,0  | 2,2  |

**Kaynak:** (SIPRI 2011’den akt., Beriş, 2012:12 ve World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?page=1>).

Savunma Harcamaları en yüksek olan ülkelere ve bu noktada ABD ve Çin’in konumuna bakmak gerekirse;

**Tablo 20:** 2007 Yılı Savunma Harcamaları En Yüksek Olan İlk 10 Ülke

| ÜLKE            | HARCAMALAR (Milyar Dolar) | DÜNYADAKİ YÜZDESİ |
|-----------------|---------------------------|-------------------|
| Amerika         | 547                       | 45                |
| İngiltere       | 59,7                      | 5                 |
| Çin             | 58,3                      | 5                 |
| Fransa          | 53,6                      | 4                 |
| Japonya         | 43,6                      | 4                 |
| Almanya         | 36,9                      | 3                 |
| Rusya           | 35,4                      | 3                 |
| Suudi Arabistan | 33,8                      | 3                 |
| İtalya          | 33,1                      | 3                 |
| Hindistan       | 24,2                      | 2                 |

**Kaynak:** (SIPRI Yearbook, 2008:11).

**Tablo 21:** 2008 Yılı Savunma Harcamaları En Yüksek Olan İlk 10 Ülke

| ÜLKE            | HARCAMALAR (Milyar Dolar) | DÜNYADAKİ YÜZDESİ |
|-----------------|---------------------------|-------------------|
| Amerika         | 607                       | 41,5              |
| Çin             | 84,9                      | 5,8               |
| Fransa          | 65,7                      | 4,5               |
| İngiltere       | 65,3                      | 4,5               |
| Rusya           | 58,6                      | 4,0               |
| Almanya         | 46,8                      | 3,2               |
| Japonya         | 46,3                      | 3,2               |
| İtalya          | 40,6                      | 2,8               |
| Suudi Arabistan | 38,2                      | 2,6               |
| Hindistan       | 30                        | 2,1               |

**Kaynak:** (Ernst&Young, [http://www.vergidegundem.com/tr/c/document\\_library/get\\_file?uuid=03b1d7cc-b107-41a1-a1ca-70239263dc4f](http://www.vergidegundem.com/tr/c/document_library/get_file?uuid=03b1d7cc-b107-41a1-a1ca-70239263dc4f)).

Tablo 20 ve 21’den görüldüğü gibi 2007 yılında savunma harcamaları açısından ilk sırada ABD yer alırken, Çin 58,3 milyar dolar harcama ile üçüncü sırada yer almıştır. 2008 yılında ise ABD açısından durum değişmemiş 607 milyar dolar savunma harcamasıyla ilk sırada yer almaya devam etmiştir. Çin ise 84,9 milyar dolar savunma harcaması oranı ile ikinci sıraya yerleşmiştir. ABD’nin savunma harcamalarının bu derece yüksek olmasının arkasındaki en önemli hususlardan birisi de daha önce belirtildiği üzere Irak ve Afganistan’daki işgal hareketleri ve bu noktada da George W. Bush’un bütçe içinde savunma harcamalarına verdiği ağırlıktır. Bununla beraber tablo 19’da görüldüğü gibi hem ABD hem de Çin dünya ekonomik krizine rağmen savunma harcamalarını azaltmamışlardır.

Çin’in askeri potansiyelinin geliştirilmesinde ana parametrenin ABD ile olan ilişkileri olduğu ifade edilmiştir. Pekin, ABD’nin Kosova ve Irak gibi müdahalelerini

Tayvan, Tibet ve Sincan bölgelerine de bir gün gelebilecek egemenlik ihlali olarak görme eğiliminde olmuştur (Yılmaz, 2008:84). Nitekim 1999 yılında ABD'nin Kosova'ya müdahalesine karşı Çin'de Amerikan ve İngiliz elçiliklerine protestolar yapılmış ve fast-food ürünleri boykot edilmiştir (Miles, 2000-2001:51). Bununla beraber, Çin ABD'nin füze kalkanı projesine Tayvan'ın da dahil edilmesinden endişe duymuştur. Bu bağlamda Çin reaksiyon olarak yeni nesil, katı yakıtlı, çok başlıklı mobil füzeler geliştirmeye başlamış ve anti uydu silahı olarak yakın uyduları etkisiz hale getiren “asalak mikro uydular'ı” üretme peşinde olmuştur. Çin uyduları ile karşılaşmak ise, ABD'nin endişe ettiği bir faktör olmuştur (Yılmaz, 2008:84-85). Nitekim 11 Ocak 2007 tarihinde Çin'in “Füze ile Uyduları Vurma” denemesi Bush yönetimi tarafından eleştirilmiş ve uzmanlar Çin'in bu denemesinin ABD ordusunu felce uğratabilecek bir gelişme olduğunu belirtmiştir (Milliyet Gazetesi, 2007).

2006 yılında yayınlanan Çin'in Ulusal Savunma Beyaz Kitabı üç aşamadan oluşan bir strateji çerçevesinde silahlı kuvvetlerin bilgiye dayalı hale getirilmesini ve 21. Yüzyıl'ın ortalarına kadar geçen süreçte bilgiye dayalı savaşları kazanmasını öngörmüştür. Fakat 2008 Ağustos ayında meydana gelen Sinchuan depremi sırasında 175.000'den fazla personeli bölgeye gönderen Çin, ordu teçhizatının modern savaşa uygun olmadığı zor arazi şartlarında sıkıntı yaşanmıştır (Blasko'dan akt., Yılmaz, 2008:85). Nitekim, 2004 yılından itibaren Batılı ordular ile olan teknoloji açığı Çin açısından önemli bir endişe kaynağı haline gelmiş ve bu doğrultuda teknoloji transferi için gerekli yolları bulmaya çalışmıştır. Bu yolları en çok sağlayanlar ise ABD'nin yakın müttefikleri olmuştur. Örneğin, ABD'den ekonomik ve askeri yardım alan İsrail, Çin'e havacılık alanında askeri malzeme satmıştır. Bununla beraber ABD'nin tüm itirazlarına karşın AB de Çin'e ambargoyu kaldırmıştır.

Ayrıca, 2004 yılında Çin ordusu, İngiliz, Hint ve Fransız donanmaları ile ortak bir deniz arama ve kurtarma tatbikatı yapmış ve 2005 yılında da Rusya ile birleşik tatbikat gerçekleştirmiştir (Yılmaz, 2008:85). Sonuç olarak Çin savunma harcamalarını arttıran bir güç haline dönüşmüştür. Ancak, Çin'in savunma harcamalarının şeffaf olmadığı ve hatta resmi olarak ifade edilenden çok daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Örneğin Pentagon, Çin'in askeri harcamalarının, bildirilenlerden iki veya üç kat daha fazla olduğunu iddia etmiştir. Hatta Çin yetkilileri bile savunma bütçesinin bileşenlerinin devlet sırrı olması ve resmi rakamların tamamen konsolide olması noktasında bu konuyu çözmekte zorlanmaktadır (Marchand, 2011:23-24). Bununla beraber Çin'in savunma harcamalarını artırması ve modern silahlar geliştirmesi ise, sadece ABD yönetimini değil Kore, Japonya ve özellikle Tayvan'ı endişelendirmiştir. Bu ülkelerin endişelenmeleri altında ise esas olarak Çin'in gen teknolojisinden elektronik üretime ve hatta uzay uçuşlarına kadar ortaya koyduğu başarılı grafik yatmaktadır (Ekrem'den akt., Güven, 2006:93).

Diğer taraftan ABD'nin dünyadaki en büyük savunma tedarikçisi olduğu ve Çin'in en büyük alıcı konumunda olduğu aşağıdaki tabloda görülmektedir. Bunun yanı sıra ABD, 2008 rakamlarına göre % 38,4 pazar payı ile özellikle Orta Doğu ülkeleri olmak üzere dünyanın büyük kısmına silah sistemleri ve teknolojileri ihracatında ilk sırada yer almıştır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelere yapılan geleceğe yönelik silah transfer anlaşmalarında ABD'nin pazar payı büyük oranda artmış ve 2008 rakamlarına göre % 70,1'e ulaşmıştır (Beriş, 2012:15).

**Tablo 22:** Konvansiyonel Silah Tedarikçileri ve Alıcılar Arasında İlk Beş Ülke (2003-2007)

| <b>TEDARİKÇİ</b> | <b>SİLAH<br/>TRANSFERİNDEKİ PAY<br/>(%)</b> | <b>ANA ALICILAR ve<br/>TEDARİKÇİLERİN TRANSFER<br/>PAYI</b> |
|------------------|---------------------------------------------|-------------------------------------------------------------|
| Amerika          | 31                                          | Güney Kore (12)                                             |
|                  |                                             | İsrail (12)                                                 |
|                  |                                             | Birleşik Arap Emirliği (9)                                  |
| Rusya            | 25                                          | Yunanistan (8)                                              |
|                  |                                             | Çin (45)                                                    |
|                  |                                             | Hindistan (22)                                              |
|                  |                                             | Venezüella (9)                                              |
| Almanya          | 10                                          | Türkiye (15)                                                |
|                  |                                             | Yunanistan (14)                                             |
|                  |                                             | Güney Afrika (12)                                           |
|                  |                                             | Avustralya (9)                                              |
| Fransa           | 9                                           | Birleşik Arap Emirliği (41)                                 |
|                  |                                             | Yunanistan (12)                                             |
|                  |                                             | Suudi Arabistan (9)                                         |
|                  |                                             | Singapur (7)                                                |
| İngiltere        | 4                                           | Amerika (17)                                                |
|                  |                                             | Romanya (9)                                                 |
|                  |                                             | Şili (9)                                                    |
|                  |                                             | Hindistan (8)                                               |

**Kaynak:** (SIPRI Yearbook, 2008:14).

Bununla beraber, 2007 yılı verilerine göre dünyanın en büyük savunma şirketleri sıralamasında aşağıdaki tablodan görüldüğü gibi ilk 10 şirketin 6'sı ABD şirketleridir.

**Tablo 23:** Savunma Sistemi İhraç Eden En Büyük Şirketler (2007)

| ŞİRKET                       | SİLAH SATIŞI<br>(Milyar Dolar) | KAR<br>(Milyar Dolar) |
|------------------------------|--------------------------------|-----------------------|
| Boeing (Amerika)             | 30,690                         | 2215                  |
| Lockheed Martin (Amerika)    | 28,120                         | 2,529                 |
| BAE Systems (İngiltere)      | 24,060                         | 1189                  |
| Northrop Grummon (Amerika)   | 23,650                         | 1542                  |
| Raytheon (Amerika)           | 19,530                         | 1283                  |
| General Dynamics (Amerika)   | 18,770                         | 1856                  |
| EADS (Batı Avrupa)           | 12,600                         | 124                   |
| L-3 Communications (Amerika) | 9,980                          | 526                   |
| Fimmeccanica (İtalya)        | 8,990                          | 1280                  |
| Thales (Fransa)              | 8,240                          | 487                   |

**Kaynak:** (SIPRI Yearbook, 2008:12).

Nükleer silahlar konusunda ise temel olarak güç ABD ve Rusya'ya aittir. Dünya'da ABD ve Rusya'nın yanında İngiltere, Fransa, Çin, Hindistan, Pakistan ve İsrail'in de nükleer silahlara sahip olduğu bilinmektedir.

**Tablo 24:** Dünya Nükleer Güçleri (2008)

| ÜLKE      | STRATEJİK<br>SAVAŞ BAŞLIĞI | STRATEJİK<br>OLMAYAN<br>SAVAŞ BAŞLIĞI | MEVZİLLENMİŞ<br>SAVAŞ<br>BAŞLIKLARI |
|-----------|----------------------------|---------------------------------------|-------------------------------------|
| Amerika   | 3575                       | 500                                   | 4075                                |
| Rusya     | 3113                       | 2076                                  | 5189                                |
| İngiltere | 185                        | -                                     | 185                                 |
| Fransa    | 348                        | -                                     | 348                                 |
| Çin       | 161                        | 15                                    | 176                                 |
| Hindistan | -                          | -                                     | 60-70                               |
| Pakistan  | -                          | -                                     | 60                                  |
| İsrail    | -                          | -                                     | 80                                  |

**Kaynak:** (SIPRI Yearbook, 2008:16).

1968 yılında Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, ABD, Rusya, Fransa, İngiltere ve Çin'i nükleer silah sahibi ülkeler olarak tanımıştır. Nükleer silah sahibi olan bu beş ülke bu antlaşmayla nükleer silah sahibi olmayan ülkelere bu teknolojiyi transfer etmeyeceğini, nükleer silah sahibi olmayan ülkeler ise, nükleer silah sahibi olmaya çaba göstermeyeceklerini kabul etmişlerdir (Greenpeace, 2009; Marchand, 2011:234).

#### c) Enerji Politikaları

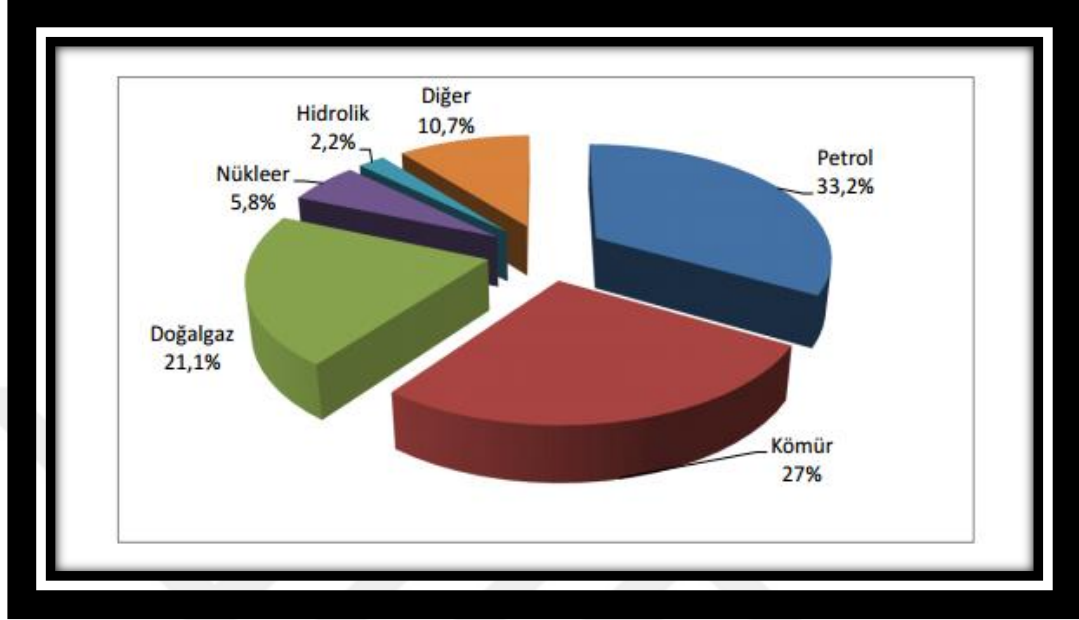
Ekonomik büyüme ve kalkınma konusunda önem arz eden bir diğer husus da enerji konusu ve buna bağlı olarak ülkelerin bu konuda takip ettikleri politikalarıdır. Ayrıca enerji konusuyla ilişkili sorunların çözüme kavuşturulması gereği tüm gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin ilk sıralardaki sorunu haline dönüşmüştür (Banks'den akt., Altay ve Nugay, 2013:2). Bununla beraber, birincil enerji kaynaklarına olan bağımlılık ve talep sürekli artış gösterirken, mevcut enerji rezervleri de paralel bir hızla azalma eğilimindedir. Bu bağlamda da zengin enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerin önemi artmış ve bu durum, bu bölgeleri dünya gündeminin ilk sıralarına taşımıştır (Altay ve Nugay, 2013:2). Bu ön plana çıkan bölgeler ekseninde ÇHC ve ABD'nin enerji politikalarını ele almak gerekirse; aslında her iki ülkenin de bu konuda hemen hemen benzer politikalar izlediği ve enerji yoğun bölgeler açısından ortak noktada buluşmaları söz konusu olmuştur.

Daha önceki bölümlerde üzerinde durulduğu gibi Çin, tarım, sanayi, bilim ve teknoloji olmak üzere genel itibariyle dört reform alanı belirlemiş ve bu alanlarda hızla gelişmeye çalışmıştır. 1984 yılında sanayi reformunu başarmış olan Çin, 1986 yılında yüksek teknolojiye ağırlık veren kalkınma planını ortaya koymuştur.

Başarıyla gerçekleştirilen yapısal reformlar ise, Çin’de enflasyonist baskıların oluşmasına ve bu enflasyonist baskıların, somut örneğini Tiannanmen olaylarının temsil ettiği, toplumsal baskıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim Çin, istikrarlı bir ekonomik büyümeyi, 1992 yılından itibaren gerçekleştirmiş ve hızlı bir şekilde dışa açılma sürecine girmiştir (Özekmekçi, t.y.:1-2). Bu dışa açılma süreci içerisinde de enerji konusu önem arz etmiştir.

Dünya enerji kaynaklarının her yerde eşit oranda dağılmaması ve belirli bölgelerde az olması enerji ticaretini ortaya çıkarmıştır. Bu ticaret hacmi içerisinde ise aşağıdaki şekil 5’ten de görüldüğü gibi en çok talep edilen ve tüketimi yapılan enerji kaynağı petrol olmuştur (Altay ve Nugay, 2013:4). 1993 yılına kadar petrol ihracatçısı bir ülke konumunda olan Çin, sürekli büyüme hedefi etrafında ortaya çıkan artan enerji ihtiyacını karşılayamamış ve petrol ithalatçısı bir ülke konumuna gelmiştir. Çin’in sadece kendi iç talebini karşılayabilecek sınırlı oranda petrol üretebilen bir ülkeye dönüşmesi çerçevesinde ise; Çin’in petrol rezervlerinin tükeneyeceği ileri sürülmüştür. Bu durum Çin’i mevcut ekonomik yapısını korumak ve kalkınmayı hızlı bir şekilde devam ettirmek için kesintisiz bir biçimde enerji temin edeceği kaynaklara yöneltmiştir (Özekmekçi, t.y.:2). Bir başka ifadeyle, ekonomik kalkınmayı sürdürmek ve ekonomik istikrarın devamında kilit bir öneme sahip enerjiyi sorunsuz bir şekilde elde etmek (Karaca, 2013:65) önem arz etmiştir. Her ne kadar Çin enerjisinin belkemiğini kömür oluştursa da uluslararası pazarlar ve dünya ekonomisi açısından egemen konumda olan petrol olmuştur (Kısacık, 2013). Nitekim, Çin’in kalkınma süreci içerisinde en çok ihtiyaç duyduğu ham madde de petroldür ve 2003 yılından itibaren ABD ve Japonya’dan sonra dünyanın petrol tüketen üçüncü ülkesi konumuna ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren de petrol

tüketiminde dışa bağımlılığı %50 ve üzeri bir orana ulaşmıştır (Jingbao'dan akt., Ekrem, 2011:29).



**Şekil 5:** 2008 Yılı Dünya Birincil Enerji Tüketim Payı

**Kaynak:** (OECD'den akt., Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, 2011:4).

**Tablo 25:**2003 Yılı Petrol Üretiminde ve Tüketiminde Ülkeler Sıralaması

| Petrol Üreticisi Ülkeler |       | En Çok Petrol Tüketen Ülkeler |       |
|--------------------------|-------|-------------------------------|-------|
| Suudi Arabistan          | 9,23  | ABD                           | 17,81 |
| ABD                      | 7,99  | Japonya                       | 5,50  |
| Rusya                    | 6,17  | Çin                           | 4,11  |
| İran                     | 3,80  | Almanya                       | 2,91  |
| Meksika                  | 3,50  | Rusya                         | 2,45  |
| Venezüella               | 3,33  | Güney Kore                    | 2,02  |
| Norveç                   | 3,21  | Fransa                        | 2,01  |
| Çin                      | 3,20  | İtalya                        | 1,97  |
| İngiltere                | 2,80  | Hindistan                     | 1,82  |
| Birleşik Arap Emirliği   | 2,71  | Kanada                        | 1,81  |
| Dünya Toplam             | 73,10 | Dünya Toplam                  | 1,815 |

**Kaynak:** (Kök, t.y.:1, <http://www.deu.edu.tr/userweb/recep.kok/ortadogu.pdf>).

**Tablo 26:** 2008 Yılı Seçilmiş Ülkelere Göre Ham Petrol Üretimi (Milyon Varil/gün)

|                        |             |
|------------------------|-------------|
| Suudi Arabistan        | 10,78       |
| Rusya                  | 9,79        |
| <b>ABD</b>             | <b>8,51</b> |
| İran                   | 4,18        |
| <b>Çin</b>             | <b>3,99</b> |
| Kanada                 | 3,33        |
| Meksika                | 3,19        |
| Birleşik Arap Emirliği | 3,05        |
| Kuveyt                 | 2,73        |
| Venezüella             | 2,64        |
| Brezilya               | 2,44        |
| Irak                   | 2,39        |
| Nijerya                | 2,17        |
| Dünya Toplam           | 85,49       |

**Kaynak:** (Petrol-İş, 2011:13).**Tablo 27:**2008 Yılı Seçilmiş Ülkelere Göre Ham Petrol Tüketimi (Milyon Varil/gün)

|                 |             |
|-----------------|-------------|
| <b>ABD</b>      | <b>19,5</b> |
| <b>Çin</b>      | <b>7,8</b>  |
| Japonya         | 4,8         |
| Hindistan       | 3,0         |
| Rusya           | 2,8         |
| Almanya         | 2,6         |
| Brezilya        | 2,5         |
| Suudi Arabistan | 2,3         |
| Kanada          | 2,2         |
| Güney Kore      | 2,1         |
| Meksika         | 2,1         |
| Fransa          | 1,9         |
| İngiltere       | 1,7         |
| İran            | 1,7         |
| Dünya Toplam    | 85,3        |

**Kaynak:** (Petrol-İş, 2011:16).

Tablo 25, 26 ve 27 değerlendirildiği takdirde, öncelikle tablo 25 ‘te görüldüğü üzere 2003 yılında ABD petrol üreticisi ülkeler arasında ikinci sırada yer alırken aynı yıl en çok petrol tüketen ülkeler arasında ilk sırada yer almıştır. Diğer taraftan Çin ise; petrol üreticisi ülkeler arasında sekizinci sırada yer alırken, en çok petrol tüketen ülkeler arasında üçüncü sıradadır. Tablo 26 ve 27 incelenirse, 2008 yılı petrol üretimi içerisinde ABD 2003 yılından farklı olarak üçüncü sıraya yerleşmiş ancak petrol tüketimi açısından 2003 yılında olduğu gibi ilk sırada yer almıştır. Çin ise, petrol üretimi açısından 2003 yılından farklı olarak beşinci sıraya yükselmiş ve petrol tüketimi açısından ise, ikinci sıraya çıkmıştır. Bununla beraber, petrol üretimi ve tüketimi konusunda her iki ülke açısından bir dengesizlik olduğu görülmektedir. Nitekim her iki ülkede de üretilen petrolün yarısından fazlası tüketilmektedir.

**Tablo 28:** 2000-2008 Yılları Arasında Çin’in Rafineri Kapasitesi (Bin Varil/Günlük)

|      |       |
|------|-------|
| 2000 | 5,407 |
| 2001 | 5,643 |
| 2002 | 5,479 |
| 2003 | 5,487 |
| 2004 | 6,289 |
| 2005 | 6,587 |
| 2006 | 7,029 |
| 2007 | 7,511 |
| 2008 | 7,812 |

**Kaynak:** (Ekodiolog, <http://www.ekodiolog.com/Konular/cin-petrol-uretimi-tuketimi-ve-cinin-petrol-politikalari.html>).

**Tablo 29:** 2000-2008 Yılları Arasında Çin'in Petrol Tüketimi (Milyon ton)

|      |       |
|------|-------|
| 2000 | 223,6 |
| 2001 | 227,9 |
| 2002 | 247,4 |
| 2003 | 271,7 |
| 2004 | 318,9 |
| 2005 | 327,8 |
| 2006 | 347,4 |
| 2007 | 364,4 |
| 2008 | 380,3 |

**Kaynak:** (Ekodiolog, <http://www.ekodialog.com/Konular/cin-petrol-uretimi-tuketimi-ve-cinin-petrol-politikalari.html>).

Tablo 28'den görüldüğü üzere Çin'in rafineri kapasitesi 2000 yılından 2008 yılına kadar düzenli olarak artış göstermiştir. Sayısal olarak ifade edildiği takdirde 2000 yılından 2008 yılına gelindiğinde Çin'in petrol rafineri kapasitesi, yaklaşık %44'lük bir oranla artış göstererek 2008 yılında günlük 7,812 bin varile çıkmıştır. Ayrıca, Tablo 29'dan da görüldüğü gibi, Çin'de 2000 yılından 2008 yılına kadar petrol tüketimi açısından her yıl artış görülmüştür. Nitekim 2000 yılından 2008 yılına gelindiğinde Çin'in petrol tüketimi %70'e yakın bir oranda artış göstermiştir. Bu bağlamda da yukarıda ifade edildiği gibi dünyanın petrol tüketen ikinci ülkesi konumunda olan Çin'in petrol ithal ettiği ülkeler incelendiğinde geniş bir tabloyla karşı karşıya kalınmaktadır (Özekmekçi, t.y.:2). Çin petrol ithalatının %50'sini Orta Doğu ülkelerinden, %22'sini Afrika ülkelerinden ve kalan kısmını da başka kaynaklardan sağlamaktadır. Çin, Orta Doğu'dan özellikle Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten önemli oranda petrol satın almaktadır. Bununla beraber Çin'in Orta Doğu ve Afrika'dan ithal ettiği petrolün hemen hemen tamamı, deniz yollarıyla ve Malaka

Boğazı'nı geçerek Çin'e ulaşmaktadır. Boğazın en dar yerinin 1.5 mil olması noktasında, boğaz çarpışmaya, korsanlığa ve terörist saldırılara açık bir haldedir. Boğazın herhangi bir nedenle kapatılması ise petrol fiyatlarının tavan yapmasına neden olabilmektedir (Ebel'den akt., Karaca, 2012:105). Ayrıca, bu yolun güvenliğinin özellikle ABD ve diğer Batılı ülkeler tarafından kontrol edilmesi ise Çin tarafından önemli bir tehdit unsuru olarak algılanmıştır (Andican, 2006:21-22). Bu algının altında ise, özellikle Tayvan sorunu ekseninde alevlenecek sorunlarda, kontrol altında olan bu yollar nedeniyle enerji akışının kesilmesinden endişe etmesi yatmaktadır (Lim, 2010:25). Bu bağlamda da bir diğer alternatif olan Orta Asya bölgesi de Çin'in petrol ithal ettiği önemli bir bölge olmuştur (Özekmekçi, t.y.:2). Nitekim Çin Kazakistan'ın Aktübe ve Aktau şehirlerinde petrol sahaları satın almış ve 2004 yılı içinde Hazar kıyısındaki Çin petrol sahaları ve rafinerileri ile Kenkiyak petrol alanlarını birleştiren 450 km'lik bir boru hattının inşasını gerçekleştirmiştir (Andican, 2006:22). Ayrıca 2004 yılında inşasına başlanan ve Kazakistan'ın Atasu bölgesi ile Çin'in Doğu Türkistan kesimindeki Alaşankau bölgesini birleştirecek petrol boru hattının Kenkiyak-Atırau hattı ile bağlanması hedeflenmiştir. Diğer taraftan ise Çin, Atasu-Alaşankau Petrol boru hattına paralel şekilde bir de doğal gaz hattı inşa etme projesini gündemine almıştır. Bununla beraber, 2005 yılı Ağustos ayında Çin Milli Petrol Şirketi, Kazakistan'ın en büyük petrol şirketi konumunda olan Kanada firması PetroKazakistan'ı 4,2 milyar dolar gibi büyük bir meblağ ödeyerek satın almıştır (Andican, 2006:22-23). Kazakistan'da Çin tarafından gündeme getirilen bir diğer proje ise; Yekibastuz bölgesinde kurulacak olan ve kömürle çalışması planlanan Hidroelektrik Enerji Santrali olmuştur (Yermukanov, 2006).

Esas itibariyle Çin, enerji kaynakları ile ilgili konularda Orta Asya bölgesinde sadece Kazakistan ile sınırlı kalmamıştır. Nitekim Yekibastuz bölgesinde kurulması planlanan Hidroelektrik Santrali projesine benzer şekilde Çin'in Tebian Elektrik Şirketi ise, Tacikistan'da 340 milyon dolarlık bir enerji projesini almıştır (Asia in focus'dan akt., Andican, 2006:23). Bununla beraber Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao'nun Özbekistan'ın başkenti Taşkent'e gerçekleştirdiği ziyaret esnasında Uzbekneftgaz ile Çin Milli Petrol Şirketi arasında gaz ve petrol arama konusunda bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır (Novosti'den akt., Andican, 2006:23). Ayrıca Türkmenistan Cumhurbaşkanı Niyazov'un 2006 yılı Nisan ayındaki Çin ziyareti esnasında Türkmen doğal gazını Çin'e taşıyacak 4000 km'lik bir boru hattının kurulması için iki ülke arasında antlaşma imzalanmıştır (Andican, 2006:23).

Malakka Boğazını devre dışı bırakıp küresel enerji köprüsü olabilmek ve ABD deniz gücünü dengeleyebilmek için Çin'in bir diğer stratejisi de ilk kez Booz-Alen Hamilton tarafından ABD Savunma Bakanlığı'na sunulan raporda kullanılan "inci stratejisidir". Bu strateji çerçevesinde Pakistan'daki Gvadar limanından Güney Çin Denizi'ne uzanan hat boyunca stratejik limanlar inşa edilmesi ve bu bağlamda da ABD'nin enerji koridoru egemenliğine karşı yeni bir rota geliştirmek hedeflenmiştir. Bununla beraber belirtilmesi gereken bir diğer önemli noktada bu stratejinin sadece ekonomik ve ticari boyutunun olmadığı buna paralel olarak askeri boyutunun olduğu ve Hindistan'ın çevrelenmeye çalışılmasıdır (Lin'den akt., Karaca, 2012:105).

Çin'in enerji politikaları genel bir çerçeve içerisinde değerlendirildiğinde, Çin'in takip ettiği enerji politikalarının şekillenmesinde ABD'nin enerji kaynaklarının yoğun olduğu ve enerjinin taşınmasında öne çıkan bölge ve ülkelere

yönelik izlediği politikaların (Karaca, 2012:99) rol oynadığı görülmektedir. Kısacası, Çin, hem enerjide dışa bağımlılığı hem de ithal edilen petrolün deniz yoluyla taşınması konusunda bu yolların ABD tarafından kontrol edilmesi noktasında sorun yaşaması ekseninde birtakım politikalar takip etmiştir. Bu bağlamda da bu politikaların başında yenilenebilir enerji politikası ve başta Orta Doğu olmak üzere Orta Asya, Afrika, Latin Amerika ülkeleriyle geliştirilen ilişkiler bulunmaktadır (Kurt, 2015). Ayrıca Çin enerji güvenliğini sağlamaya yönelik petrol stoklaması yolunu tercih etmiştir. Bu politikaya yönelik 2003 yılında Şanghay, Cjouşan, Huando ve Dalyan gibi sahil bölgelerinde petrol rezervleri için inşa edilen tesisleri bitirmiştir. Bununla beraber, küresel petrol kaynaklarına ulaşma ve kendi gereksinimini karşılama noktasında atılan ilk somut adım ise, 2002 yılında yürürlüğe giren dışarıya açılma politikasıdır. Bu politika doğrultusunda ise; milli petrol firmalarına imtiyazlar ve kolaylıklar tanınmıştır. Yurtdışında faaliyet gösteren bu firmalar ise, Çin Ulusal Petrol Şirketi, Çin Petrol ve Kimya Şirketi ve Çin Ulusal Kıyı Petrol Şirketi'dir (Kısacık, 2013).

Enerji politikaları ekseninde Çin'den sonra ibreyi daha ayrıntılı olarak ABD'ye döndürmek gerekirse; dünya ekonomisinde ortaya çıkan enerji mücadelesinde önemli aktörlerden biri de ABD'dir. Dünyanın en büyük ekonomisine ve gelişmiş sanayisine sahip konumda olan ABD, artan bir enerji tüketimine sahiptir. Bu bağlamda ABD'nin enerjiyi elde etmesi konusu ülkenin geleceği açısından (Bayraç, t.y.:121) son derece önemlidir. ABD, ekonomik alandaki egemenliğini devam ettirebilmek için ekonominin vazgeçilmezi olan enerji kaynaklarının kontrolünü hedeflemiştir (Vural, 2006:63). Nitekim bu hedef çerçevesinde George W. Bush'un talimatıyla "Ulusal Enerji Politikası Geliştirme Grubu" (*National*

*Energy Policy Development Group*) tarafından 2001 yılı Mayıs ayında gelecek 20 yıl için ABD'nin enerji alanındaki konumunu ve politikalarını ortaya koyan bir rapor hazırlanmıştır. Grubun başkanlığını Dick Cheney yaptığı için rapor “Cheney Raporu” olarak da isimlendirilmektedir (Sarı, 2012:104). Bu rapor ekseninde 1990-2000 yılları arasında enerji üretim oranının ilerleyen dönemlerde de aynı düzeyde seyretmesi noktasında, Amerika'nın enerji tüketimini karşılamakta yetersiz olacağı ve enerji açığının gittikçe artacağı ortaya konmuştur (National Energy Policy, 2001:x-xi).

Ulusal Enerji Politikasına göre;

- 1) Küresel enerji politikaları küresel ekonomik büyümeyi garanti altına alacak şekilde tasarlanmaktadır,
- 2) Enerji güvenliği, dış politika, ekonomi ve ticaretin birinci önceliği konumunda olmalıdır,
- 3) Enerji kaynakları ve ülkeler çerçevesinde çeşitlilik sağlanırken dışa bağımlılık dengesi muhafaza edilmelidir (Petrol-İş, 2011:8).

Ayrıca, bu raporda, ulusal enerji politikasının uzun dönemli ve kapsayıcı bir strateji olduğu, enerji arzını artırmak ve temiz ve verimli enerji kullanımını sağlamak için çevreye dost teknolojilerin geliştirilmesinin öngörüldüğü ve Amerikan halkının yaşam standardını artırmayı gözettiği belirtilmiştir. Bütün bunların gerçekleştirilmesi içinde Amerika'nın enerji altyapısını modernize etme, enerji arzını artırma ve ulusal enerji güvenliğini sağlama gereklilikleri ortaya konmuştur (National Energy Policy, 2001:xi).

1990'lı yıllarda Başkan Clinton'ın ulusal enerji politikasının bileşenleri doğal gaz kullanımı, enerji tasarrufu ve yenilenebilir enerji teknolojilerinin teşvik edilmesi iken George W. Bush döneminde fosil yakıt ve nükleer santral kurulmasına odaklanılmış ve hatta Arktik'te petrol geliştirme öngörülmüştür (Çaynak, 2014). Daha genel bir anlatımla enerjinin geniş ölçüde kullanılması gerekliliği ifade edilmiş bu noktada da enerji altyapısının yeniden düzenlenmesi ve enerji arzının artırılması vurgulanmıştır (National Energy Policy, 2001:ix). Ayrıca genel olarak enerjide ve özel olarak petrolde üretim-tüketim arasındaki dengesizliğe değinilmiş ve bu durumun devam etmesinin ABD ekonomisini, yaşam standardını ve ulusal güvenliği olumsuz yönde etkileyeceği (National Energy Policy, 2001: viii) ifade edilmiştir.

Bununla beraber, Ulusal Enerji Raporu'nda küresel ekonominin kilit petrol üreticisi ülkelerdeki ulusal şartlar karşısındaki hassasiyeti vurgulanmış ve dünyanın bilinen petrol rezervlerinin % 90'nın yabancı yatırıma kapalı olduğu belirtilmiştir. Bu noktada yol haritası olarak rapor, Kolombiya ve Venezüella'dan, Orta Doğu, Kafkasya ve Afrika'ya kadar enerji kaynaklarının kontrolünün sağlanmasının önemini altını çizmiştir (Everest'den akt., Baysoy,t.y.:71). Genel bir çerçevede düşünüldüğü takdirde, enerji kaynağına sahip olan ülkelerle beraber enerjinin geçiş güzergahında bulunan ülkeler, kendi ekonomilerine çok büyük oranda katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda da enerji kaynaklarının ve geçiş noktalarının önemi her geçen gün artmaktadır (Karaca'dan akt., Güven, 2006:129). Bununla beraber raporda ABD'nin Orta Doğu petrolüne olan bağımlılığın azalması noktasında Afrika kıtasına atıfta bulunulmuş ve özellikle Batı Afrika'nın artış gösteren petrol ve doğalgaz kaynaklarının önemi vurgulanmıştır (National Energy Policy, 2001:8/11). Bu bağlamda da Amerikan petrol şirketleri, Afrika'da yatırımlarını artırması konusunda

desteklenmiştir (Sarı, 2012:104). Çin de ABD dışında kıtada faaliyete önem veren bir diğer ülkedir. Bu bağlamda kıtaya hem ekonomik hem de siyasi açıdan ilişkilerini sağlam bir zemine oturtmaya çalışan Çin, ABD'nin Afrika'daki en büyük rakibi olarak değerlendirilmektedir. Nitekim yukarıda da ifade edildiği gibi hızla ivme kazanan Çin ekonomisi hammadde ve enerji ihtiyacını Afrika'dan karşılama yolunu takip etmektedir (Sarı, 2012:114).

Petrolün diğer enerji kaynaklarının yanında ön planda olması ABD açısından da büyük bir öneme sahip olmasına neden olmuştur (Sarı, 2012:103). Ancak aşağıdaki tablo 30 ve 31'den de görüldüğü gibi petrolün üretim ve tüketimindeki dengesizlik ABD'nin ihtiyacını ithalatla karşılamak durumunda bırakmıştır.

**Tablo 30:** ABD'de Yıllar İtibariyle Petrol Üretimi

|      | Petrol Üretimi (Bin Varil/Günlük) |      | Petrol Üretimi (Milyon Ton) |
|------|-----------------------------------|------|-----------------------------|
| 2000 | 7,733                             | 2000 | 352,6                       |
| 2001 | 7,669                             | 2001 | 349,2                       |
| 2002 | 7,626                             | 2002 | 346,8                       |
| 2003 | 7,400                             | 2003 | 338                         |
| 2004 | 7,228                             | 2004 | 329,2                       |
| 2005 | 6,895                             | 2005 | 313,3                       |
| 2006 | 6,841                             | 2006 | 310,2                       |
| 2007 | 6,847                             | 2007 | 309,8                       |
| 2008 | 6,734                             | 2008 | 305,1                       |

**Kaynak:** (Ekodiolog, <http://www.ekodiolog.com/Konular/abd-petrol-uretimi-tuketimi-amerika-petrol-politikalari.html>).

**Tablo 31:** ABD’de Yıllar İtibariyle Petrol Tüketimi

|      | Petrol Tüketimi<br>(Bin Varil/Günlük) |      | Petrol Tüketimi<br>(Milyon Ton) |
|------|---------------------------------------|------|---------------------------------|
| 2000 | 19,701                                | 2000 | 897,6                           |
| 2001 | 19,649                                | 2001 | 896,1                           |
| 2002 | 19,761                                | 2002 | 897,4                           |
| 2003 | 20,033                                | 2002 | 912,3                           |
| 2004 | 20,732                                | 2004 | 948,8                           |
| 2005 | 20,802                                | 2005 | 951,4                           |
| 2006 | 20,687                                | 2005 | 943,8                           |
| 2007 | 20,680                                | 2007 | 942,3                           |
| 2008 | 19,687                                | 2008 | 888,5                           |

**Kaynak:** (Ekodiolog, <http://www.ekodiolog.com/Konular/abd-petrol-uretimi-tuketimi-amerika-petrol-politikalari.html>).

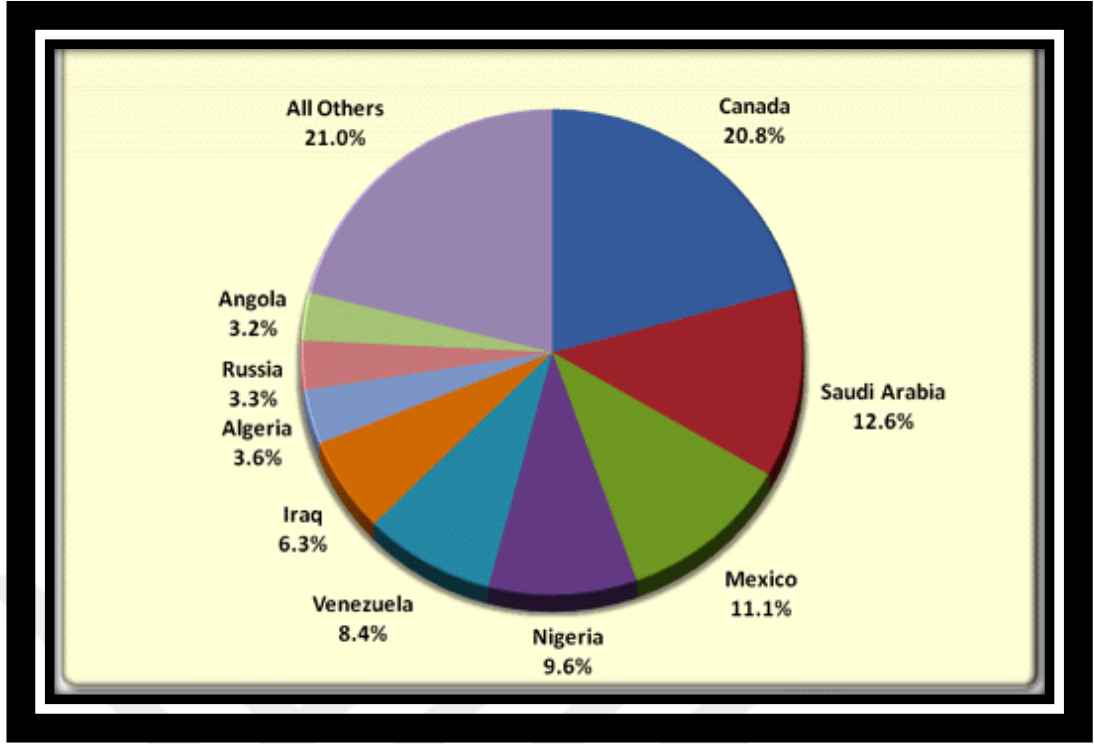
Varil bazında günlük petrol üretimine bakıldığında 2000 yılından 2008 yılına doğru günlük petrol üretiminde azalma olduğu görülmektedir. Nitekim 2000 yılında 7,733 bin varil olan günlük petrol üretimi 2008 yılında %13 azalma göstererek 2008 yılında 6,734 bin varil olmuştur. Petrol tüketiminde ise varil bazında günlük petrol tüketiminin 2005 yılına kadar arttığı ancak 2005 yılından 2008 yılına doğru %6,2 oranında azalma gösterdiği görülmektedir. Benzer şekilde yıllık petrol tüketimi de 2005 yılından 2008 yılına doğru % 6,6 oranında bir azalma göstermiştir. Verilerden de görüldüğü gibi petrol üretimindeki azalma tüketimine göre daha yüksek bir orandadır ve dolayısıyla üretim ve tüketim arasında bir dengesizlik oluşmaktadır.

**Tablo 32:** ABD Petrol İthalatı (Milyon Ton)

|      |        |
|------|--------|
| 2000 | 119,26 |
| 2001 | 102,74 |
| 2002 | 102,77 |
| 2003 | 132,44 |
| 2004 | 179,27 |
| 2005 | 206,06 |
| 2006 | 299,77 |
| 2007 | 327,34 |
| 2008 | 440    |

**Kaynak:** (Ekodiolog, <http://www.ekodialog.com/Konular/abd-petrol-uretimi-tuketimi-amerika-petrol-politikalari.html>).

ABD toplam tükettiği enerjisinin %42'sini petrolden sağlamaktadır (Ekodiolog, t.y.). Dünya petrol üretiminin de ¼'ünü ABD tüketmektedir (Sarı, 2012:103). Tablo 26 ve 27'den de görüldüğü gibi, ABD dünyanın en çok petrol tüketen ülkesi olmakla beraber en çok petrol üreten üçüncü ülkesi konumundadır. İthalatının %35'den fazlasını Orta Doğu ve Afrika ülkelerinden karşılamaktadır. Ayrıca. Şekil 6'dan da görüldüğü gibi en çok petrol ithal ettiği ülke Kanada'dır. Kanada'yı ise Suudi Arabistan takip etmektedir. Tablo 32'den de görüldüğü gibi petrol ithalatında 2000 yılından 2008 yılına doğru yüksek oranda bir artış söz konusu olmuştur.



**Şekil 6:** 2008 Yılı ABD'nin Ülkelere Göre Petrol İthalatı

**Kaynak:** (Quinn, 2009, <http://www.usagold.com/gildedopinion/quinn.html>).

Bununla beraber dünyanın önde gelen petrol şirketleri ABD'nindir veya ABD'li şirketlerin büyük ortağı oldukları şirketlerdir. Bu durumda doğal olarak Çin'i etkilemiştir. Çin, ABD'yi serbest petrol pazarına girmek için en önemli engel olarak görmüş ve enerji politikasını sadece iktisadi açıdan değil güvenlik politikaları ekseninde de ele almasına neden olmuştur (Trough, 1999). Bu bağlamda da Çin, birtakım nedenler doğrultusunda Batı tarafından ambargo konulan veya yaptırımlar uygulanan ülkelerde öz sermaye aktarmış ve bu ülkelerle yapmış olduğu ortak projeler ile petrolü toptan alma ve pazarlama hakkına sahip olmuştur. Nitekim Çinli firmalar, Orta Doğu'da İran, Irak, Yemen ve Suriye'de; Afrika'da Cezayir, Libya, Sudan, Angola, Nijerya, Kongo, Gabon ve Madagaskar'da; Avrasya'da Rusya, Kazakistan, Türkmenistan; Güney Asya'da Endonezya ve Tayland'da;

Avustralya’da; Amerika Kıtasında Venezüella, Ekvator, Peru, Kolombiya, Bolivya ve Kanada’da ortak yatırımlar yapmıştır (Karaca, 2012:100). En dikkat çekici nokta ise ABD tarafından sakıncalı ilan edilen Sudan ve İran’ın, Çin’in petrol ithalatındaki toplam paylarının %25’lere ulaşması olmuştur (Karaca, 2012:108). Sonuç olarak Çin yapmış olduğu yatırımlarla enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışmış ve artan enerji ihtiyacı çerçevesinde de kendi ekonomik, politik ve güvenlik sisteminin devamlılığının sağlanmasına önem atfetmiştir.



## SONUÇ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber Doğu ve Batı blokları ekseninde şekillenen iki kutuplu dünya düzeni sona ermiş ve uluslararası sistem önemli bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Bu değişim ve dönüşüm sürecinde göze çarpan en önemli hususlardan biri ise, ABD liderliğinde tek kutuplulaşma eğilimi gösteren uluslararası sistemin, zaman içerisinde çok kutuplu bir yapıya evrilmeye başlamasıdır. Çok kutuplu bir yapıya evrilen uluslararası sistem içerisinde ise, ÇHC ön plana çıkan aktörlerden biri konumuna ulaşmıştır. Bu noktada da ÇHC'nin sahip olduğu yüksek profilli nüfusu, ekonomik modernizasyonu sağlamaya dönük izlediği politikalar ekseninde yükselen bir Eko-Küresel güce dönüşmesi, içe dönük ve reaktif dış politika eğiliminden dışa dönük ve proaktif bir dış politikaya yönelmesi önemli bir rol oynamıştır. Sonuç olarak, Soğuk Savaş'ın bitişiyle küresel hegomonik bir güç konumunda olan ABD ile zaman içerisinde çok kutuplu bir yapıya dönüşen sistemde yükselen bir güç konumuna erişen ÇHC'nin ilişkileri dünya siyasetinde önem arz eden konulardan biri haline gelmiştir.

George W. Bush dönemini odak noktasına koyarak ABD ve ÇHC ilişkilerini siyasi ve ekonomik yönleriyle analiz eden bu çalışma çerçevesinde bazı bulgulara ulaşılmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın “Soğuk Savaş Sonrası ABD ve ÇHC'nin Küresel Stratejilerinin Karşılaştırılması” başlıklı birinci bölümünde elde edilen bulgular şu şekildedir:

Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni yapılanma içerisinde ve zaman içinde uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya evrilmesi olgusu/süreci bağlamında

önem arz eden konulardan biri de “Yükselen Bir Güç”olarak kategorize edilebilen ÇHC ile “Küresel Hegomonik Süper Bir Güç” olan ABD arasındaki ilişkilerdeki dengenin nasıl sağlanacağı olmuştur. Bununla beraber, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ve ÇHC’nin birbirlerine yönelik tutumunda Soğuk Savaş döneminde başlayan “yumuşama” eğilimi büyük ölçüde devam etmiş ve bu noktada işbirliği fırsatları yaratılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, hem ABD hem de ÇHC, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemdeki değişime yön veren en önemli etkenlerden biri olan küreselleşme’nin yarattığı riskleri bertaraf edip fırsatları ön plana çıkararak bu imkânlardan yararlanma eğilimine girmiştir.

Diğer taraftan, Soğuk Savaş’ın son dönemi ve sonrasında yaşanan bölgesel krizlere yönelik geliştirilen politikalar, farklı dış politika çıktılarının daha da belirgin hale gelmesinde rol oynamıştır. Bölgesel krizlerde ABD’nin tutumu “askeri müdahale” eksenindeyken ÇHC, “kuvvet kullanımına karşı” bir duruş sergilemiştir. Bölgesel krizlere yönelik ABD’nin tutumu altında, reel çıkarları ekseninde askeri müdahaleyi içeren sert güç politikaları doğrultusunda bir dış politika eğilimi bulunurken, ÇHC’nin kuvvet kullanımına karşıt bir tutum içerisinde olmasının altında ise kuvvet kullanımının dış politikasına aykırılık teşkil etmesi bulunmaktadır. Ayrıca ÇHC, çok etnili yapısı ekseninde de kuvvet kullanımına karşıdır. Nitekim ÇHC, Doğu Türkistan ve Tibet sorunları ekseninde ortaya çıkan insan hakları ihlalleri iddiaları ekseninde uluslararası toplum tarafından eleştirilmektedir. Bu noktada ÇHC, ABD’nin askeri kuvvet kullanımına olumlu yaklaşırsa, bu durumun bir gün kendisine yönelik bir emsal teşkil edebileceği endişesini taşımaktadır. Ancak bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus ise, ABD’nin “teröre karşı savaş” retoriği ekseninde Afganistan’a yönelik gerçekleştirdiği müdahaleye ÇHC’nin

olumlu yaklaşmasıdır. Bu yaklaşımın altında ise, hem kendisinin teröre karşı olması hem de Doğu Türkistan İslami Hareketi isimli terör örgütünden müzdarip olması ve bu örgütün El-Kaide'den destek görmesini engelleme düşüncesi yatmaktadır. Bir başka anlatımla, ÇHC uluslararası toplum tarafından da destek gören ABD'nin bu müdahalesini kendi lehine çevirmek istemiştir. Bu bağlamda da hem ABD hem de ÇHC dış politikasında reel çıkarlar ve pragmatizm'in ön plana çıktığı görülmektedir.

“2001-2008 Yılları Arasında ABD-ÇHC İlişkileri” başlıklı ikinci bölümün ABD-ÇHC ilişkilerinin siyasi boyutunu analiz eden ilk kısımda ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

11 Eylül saldırıları ABD, diğer dünya devletleri, uluslararası sistem ve ABD ve ÇHC ilişkileri açısından önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. ÇHC, Bill Clinton döneminde, “stratejik bir ortak” olarak görülürken, George W. Bush Yönetimi ÇHC'yi “stratejik bir rakip” olarak değerlendirme eğilimine girmiştir. Fakat 11 Eylül saldırıları ardından Çin ile ortak hareket etme ve işbirliğine gitme ihtiyacı ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda Bush tarafından Çin'e uluslararası sistemdeki “sorumlu hissedar” yakıştırması yapılmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında ÇHC ise, ABD'nin küresel çapta başlattığı terörle mücadele politikalarına destek veren bir eğilim içerisine girmiştir. ÇHC'nin bu desteğinde ön plana çıkan husus ise, uluslararası toplumda diyalogun ve müzakerelerin güçlendirilmesi ekseninde işbirliğinin geliştirilmesi olmuştur. Bununla beraber, ÇHC'nin ABD'nin teröre karşı mücadelesine destek politikasına rağmen Bush Yönetimi, Çin'in Kuzey Kore, İran, Irak, Suriye, Libya ve Sudan gibi ülkelere silah ve teknoloji transferi yapması durumunu ilişkilerdeki başlıca uyuşmazlık nedenleri olarak konumlandırmıştır.

11 Eylül saldırıları sonrasında George W. Bush'un "teröre karşı savaş" retoriği ekseninde dünya çapında terörizme karşı savaş başlatılmıştır. Bu retoriğin şekillenmesi etrafında ortaya çıkan ilk gelişme ise, Afganistan'a yönelik, El-Kaide terör örgütüne destek olan Taliban rejimini deviren askeri müdahale olmuştur. ABD, bu müdahalede uluslararası toplumdan destek görmüşken, bu durum 2003 Irak Savaşı'nda tersi yönde olmuştur. Nitekim ABD'ye yönelik desteğin ve sempatinin büyük ölçüde ortadan kalkmasında Washington'un tek taraflı, saldırgan ve aşırı militarist politikaları rol oynamıştır. Bununla beraber 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin "teröre karşı savaş" söylemiyle başlattığı Afganistan'a ve Irak'a yönelik müdahalelerinde ÇHC ise, iç ve dış dinamikleri ekseninde iki yönlü bir politika takip etmiştir. Bu iki yönlü politikaların ilk ayağında teröre karşı savaşa destek vermek, ABD ile sürtüşmekten ve gerginlikten kaçınmak ve bu çerçevede ABD ile işbirliği ortamını tesis etmek yer almıştır. İkinci ayağında ise, ABD etkisinin Orta Doğu ve Orta Asya bölgesinde yükselmesinden hoşnut olmama ve ABD'nin bu coğrafyadaki enerji yatakları üzerinde hakimiyet kurmasını istememe ekseninde ABD müdahalelerine karşı negatif bir tutum söz konusu olmuştur. Ayrıca, ÇHC'nin bu negatif tutumunun beslenmesi altında Irak ile ekonomik ilişkilerin olması da rol oynamıştır. Nitekim Irak ve ÇHC arasında inşaat, enerji ve alt yapı sektörleriyle ilişkili yatırım anlaşmaları yapılmıştır. Bu noktada ÇHC, bu anlaşmaların geleceği konusunda endişe etmiştir.

Diğer taraftan, ABD ve ÇHC ilişkilerine yön veren temel sorunlar ekseninde Bush Yönetimi ÇHC'ye karşı taviz veren bir duruş içerisinde olmasa da çıkarlar ekseninde Çin'in uluslararası sisteme entegre olması için çaba göstermiştir. Benzer şekilde ÇHC'de ortak sorunlar karşısında ABD'ye karşı taviz vermeyen bir duruş sergilese de ilişkilerin "işbirliği" zemininde ilerlemesine dönük politikalar takip

etmiştir. Bu bağlamda iniş ve çıkışların yaşanması çerçevesinde “karmaşık” bir zeminde ilerleyen ilişkiler söz konusu olsa da birbirlerine karşı önemli bir ekonomik partner rolü oynamaları, bölgesel ve küresel sorunlarda ortak çıkarlar ekseninde hareket etmeleri “pozitif” yönlü bir ilişkinin ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur.

Bununla beraber bu bölümde analiz edilen 2002 ve 2006 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Strateji belgelerinde ÇHC’ye yapılan atıflar da ABD ve ÇHC ilişkilerinin değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda ABD, güçlü, barışçıl ve müreffeh bir ÇHC’ini olumlu yönde karşıladığını sıklıkla vurgulamıştır. Ayrıca, ABD ve ÇHC’nin uluslararası sorunlara karşı işbirliği içinde olması gerekliliğinin altı çizilmiştir. Diğer taraftan ise, üzerinde uzlaşa sağlanılamayan Tayvan ve İnsan Hakları ile ilişkili sorunlar vurgulanmış ve ÇHC’nin bu sorunlara ilişkin yükümlülükleri yerine getirmesi ifade edilmiştir.

İkinci bölümde ilişkilerin ekonomik boyutunun analiz edildiği kısımda ise, şu bulgulara ulaşılmıştır:

2000-2008 yılları arasında, ABD’de ekonomik durgunluğun devam ettiği ve bu noktada Amerikan ekonomisinin alınacak tedbirler çerçevesinde canlandırılması gereken bir dönem manzarasıyla karşılaşmıştır. Bu bağlamda George W. Bush döneminde ekonomik yapı, borsa çöküşleri, durgunluk, yüksek işsizlik oranları, bütçe açıkları ve yüksek kamu borcu gibi bazı sorunlarla çevrelenmiştir. Buna binaen ÇHC’de ise, reform ve dışa açılma politikası ekseninde yükselen bir ekonomi söz konusu olmuştur. Nitekim Çin’in ekonomik performansı dünya ortalamasının üzerinde seyreden bir yönde olmuş ve satın alma gücü paritesine göre gayri safi yurt içi hasılda ABD’den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumuna erişmiştir.

Bununla beraber belirtilmesi gereken bir diğer husus ise, ÇHC'nin büyüyen bir ekonomik profile ulaşmasında etkili olan, dünyada en fazla yabancı yatırımı çeken bir ülke konumuna erişmesidir. Bu hususun oluşmasında ise, ÇHC'nin 2001 yılında DTÖ'ye üye olması parallinde yabancı yatırımcılar açısından belirleyici olan Çin hükümetine yönelik “güven” duygusunun artması rol oynamıştır.

Bununla beraber, ekonomik düzlemde bazı gerginlikler yaşansa da ABD ve ÇHC ilişkilerinin ekonomi boyutunda ön plana çıkan en çarpıcı husus, ithalat ve ihracat düzleminde birbirlerine karşı iki önemli ekonomik partner rolü oynamaları olmuştur. Nitekim 2000-2008 yılları arasında iki ülke arasındaki toplam ticaret hacminin 3,5 kat arttığı gözlemlenmiştir.

Diğer taraftan ilişkilerin ekonomi düzleminde dikkat çekici iki önemli boyut daha söz konusu olmuştur. Bu boyutlardan ilkinin ABD ve ÇHC'nin savunma harcamaları oluşturmaktadır. Hem ABD'nin hem de ÇHC'nin savunma harcamalarını söz konusu yıllar itibariyle arttırdıkları gözlemlenmiştir. Savunma harcamalarına bütçe içinde verilen ağırlık hususunda ABD açısından 11 Eylül saldırıları ardından ortaya konulan “teröre karşı savaş” retorığı ekseninde Afganistan ve Irak'a yönelik müdahaleler ana rolü oynarken; ÇHC açısından ise, ekonomik büyümeye paralel olarak gelişen askeri modernizasyon gerekliliği önemli bir rol oynamıştır. Ancak yadsınamayacak diğer bir etken ise ABD ile olan ilişkileri olmuştur. Nitekim ÇHC tarafından bir yandan ABD'nin Kosova ve Irak müdahaleleri ile Tayvan, Tibet ve Sincan bölgelerine olası bir müdahale ihtimaliyle paralellik kurulmuş diğer yandan ise, ABD'nin füze kalkanı projesine Tayvan'ın da dâhil edilmesinden endişe duyulmuştur.

İlişkilerin ekonomi boyutunun ikinci boyutunda ise enerji politikaları bulunmaktadır. Hem ABD hem de ÇHC açısından ortak olan husus, birincil enerji kaynaklarına olan bağımlılık ve talebin her geçen gün artış eğilimi göstermesi olmuştur. Bu bağlamda Washington açısından ekonomik alandaki egemenliğinin sürdürülmesi noktasında enerji kaynaklarının kontrolü hedeflenirken, benzer şekilde Pekin de enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye ve enerjiyi sorunsuz bir şekilde elde etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda her iki ülkenin de artan enerji ihtiyacını enerji ithalatıyla karşılamaya çalışmaları ekseninde, enerji ithalatı yapılan bölgeler üzerinde karşılıklı bir rekabetin doğması durumu ortaya çıkmıştır.

Bununla beraber, çalışmada ABD ve ÇHC'nin enerji politikaları analiz edilirken, en çok talep edilen ve tüketimi yapılan enerji kaynağı olması nedeniyle birincil enerji kaynaklarından petrole yönelik takip ettikleri politikalar ele alınmıştır. Bu bağlamda Orta Doğu ve Orta Asya hem jeopolitik ve jeostratejik önemi hem de petrolü elde etmeye yönelik ABD ve ÇHC politikalarının ortak paydada bulunduğu bir coğrafya olmasıyla önem arz etmektedir. Ayrıca Ortadoğu bölgesine yönelik bağımlılığın azalması noktasında ABD ve ÇHC, Afrika bölgesine yönelmişlerdir. Nitekim ÇHC, Afrika bölgesinde ABD'nin en önemli rakibi olarak görülmektedir. Bununla beraber, ÇHC'nin Orta Asya bölgesine yönelmesi altında ise Ortadoğu ve Afrika'dan ithal edilen petrolün deniz yollarıyla ve Malakka Boğazı'nı geçerek Çin'e ulaşması ve bu yollarının denetiminde ABD'nin baş rolü oynaması bulunmaktadır. Nitekim ÇHC, ABD'nin Orta Asya ve Hazar bölgesine askeri olarak yerleşmesi ve üstüne üstlük enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde Batı'ya ulaşması çabalarından her daim rahatsızlık duymaktadır. Bu noktada da farklı stratejiler izleyerek ve özellikle Batı tarafından yaptırım uygulanan devletlerle yatırım ilişkileri geliştirerek

genel olarak petrol ve özel de enerji politaları ekseninde ilerlemeye ve büyüme odaklı gelişmeye yönelmektedir.

Sonuç olarak, çalışma zarfında elde edilen bu bulgular ekseninde George W. Bush döneminde ABD ve ÇHC ilişkilerinin hem stratejik rekabet hem de stratejik ortaklık düzleminde ilerlemesine dair ortaya konan varsayım doğrulanmıştır. Bu varsayımın altında ise, ABD ve ÇHC'nin birbirlerine karşı takip ettikleri iki yönlü bir politika yatmaktadır. Bu bağlamda ABD, ÇHC'yi hem siyasi ve ekonomik mekanizmalar içine dâhil etmeye hem de yükselen bir güç profiline erişmesi noktasında dengelemeye çalışmıştır. ÇHC ise kendi açısından önem arz eden konular üzerinde uzlaşmaya yanaşmayan bir politika takip etse de diğer yandan ABD ile sürtüşmekten kaçınmıştır. Son kertede ise, ilişkilerde ön plana çıkan temel husus, ortak faydaya dayanan ilişkilerin devamlılığının sağlanması olmuştur. Bu noktada da hem işbirliğinin geliştirilmesine yönelik politikalar hem de Çin dış politikasının barışçıl bir temel üzerine inşa edilmesi çerçevesinde, zaman içerisinde ortaya çıkan ABD'ye yönelik "Çin tehdidi" algısının yankı bulması büyük ölçüde rasyoneliteyi yansıtmamıştır.

## KAYNAKÇA

### A) KİTAPLAR

Adıbelli, B., **Pax Sinica: Çin'in Dünya Düzeni**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

Akman, H., **Paylaşılamayan Balkanlar**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.

Armaoğlu, F., **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, Alkım Yayınları, 2007.

Arrighi, G., çev. İbrahim Yıldız, **Adam Smith Pekin'de: 21. Yüzyılın Soykütüğü**, İstanbul, Yordam Kitap, 2009.

Bacevich, A. J., **American Empire: The Realities and Consequences of U.S. Diplomacy**, Cambridge and London, Harvard University Press, 2002.

Bello, W., **Dilemmas of Domination: The Unmaking of the American Empire**, London, Zed Books, 2005.

Brenner, R., çev. Bilge Akalın, **Ekonomide Hızlı Büyüme ve Balon: Dünya Ekonomisinde ABD'nin Yeri**, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2007.

Chace, J., **The Consequences of the Peace: The New Internationalism and American Foreign Policy**, New York, Oxford University Press, 1992.

Çolakoğlu, S., **Uluslararası İlişkilerde KuzeyDoğu Asya**, Ankara, USAK Yayınları, 2009.

Davutoğlu, A., **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 2011.

Dougherty, J. E. Ve Pfaltzgraff, R.L., **Contending Theories of International Relations**, New York, Longman, 1996.

Erdem, G. ve Ersin, E., **Bir Bakışta Uluslararası İlişkiler**, Ankara, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, 2013.

Ekinci, A., **İran Nükleer Krizi**, USAK Yayınları, Ankara, 2009.

Girgin, K. ve Biren, I., **Dünya Siyaseti Ve Sorunlar**, İstanbul, Yeni Yüzyıl Yayınları, 2011.

Glenny, M., , çev. Mehmet Harmancı, **Balkanlar 1804-1999: Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler**, İstanbul, Sabah Kitapları, 2001.

Heywood, A., çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, **Küresel Siyaset**, Ankara, Adres Yayınları, 2013.

Hook, W. S. ve Spanier, J., çev. Özge Zihnioğlu Tanırlı, **Amerikan Dış Politikası**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2013.

Jentloson, B. W., **American Foreign Policy: The Dynamics of Choice in the 21st Century**, United States of America, W.W. Noton and Company, 2010.

Johnson, C., çev. Hasan Kösebalaban, **Amerikan Emperyalizminin Sonbaharı**, İstanbul, Küre Yayınları, 2005.

Kut, Ş., **Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Kurtbağ, Ö., **Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politikası**, Ankara, Usak Yayınları, 2010.

Lam, W., **Chinese Politics in the Hu Jintao Era: New Leaders, New Challenges**, New York, Routledge, 2006.

Lefebvre, M., çev.İsmail Yerguz, **Amerikan Dış Politikası**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

Lim, T. W., **Oil and Gas in China: The New Energy Superpower's Relations with Its Region**, Singapore, World Scientific Publishing, 2010.

Marchand, S., çev. Fazıl Bülent Kocamemi, **Dünya Hakimiyeti Yolunda ABD-Çin: Asimetrik Savaş**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayın, 2011.

McCormick, T., **America's Half Century: United States Foreign Policy in the Cold War and After**, Baltimore and London, The Johns Hopkins University, 1995.

Merton, T., çev. Seda Çiftçi, **Gandhi ve Şiddet Dışı Direniş**, İstanbul, Kaktüs Yayınları, 2003.

Milli Güvenlik Akademisi, **ABD, Çin ve Hindistan'la Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Ankara, 2005.

Nye, J. S. ve Smith, K., **After the Storm: Lessons from the Gulf War**, New York, Nadison Books, 1992.

Okur, M. A., **Emperyalizm, Hegemonya,İmparatorluk**, Ankara, 2010.

Radan, P., **The Break up of Yugoslavia and International Law**, New York, Routledge, 2002.

Renshon, S. A., **National Security in the Obama Administration: Reaassing the Bush Doctrine**, New York, Routledge, 2010.

Sander, O., **Siyasi Tarih 1918-1994**, Ankara, İmge Yayınları, 2007.

Selver, M., **Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Ülger, İ., **Yugoslavya Neden Parçalandı?**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003.

Wasserstrom, N.J., çev. Hür Güldü, **21. Yüzyılda Çin**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

Woodward, B., çev. Şefika Kamcez, **Bush Savaşı**, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2005.

Yanardağ, M., **Yeni Muhafazakarlar (Neo-Cons): Amerika'nın Kara Kitabı**, İstanbul, Chiviyazıları Yayınevi, 2004.

Yang, J., **China's Diplomacy: Theory and Practice**, China, World Century, 2014.

Yıldızoğlu, E., **Hegemonyadan İmparatorluğa**, İstanbul, Everest Yayınları, 2003.

## **B) MAKALELER**

Adıbelli, B., “Asya Pasifik’te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri”, **Stratejik Analiz**, S.93, Ocak 2008, ss.79-87.

Akbaş, Z. ve Baş, A., “İran’ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları”, **History Studies**, C.5, S.2, 2013, ss.21-44.

Aksoy,M., Polisi, A. ve Büyükçiçek, M., “Kosova:Kimin Barışı?”, Nezir Akyeşilmen (Edt.), **Barışı Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2013, ss.261-276.

Alkan, N., “Dayton Sonrasında Bosna-Hersek”, **Balkanlar El Kitabı**, C.2, Çorum/Ankara, Karam ve Vadi Yayıncılık, 2007, ss.193-201.

Altay, H. ve Nugay, Y., “ Orta Doğu Bölgesi Enerji Kaynaklarının 21. Yüzyıl Dünya Ekonomisi İçin Stratejik Önemi”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.6, S.3, 2013, ss.1-35.

Amanov, Ş., “ABD’nin İnsan Hakları Politikası ve Çin: Doğu Türkistan Örneği”,  
**Avrasya Dosyası**, C. 12, S.1, 2006, ss.67-98.

Andican, A., “ Çin Satrancında Orta Asya”, **Avrasya Dosyası**, C. 12, S.1, 2006, ss.7-36.

Arı, T., “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler”, İdris Bal (Edt.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara, Lalezar Yayınları, 2006, ss.695-727.

Arı, T. ve Pirinççi, F., “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Balkan Politikası”,  
**Alternatif Politika**, C.3, S.1, 2011, ss.1-30.

Ataman M. Ve Gökcan Ö., “ Bush Yönetimi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılmacılık Denemesi”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C.7, S.2, 2012, ss.199-229.

Bağcı, H., “ 11 Eylül Sonrası Dönemde Türk Dış ve Güvenlik Politikalarındaki Gelişmeler ve Yeni Parametreler”, İdris Bal (Edt.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara, Lalezar Yayınları, 2006, ss. 939-944.

Baharçiçek, A., “ Soğuk Savaşın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri”, İdris Bal (Edt.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara, Lalezar Yayınları, 2006, ss. 31-56.

Bandow, D., “US Policy toward Kosovo: Sawing the Wind in the Balkans, Reaping the Whirlwind in the Caucasus”, **Mediterranean Quarterly**, C.20, S.1, 2009, ss.15-30.

- Bello, W., “The Capitalist Conjuncture: Over-Accumulation, Financial Crises, and the Retreat from Globalisation”, **Third World Quarterly**, C.27, S.8, 2006, ss.1345-1367.
- Bowker, M., “ The Wars in Yugoslavia: Russia and the International Community”, **Europe-Asia Studies**, C.50, S.7, 1998, ss.1245-1261.
- Bozkurt, G. S., “Küreselleşmenin Güvenlik Boyutu”, İdris Bal (Edt.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Lalezar Yayınları, 2006, ss. 491-532.
- Byers, M., “Terrorism, The Use of Force and International Law After 11 September”, **International and Comparative Law Quarterly**, C.51, N.2, 2002, ss.401-414.
- Cabestan, J.P., “China’s Foreign Policy and Security Policy Decision Making Processes under Hu Jintao”, **Journal of Current Chinese Affairs**, C.38, S.3, 2009, ss.63-97.
- Caşın, M.H., “ Değişen Uluslararası Konjonktür ve Çin Ulusal Güvenlik Stratejilerinin Yeni Parametreleri”, Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü (Edt.), **Geleceğin Süper Gücü Çin**, İstanbul, Tasam Yayınları, 2005, ss.65-101.
- Chen, Q., “Çin’in Yeni Güvenlik Anlayışı ve Politikası”, Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü (Edt.), **Geleceğin Süper Gücü Çin**, İstanbul, Tasam Yayınları, 2005, ss.55-64.
- Chiao, T. L., “ The United States’ Tibet Policy under George W. Bush Administration (2001-2004)”, **Journal on Monholian and Tibetan Current Situation**, C.17, S.5, t.y.,ss.50-67.

Cockayne J. ve Malone D. M., “ The Security Council and the 1991 and 2003 Wars in Iraq”, Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer Wels ve Dominik Zaum (Edt.), **The United Nations Security Council and War: The Evolution of Thought and Practice since 1945**, NewYork, Oxford University Press, 2008, ss.384-405.

Çiftçi, K., “ Soğuk Savaş Sonrasında ABD: Rıza’ya Dayalı Hegomonya’dan İmparatorluk Düzenine”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C.5, S.10, 2009, ss.203-219.

Çakmak, C., “Amerikan Dış Politikası ve ABD-Çin İlişkilerinde Pragmatizm ve Rasyonalite”, Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü (Edt.), **Geleceğin Süper Gücü Çin**, İstanbul, Tasam Yayınları, 2005, ss.103-135.

Çolakoğlu, S., “ Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Çin”, **Uluslararası İlişkiler**, C.1, S.1, 2004, ss. 173-197.

Dağcı, K. ve Keskin, M., “ Çin’in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri”, **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, C.1, S.2, 2013, ss.11-29.

Davis, J. E., “ From Ideology to Pragmatism: China’s Position on Humanitarian Intervention in the Post-Cold War Era”, **Vanderbilt Journal of Transnational Law**, C.44, S.2, 2011, ss.217-283.

Demirdöğen, Ü., “ BM Barışı Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu (1946-1996)”, **Akdeniz İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.11, 2006, ss.236-257.

Dingli, S., “ China’s Evoluotion of the Adjustment to US Security Policy since September 11, 2001”, **Defense and Security Analysis**, C.19, S.4, 2003, ss.319-326.

Dursun, G. D. ve Birdal, İ., “ Krizlerin Tahmin Edilebilirliği: 2008 Krizi Örneği”, **Yönetim**, C.22, S.70, 2011, ss.63-73.

Efegil, E. ve Musaoğlu, N., “Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sistemin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri”, **Akademik Bakış**, C.2, S.4, 2009, ss.1-24.

Erdem, E. İ., “ 11 Eylül Terör Eylemleri ve Küresel Düzen”, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Edt.), **Uluslararası İlişkilere Giriş**, İstanbul, Küre Yayınları, 2014, ss.472-478.

Ergenç, C., “Çin’in Yükselişi”, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Edt.), **Uluslararası İlişkilere Giriş**, İstanbul, Küre Yayınları, 2014, ss.437-446.

Erhan, Ç., “ ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakülteler Dergisi**, C.56, S.4, Ekim-Aralık 2001, ss. 77-93

Erkmen, S., “ ABD ve İngiltere’nin Irak Karşısındaki Kuvvet Kullanımlarının Değerlendirilmesi”, **Avrasya Dosyası**, C.8, S.1, İlkbahar 2002, ss.310-339.

Ersoy, E., “ The US Strategy of China Under the Bush Administration (2001-2008)”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.3, S.12, 2007, ss.137-162.

Fidan, G., “ Pekin’in Yüksek Rakımlı Sorunu: Tibet”, **21. Yüzyıl**, S.21, 2010, ss.79-86.

Garver, J. W., “ The Chinese Communist Party and the Collapse of Soviet Communism”, **The China Quarterly**, S.133, 1993, ss.1-26.

Gladkyy, O., “ American Foreign Policy and US Relations with Russia and China After 11 September”, **World Affairs**, C.166, S.1, 2003, ss.3-23.

Gualiang, G., “ Redefine Cooperative Security, Not Preemption”, **The Washington Quarterly**, C.26, S.2, 2003, ss.135-145.

Güneş, E., “ABD’nin Çin, Rusya Örneğinde Asya Politikaları”, **E-Journal of New World Sciences Academy**, C.6, S.2, 2011, ss.342-355.

Güngen, A. R., “ Kalkınma, Eşitsizlik ve Yoksulluk”, Evren Balta (Edt.), **Küresel Siyasete Giriş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, ss. 433-454.

Halatçı, Ü., “ 11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonu’nun Değerlendirilmesi”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.2. S.7, 2006, ss. 80-98.

Işık, N. ve Tünen, T., “ Türev Ürünlerin 2008 Küresel Finansal Krizindeki Rolü”, **Avrasya Etüdleri**, S.39, 2011, ss.7-48.

Işık, N. ve Duman, E., “ Reel ve Finansal Göstergeler Açısından 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, **Yönetim ve Ekonomi**, C. 19, S.2, 2012, ss.241-260.

Karaca, K.R., “Çin’in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990-2010)”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C.9, S.33, 2012, ss.93-118.

- Karaca, K.R., “Çin Halk Cumhuriyetinin Dış Politikasında Orta Asya”, M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan (Der.), **Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik**, Ankara, USAK Yayınları, 2013, ss.59-81.
- Kenar, N., “Bosna-Hersek Savaşı”, **Balkanlar El Kitabı**, C.2, Çorum/Ankara, Karam ve Vadi Yayıncılık, 2007, ss.169-192.
- Keyman, E. F., “Küreselleşme”, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Edt.), **Uluslararası İlişkilere Giriş**, İstanbul, Küre Yayınları, 2014, ss. 336-345.
- Kıbaroğlu, M., “Kuzey Kore’nin Nükleer Silah Programı: Sebepler ve Sonuçlar”, **Uluslararası İlişkiler**, C.1, S.1, 2004, ss.154-172.
- Koehler, M., “ The Effects of 9/11 on China’s Strategic Environment”,**Joint Force Quarterly**, S.68, 2013, ss.91-98.
- Kovancılar, B., “ABD’de Bütçe Açık ve Fazlaları:Tarihsel Bir İnceleme”, **Yönetim ve Ekonomi**, C.20, S.2, 2013, ss. 67-90.
- Krauthammer, C., “ The Lonely Superpower”, **The New Republic**, C.205, S.5, 1991, ss.23-27.
- Kreft, H., “ The Foreign Policy of George W. Bush: More of the Same in the Second Term?”, **Perceptions**, C. 10, S.1, Spring 2005, ss.63-78.
- LaFeber, W., “ From Detente to the Gulf ”, Gordon Martel (Edt.), **American Foreign Relations Reconsidered:1890-1993**, London, Rotledge, 1994, ss. 145-165.
- Larrabee, S.F., “ Long Memories and Short Fuses: Change and Instability in the Balkans”, **International Security**, C.15, S.3, 1991, ss.58-91.

Layne, C., “ The Unipolar Illusion Revisited, The Coming End of the United State’s Unipolar Movement”, **International Security**, C.31, S.2, 2006, ss.7-41.

Leifer, M., “ Chinese Economic Reform and Security Policy: The South China Sea Connection”, **Survival:Global Practice and Strategy**, C.37, N.2, 1995, ss.44-59.

Mazaar, J. M., “George W. Bush, İdealist”, **International Affairs**, C.79, S.3, 2003, ss. 503-522.

Mearsheimer, J., “ Taiwan’s Dire Straits”, **The National Interests**, 2014, ss.29-39.

Miles, J., “Chinese Nationalism, U.S Policy and Asian Security”, **Survival: Global Politics and Strategy**, C.42, S.4, 2000-2001, ss.51-72.

Oğultürk, M.C., “Kosova’nın Bağımsızlık Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi”, **Güvenlik Stratejileri**, S.19, 2014, ss.99-132.

Öğütçü, M., “ Yeni Ekonomik Süper Güç Çin’in Önlenemeyen Yükselişi: Türkiye ile Rekabet mi Ortaklık mı? ”, **Avrasya Dosyası**, C. 12, S.1, 2006, ss.37-66.

Pehlivan Türk, B., “ Tarihten Bugüne Doğu Asya Düzeni ve Çin”, **Avrasya Dosyası**, C.12, S.1, 2006, ss.125-150.

Pirinççi, F., “ Amerikan Dış Politikasında Dinamizm ve Başkanlar: Retorik ve Uygulama”, Cenap Çakmak, Cengiz Dinç ve Ahmet Öztürk (Edt.), **Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası: Teori ve Pratik**, Eskişehir, Nobel Yayınları, 2011, ss. 79-114.

Qinqua, J., “Learning to Live with the Hegemon: Evolution of China’s Policy toward the US since the End of the Cold War”, **Journal of Contemporary China**, C.14, S.44, ss.395-407.

Rupp, R., “ High Hopes and Limited Prospects: Washington’s Security and Nation-Building Aims in Afghanistan”, **Cambridge Review of International Affairs**, C.19, S.2, 2006, ss.285-298.

Raymond, G. A., “ Preventive War and Permissive Normative Order”, **International Studies Perspectives**, S.4, 2003, ss.385-394.

Sandıklı, A., “Geleceğin Süper Gücü Çin”, **Bilge Strateji**, C.1, S.1, 2009, ss.40-50.

Sandıklı, A. ve Güllü, İ., “ Gelişen Çin Ekonomisi ve Türk Dış Ticaretine Etkileri”, Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü (Edt.), **Geleceğin Süper Gücü Çin**, İstanbul, Tasam Yayınları, 2005, ss.289-320.

Saray, M.O. ve Gökdemir, L., “ Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005)”, **Journal of Yasar University**, C.2, S.7, 2007, ss.681-686.

Sarı, B., “ Amerikan Ulusal Çıkarları ve Afrika”, **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, C.1, s.2, 2012, ss.95-119.

Sarıtaş, H. ve Gökçe, A., “ Amerika Birleşik Devletlerinde ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Temel Analizi: Nedenler ve Etkiler”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.11, 2012, ss.39-52.

Sayın, Y., “Konfüsyüç’ün Yenien Keşfi ve Çin Dış Politikasında Dönüşüm”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.29, 2013, ss.223-237.

Shulong, C., “ National Unity, Sovereignty and Territorial Integrity”, **The China Journal**, S.36, 1996, ss.98-102.

Somuncuoğlu, A., “ Bush Doktrinde Demokrasiyi Teşvik Politikası: Orta Asya Örneği”, **Gazi Türkiyat**, S.12, 2013, ss.29-50.

Sutter, R., “ The Taiwan Problem in the Second George W. Bush Administration-US Officials’ Views and Their Implications for US Policy”, **Journal of Contemporary China**, C.15, S.48, 2006, ss.417-441.

Şen, F., “ Çin’in Sincan-Doğu Türkiyat Sorunu: Dünyü, Bugünü, Geleceği”, **Ortadoğu Analiz**, C.1, S.7-8, 2009, ss.124-134.

Şimşek, M., “ Değişen Dünya Koşullarında ÇHC ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.26, 2006, ss.1-24.

Taş, R., “Çin Ekonomisinin 10 Temel Dinamiği”, Selçuk Çolakoğlu (Der.), **Dünya Düzeninde Çin: Türkiye Çin İlişkileri**, Ankara, USAK Yayınları, 2012, ss.57-90.

Telatar, G., “Şangay İşbirliği Örgütü: 21. Yüzyılın Bölgesel/Global Çekim Merkezi”, Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü (Edt.), **Geleceğin Süper Gücü Çin**, İstanbul, Tasam Yayınları, 2005, ss.163-229.

Telatar, G., “ Sınırlı Çıkarlardan Askeri Angajmana ABD’nin Orta Asya Politikası”, M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan (Der.), **Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik**, Ankara, USAK Yayınları, 2013, ss. 27-57.

- Thakur, R., “ From Peacekeeping to Peace Enforcement the UN Operation in Somalia”, **The Journal of Modern African Studies**, C.32, S.3, ss.387-410.
- Türbedar, E., “ Kosova Sorunu”, **Balkanlar El Kitabı**, C.2, Çorum/Ankara, Karam ve Vadi Yayıncılık, 2007, ss.79-92.
- Udum, Ş., “ Uluslararası İlişkilerde Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu”, İdris Bal (Edt.), **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler**, Ankara, Lalezar Yayınları, 2006, ss. 533-548.
- Uzgel, İ., “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (Edt.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C.2:1980-2001, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, ss. 243-325.
- Uzgel, İ., “Balkanlarla İlişkiler”, Baskın Oran (Edt.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C.2:1980-2001, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, ss.481-523.
- Ülger, İ., “Balkan Gelişmeleri ve Türkiye:1990’lı Yıllar”, İdris Bal (Edt.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara, Lalezar Yayınları, 2006, ss.257-272.
- Üngör, Ç., “Çin’in Ortadoğu Politikası”, Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü (Edt.), **Geleceğin Süper Gücü Çin**, İstanbul, Tasam Yayınları, 2005, ss.149-161.
- Üngör, Ç., “Countering US Hegemony: a Viable Option for China?”, Atilla Sandıklı (Edt.), **China A New Superpower? Dimensions of Power, Energy and Security**, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2006, ss.120-143.
- Whiting, A., “The PLA and China’s Threat Perceptions”, **China Quarterly**, S.146, 1996, ss.596-615.

Wright, E.R., “Checks and Balances: Three Epoches Federal Budget Management”,  
**Financial History**, 2011, ss.20-36.

Yaman, D., “11 Eylül Sonrasında ABD: Algılamalar, Psikolojik Yansımalar, Yasal  
Düzenlemeler”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, C.1, S.1, 2005,  
ss.117-142.

Yang, J., “Sino-US and Cross-Straits Relations under the Post 11 September Strategic  
Settings”, **Journal of Contemporary China**, C.11, S.33, 2002, ss.657-672.

Yang, J., “The Bush Administration’s Taiwan Policy: Evolution and Trends”,  
**American Foreign Policy Interests**, S.24, 2002, ss.147-151.

Yapıcı, M. İ., “Bosna Hersek’te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası  
Hukuktaki Yeri”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.2, S.8, 2007, ss.1-24.

Yılmaz, S., “ Yükselen Güç Çin’in Güvenlik Politika ve Stratejileri”, **Stratejik  
Araştırmalar Dergisi**, C.1, S.2, 2008, ss.77-98.

Zhao, Q., “ Chinese Foreign Policy in the Post-Cold War Era”, **World Affairs**,  
C.159, S.3, 1997, ss.114-129.

### **C) ELEKTRONİK KAYNAKLAR**

ABD Ülke Raporu, 2010, (<http://www.kto.org.tr/ulke-raporlari-778s.htm>), Erişim  
Tarihi: 03.05.2015.

Akçadağ, E., “ Çin ile Amerika Arasında Var Olmaya Çalışan Bir Ada: Tayvan”,  
2010a, (<http://www.bilgesam.org/incele/864/-cin-ile-amerika-arasinda-var-olmaya-calisan-bir-ada--tayvan/#.Vco0yFs5hc4>), Erişim tarihi: 02.03.2015.

Akçadağ, E., “ Yükselen Güç Çin’in Dünden Bugüne Dış Politika Analizi”, 2010b, ([http://www.bilgesam.org/incele/865/-yükselen-guc-cin'in-dunden-bugune-dis-politika-analizi/#.Vcn\\_yVs5hc4](http://www.bilgesam.org/incele/865/-yükselen-guc-cin'in-dunden-bugune-dis-politika-analizi/#.Vcn_yVs5hc4)), Erişim Tarihi: 17.12.2015.

Akçadağ, E., “Kuzey Kore’nin Üçüncü Nükleer Denemesi Ardından”, 2013, (<http://www.bilgesam.org/incele/125/-kuzey-kore'nin-ucuncu-nukleer-denemesinin-ardindan/#.VdY3WVs5hc4>), Erişim Tarihi: 06.08.2015.

Anderson, P., “Force and Consent”, New Left Review, 2002, (<http://newleftreview.org/II/17/perry-anderson-force-and-consent>), Erişim Tarihi:09.12.2015.

Bayraç, N.H., “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğalgaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, t.y., C.10, S.1, ss.115-142, ([http://sbd.ogu.edu.tr/makaleler/10\\_1\\_Makale\\_5.pdf](http://sbd.ogu.edu.tr/makaleler/10_1_Makale_5.pdf)), Erişim Tarihi: 07.07.2015.

Baysoy, E., “ Rusya, AB, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitiği”, t.y., (<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrtj/article/viewFile/5000098906/5000092162>), Erişim Tarihi: 23.07.2015.

Becker, G. S., “ Food and Agricultural Imports from China”, CRS Report for Congress, 2008, (<http://nationalaglawcenter.org/wp-content/uploads/assets/crs/RL34080.pdf>), Erişim Tarihi: 06.06.2015.

Beriş, H.E., “Dünyada ve Türkiye’de Savunma Harcamalarının Demokratik Denetimi”, SDE Analiz, 2012, ss.1-64, (<http://www.sde.org.tr/userfiles/file/ORDU%20DENETIM%20ANALIZ.pdf>), Erişim Tarihi: 19.07.2015.

- Bernstam M. S. ve Rabushka, A., “ Beijing Consensus for Russia?”, 2004, (<http://www.hoover.org/research/beijing-consensus-russia>), Erişim Tarihi: 13.01.2015.
- Bijian, Z., “ China’s Peaceful Rise to Great Power Status”, 2005, (<http://www.foreignaffairs.com/articles/61015/zheng-bijian/chinas-peaceful-rise-to-great-power-status>), Erişim Tarihi: 23.01.2015.
- Brahney, J. K., “ Clinton in China: Getting the Balance Right”, 1998, (<http://fas.org/news/china/1998/wwwju29.html>), Erişim Tarihi: 28.01.2015.
- Brahney, J. K., “ Aftermath of Embassy Bombing, Cox Report Findings”, 1999, (<http://fas.org/news/china/1999/www9m26.htm>), Erişim Tarihi: 28.01.2015.
- Brenner, R., “New Boom or New Bubble?”, 2004, (<http://newleftreview.org/II/25/robert-brenner-new-boom-or-new-bubble>), Erişim Tarihi: 16.04.2015.
- Bush, G. W., Adress to Joint Session of Congress Following 9/11, 2001, (<http://www.americanrhetoric.com/speeches/gwbush911jointsessionspeech.htm>), Erişim Tarihi: 12.03.2015.
- Carpenter, T. G., “ The New World Disorder”, Foreign Policy, Issue 84, Fall 1991, (<http://eds.b.ebscohost.com/eds/detail/detail?sid=f0598093-a965-4f05-8f10-a2ed438a67ee%40sessionmgr115&vid=0&hid=112&bdata=Jmxhbmc9dHImc2l0ZT1lZHMtbGl2ZQ%3d%3d#db=a9h&AN=9109230351>), Erişim Tarihi: 27.12.2014.
- China Daily, “ Xinjiang Plants to be China’s Top Oil Prodecer”, 2005, ([http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2005-06/13/content\\_451059.htm](http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2005-06/13/content_451059.htm)), Erişim Tarihi: 07.01.2015.

Chronology of China-US Relations, (<http://www.china.org.cn/english/china-us/26890.htm>), Erişim Tarihi: 09.03.2015.

CNN, “U.N. Resolution on Iraq Passes Unanimously”, 2004, (<http://edition.cnn.com/2004/WORLD/meast/06/08/un.iraq/index.html?eref=sitesearch>), Erişim Tarihi: 25.05.2015.

CNNTURK, “Çin’de İşsizlik Resmi Rakamlardan Daha Yüksek”, 2008, (<http://www.cnnturk.com/2008/ekonomi/dunya/12/19/cinde.issizlik.resmi.rakamlardan.daha.ciddi/505488.0/index.html>), Erişim Tarihi: 12.05.2015.

Coll, S., “US Halted Nuclear Bid by Iran”, 1992, (<http://www.washingtonpost.com/archive/politics/1992/11/17/us-halted-nuclear-bid-by-iran/0e215f24-43b2-4791-b24a-ea23b46b5a28/>), Erişim Tarihi: 07.08.2015.

Çaynak, S., “ABD Enerji Politikalarının Evrimi ve Elektrik Sektörünün Yeniden Yapılandırılması”, 2014, (<http://enerjienstitusu.com/2014/11/04/abd-enerji-politikalarinin-evrimi-ve-elektrik-sektorunun-yeniden-yapilandirilmesi/>), Erişim Tarihi: 25.07.2015.

ÇHC Ülke Raporu, 2006, ([http://www.turkishpaper.org/Eklenti/49,cinraporpdf.pdf?0&\\_tag1=E7890219A76F2C67EFDCBAD8119B567B2DD24315&crefer=4604CC1228D7D01D2CBC6DFEDD6D21116E8630A14A407306AA4EAF0C1432A6D5](http://www.turkishpaper.org/Eklenti/49,cinraporpdf.pdf?0&_tag1=E7890219A76F2C67EFDCBAD8119B567B2DD24315&crefer=4604CC1228D7D01D2CBC6DFEDD6D21116E8630A14A407306AA4EAF0C1432A6D5)), Erişim Tarihi:14.05.2015.

Dedeoğlu, B., “ ABD Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisini Açıkladı:Şiddet Sürüdürülebilir Bir Strateji Değil”, 2006a, (<http://www.zaman.com.tr/>

yorum\_abd-yeni-ulusal-guvenlik-stratejisi-aciklandi-1-siddet-surdurulebilir-bir-strateji-degil\_269937.html), Erişim Tarihi:17.08.2015.

Dedeoğlu, B., “ ABD Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisini Açıkladı: ABD Dostlarını Arıyor”, 2006b, ([http://www.zaman.com.tr/yorum\\_abd-yeni-ulusal-guvenlik-stratejisi-aciklandi2-abd-dostlarini-yardima-cagiriyor\\_270232.html](http://www.zaman.com.tr/yorum_abd-yeni-ulusal-guvenlik-stratejisi-aciklandi2-abd-dostlarini-yardima-cagiriyor_270232.html)), Erişim Tarihi: 17.08.2015.

Demirtepe, T., “Çin’in Yumuşak Karnı: Doğu Türkistan”, 2011, (<http://www.usakanalist.com/detail.php?id=416>), Erişim Tarihi: 01.08.2015.

Deutsche Welle, “ Çin ile ABD Arasında Tayvan Gerilimi”, 2010, (<http://www.dw.com/tr/Çin-ile-abd-arasında-tayvan-gerilimi/a-5197603>), Erişim Tarihi: 13.12.2015.

Dispatch, 1990, (<http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/dispatch/1990/html/dispatchv1no06.html>), Erişim Tarihi: 10.10.2015.

Dumbaugh, K. ve Sullivan, M., “ China’s Growing Interest in Latin America”, 2005, (<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/rs22119.pdf>), Erişim Tarihi: 15.08.2015.

Emeklier, B., “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi”, 2010, (<http://www.bilgesam.org/incele/1901/-soguk-savas-sonrasi-uluslararasi-sistemin-analizi/#.VNCim1OsXDJ>), Erişim Tarihi: 3.01.2015.

Ekodiolog, “Çin’in Petrol retimi, Tüketimi ve Çin Petrol Politikaları”, t.y., (<http://www.ekodialog.com/Konular/cin-petrol-uretimi-tuketimi-ve-cinin-petrol-politikalari.html>), Erişim Tarihi: 10.07.2015.

Ekodiolog, “Amerika’nın Petrol Üretimi ve Tüketimi Potansiyeli ve Petrol Politikaları”, t.y., (<http://www.ekodialog.com/Konular/abd-petrol-uretimi-tuketimi-amerika-petrol-politikalari.html>), Erişim Tarihi: 13.07.2015.

Ekrem, E., “ Çin-Tibet Görüşmeleri ve Yaşanması Muhtemel Çıkmazlar”, 2010a, (<http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/cin-tibet-gorushmeleri-ve-yasanmasi-muhtemel-cikmazlar/142>), Erişim tarihi: 22.12.2015.

Ekrem, E., “ABD-Çin İlişkileri Analizi: Çin Rakip mi Ortak mı?”, 2010b, (<http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/abd-cin-iliskileri-analizi-cin-rakip-mi-ortak-mi/123>), Erişim Tarihi: 02.03.2015.

Ekrem, E., “Çin’in Orta Asya Politikaları”, 2011, ([https://www.academia.edu/5341231/Cin\\_ortaasya\\_raporu](https://www.academia.edu/5341231/Cin_ortaasya_raporu)), Erişim Tarihi: 20.07.2015.

Erhan, Ç., “ Bush Doktrini Ölmedi, İsrail’de Yaşıyor”, 2011, (<http://www.turkiyegazetesi.com.tr/prof-dr-cagri-erhan/506363.aspx>), Erişim Tarihi: 29.05.2015.

Ernst & Young, ([http://www.vergidegundem.com/tr/c/document\\_library/get\\_file?uuid=03b1d7cc-b107-41a1-a1ca-70239263dc4f](http://www.vergidegundem.com/tr/c/document_library/get_file?uuid=03b1d7cc-b107-41a1-a1ca-70239263dc4f)), Erişim Tarihi: 13.07.2015.

Frost, F., “The United States and China: Containment or Engagement?”, Current Issues Brief 5, 1996-1997, ([http://www.aph.gov.au/About\\_Parliament/Parliamentary\\_Departments/Parliamentary\\_Library/Publications\\_Archive/CIB/CIB9697/97cib5](http://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/Publications_Archive/CIB/CIB9697/97cib5)), Erişim Tarihi:03.01.2015

Frost, F., “United States-China Relations and Clinton-Jiang Summit”, Current Issues Brief 7, 1997-1998, ([http://www.aph.gov.au/About\\_Parliament/](http://www.aph.gov.au/About_Parliament/)

Parliamentary\_Departments/Parliamentary\_Library/Publications\_Archive/CIB/CIB9798/98CIB07), Erişim Tarihi: 03.01.2015

Galbraith, J. K., “ Sustainable Developlopment and the Open-Door Policy in China”, UTIP Working Paper, No.16, 2000, ([http://policydialogue.org/files/events/Galbraith\\_Lu\\_sustainable\\_development.pdf](http://policydialogue.org/files/events/Galbraith_Lu_sustainable_development.pdf)), Erişim Tarihi: 04.02.2015.

Goldstein, S. M. ve Schriver, R., “An Uncertain Relations: The United States, Taiwan and the Taiwan Relations Act”, The China Quarterly, 2001, (<http://www.olemiss.edu/courses/pol324/goldschr.pdf>), Erişim Tarihi: 12.08.2015.

Greenpeace, “Nükleer Silahların Artırılmasının Önlenmesi Anlaşması”, 2009, (<http://www.greenpeace.org/turkey/tr/campaigns/di-er-ampanyalar/nuekleer-silahs-zlanma/npt-anla-mas/>), Erişim Tarihi: 22.07.2015.

Guo, Q.J., “ From Self Imposed Isolation to Global Cooperation: The Evolution of Chinese Foreign Policy Since 1980s”, International Politics and Society, 1999, ([http://www.fes.de/ipg/ipg2\\_99/artjia.html](http://www.fes.de/ipg/ipg2_99/artjia.html)), Erişim Tarihi: 21.01.2015.

Gülyüz, M. “ABD Bütçesinde Kopan Fırtına”, 2003, (<http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=1&makaleid=2842>), Erişim Tarihi:19.06.2015.

Güneş, H., “ Çin’in Çengellenmesi”, Milliyet Gazetesi, 2005, (<http://www.milliyet.com.tr/cin-in--cengellenmesi/hursit-gunes/ekonomi/yazardetayarsiv/01.06.2005/118296/default.htm>), Erişim Tarihi: 12.06.2015.

Gürkan, G., “ Tibet Sorunu ve Uluslararası Sistem”, 2008, (<http://www.bilgesam.org/incele/872/-tibet-sorunu-ve-uluslararasi-sistem/#.VdBOaFs5hc4>), Erişim Tarihi: 22.12.2015.

Haspeslagh, S., “The Bosnian Safe Havens”, 2005, ([http://www.beyondintractability.org/cic\\_documents/Safe-Havens-Bosnia.pdf](http://www.beyondintractability.org/cic_documents/Safe-Havens-Bosnia.pdf)), Erişim Tarihi: 17.02.2015.

Hill, F., Contributions of Central Asian Nations to the Campaign Against Terrorism, Senate Committee on Foreign Relations, Subcommittee on Central Asia and South Caucasus, 2001, (<http://www.brookings.edu/research/testimony/2001/12/13terrorism-hill>), Erişim Tarihi: 17.10.2014.

Hill, F., Central Asia: Terrorism, Religious Extremism and Regional Stability, Testimony before the House Committee on the International Relations Subcommittee on the Middle East and Central Asia, 2003, (<http://www.brookings.edu/~media/research/files/testimony/2003/7/23asia-hill/20030723.pdf>), Erişim Tarihi: 17.10.2014.

IMF, World Economic Outlook, April 2007, (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2007/01/pdf/text.pdf>), Erişim Tarihi: 15.05.2015.

Inaugural Address of Bill Clinton, 1993, (<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=46366>). Erişim Tarihi: 15.01.2015.

International Campaign for Tibet, “ Presiden Bush Welcomes the Dalai Lama to the White House for Second Time, Reiterates Strong Support”, 2003, (<https://www.savetibet.org/president-bush-welcomes-the-dalai-lama-to-the->

white-house-for-second-time-reiterates-strong-support/), Erişim Tarihi: 25.12.2015.

International Crisis Group, “Central Asian Perspectives on 11 September and the Afgan Crisis”, Central Asia Briefing, 2001, (<http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/central-asia/B009-central-asian-perspectives-on-11-september-and-the-afghan-crisis.aspx>), Erişim Tarihi: 02.03.2015.

İnsani Yardım Vakfı, “Doğu Türkistan Özet Rapor”, t.y., (<http://www.ihh.org.tr/tr/main/publications/rapor/4/dogu-turkistan-ozet-raporu/93>), Erişim Tarihi: 02.08.2015.

Jia, Q., “The Evolution of Chinese Foreign Policy since the 1980”, (<http://library.fes.de/pdf-files/ipg/ipg-1999-2/artjia.pdf>), Erişim Tarihi: 15.02.2015.

Jintao, H., “Hold High the Great Banner of Socialism with Chinese Characteristics and Strive for New Victories in Building a Moderately Prosperous Society in All Respect”, Hu Jintao’s Report at 17th Party Congress, 2007, (<http://www.china.org.cn/english/congress/229611.htm>), Erişim Tarihi: 15.02.2015.

Kagan, R., “Multilateralism, American Style”, 2002, (<http://carnegieendowment.org/2002/09/13/multilateralism-american-style>), Erişim Tarihi: 29.05.2015.

Kaldor, M., “After the Cold War”, New Left Review, 1990, (<http://newleftreview.org/I/180/mary-kaldor-after-the-cold-war>), Erişim Tarihi: 25.10.2014.

- Kısacık, S., “21. Yüzyılda Çin Halk Cumhuriyeti’nin Enerji Güvenliği Politikası”, 2013, (<http://politikaakademisi.org/21-yuzyilda-cin-halk-cumhuriyetinin-enerji-guvenligi-politikasi/>), Erişim Tarihi: 12.07.2015.
- Kim, J. Ve Woehrel,S., “Kosovo and US Policy: Background to Independence”, 2008, (<http://fas.org/sgp/crs/row/RL31053.pdf>), Erişim Tarihi: 24.03.2015.
- Klare, T. M., The Clinton Doctrine, 1999, (<http://www.thenation.com/article/clinton-doctrine>), Erişim Tarihi: 12.01.2015.
- Kök, R., “ABD’nin Orta Doğu Projesi ve Enerji Koridorlarının Merkezindeki Türkiye”, t.y., (<http://www.deu.edu.tr/userweb/recep.kok/ortadogu.pdf>), Erişim Tarihi: 21.07.2015.
- Köse, T., “İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti”, Seta Yayınları III, 2008, (<http://arsiv.setav.org/ups/dosya/24693.pdf>), Erişim Tarihi: 13.08.2015.
- Köz, N., “ Büyük değişimin 10 İşareti”, 2006, (<http://www.capital.com.tr/capital-dergi/buyuk-degisimin-10-onemli-isareti-haberdetay-4089>), Erişim Tarihi: 17.05.2015.
- Krauthammer, C., “The Bush Doctrine: New Unilateralism”, 2001, (<http://www.chron.com/opinion/editorials/article/Krauthammer-The-Bush-doctrine-new-2055304.php>), Erişim Tarihi: 19.01.2015.
- Kumar, R. Ve Pacheco D., “Humanitarian Intervention”, 2007, ([http://www.partitionconflicts.com/partitions/regions/balkans/conflict/05\\_04\\_04/](http://www.partitionconflicts.com/partitions/regions/balkans/conflict/05_04_04/)), Erişim Tarihi: 22.03.2015.
- Kurt, B., “Çin ve Enerji Politikası”, 2015, (<http://akademikperspektif.com/2015/02/15/cin-ve-enerji-politikasi/>), Erişim Tarihi: 12.07.2015.

Külebi, A., “Çin’in Dünya Siyaseti ve ABD”, 2012, (<http://www.uiportal.net/cinin-dunya-siyaseti-ve-abd.html>), Erişim Tarihi: 17.05.2015.

Lee, S., “Çin-ABD Taktik Savaşları”, 2007, (<http://www.hurriyet.com.tr/cin-abd-taktik-savaslari-6583524>), Erişim Tarihi: 09.11.2015.

Liangxiang, J., “ Energy First: China and Middle East”, The Middle East Quarterly, C.12, S.2, 2005, ss.3-10, (<http://www.meforum.org/694/energy-first>), Erişim Tarihi: 21.03.2015.

Milliyet Gazetesi, “Çin, Pentagon’ u Uzayda Korkuttu”, 2007, (<http://www.milliyet.com.tr/cin--pentagon-u-uzayda-korkuttu/dunya/haberdetayarsiv/21.01.2007/186087/default.htm>), Erişim Tarihi: 12.05.2015.

Mao, Y., “ Beijing’s Two-Pronged Iraq Policy”, t.y., ([http://www.jamestown.org/single/?no\\_cache=1&tx\\_ttnews%5Btt\\_news%5D=3863#.VaLPeFs5hc4](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=3863#.VaLPeFs5hc4)), Erişim Tarihi: 30.05.2015.

McCracken, Trevor B. American Exceptionalism and the Legacy of Vietnam: US Foreign Policy since 1974, New York: Palgrave Mac Millan, 2004, (<http://site.ebrary.com/lib/ankarauniv/reader.action?docID=10076961&ppg=142>), Erişim Tarihi: 17.01.2015.

Mintz, J., “ NSC Papers Trace China Waiver Concern”, Washington Post, 1998, (<http://www.washingtonpost.com/wp-srv/politics/special/campfin/stories/loral061198.htm>), Erişim Tarihi: 14.12.2014.

Müslüme, N., “Çin Ekonomisindeki Büyümenin Dünya ve Türkiye Üzerine Etkileri”, t.y., (<http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/NARİN-Müslüme->

ÇİN-EKONOMİSİNDEKİ-BÜYÜMENİN-DÜNYA-VE-TÜRKİYE-  
ÜZERİNE-ETKİLERİ.pdf), Erişim Tarihi: 15.05.2015.

National Energy Policy, 2001, (<http://www.wtrg.com/EnergyReport/National-Energy-Policy.pdf>), Erişim Tarihi: 20.06.2015.

Nye, J., “What New World Order”, Foreign Affairs, Spring 1992, C. 71, S.2, ss. 83-96(<http://eds.a.ebscohost.com/eds/detail/detail?sid=63760c4f-9183-4be7-9ab3-193111d20071%40sessionmgr4004&vid=3&hid=4202&bdata=Jmxhbm9dHlmc2l0ZT1lZHMtbGl2ZQ%3d%3d#db=bth&AN=9206293341>), Erişim Tarihi: 20.01.2015.

O’Connell, M. E., “The Myth of Preemptive Self Defence”, The America Society of International Law Task Force on Terrorism, 2002, (<http://www.youscribe.com/catalogue/presentations/actualite-et-debat-de-societe/the-myth-of-preemptive-self-defense-358784>), Erişim Tarihi: 05.03.2015.

Oğan, S., “Doğu Türkistan’da Yaşanan Olayların Sebepleri ve Sonuçları”, 2009, (<http://www.turksam.org/tr/makale-detay/187-dogu-turkistan-da-yasanan-olaylarin-sebebi-ve-sonuclari>), Erişim Tarihi: 03.08.2015.

Özekmekçi, M. İ., “Türkiye’nin Doğu Sınırında Yeni Bir Güç: Çin”, t.y., ss.1-10, (<http://dispolitikaforumu.com/wp-content/uploads/2013/05/cin.pdf>), Erişim Tarihi: 11.07.2015.

Öztuna, M., “ABD-Çin İlişkilerinin Kırılma Noktası: Tayvan”, t.y., (<http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?makaleid=3604>), Erişim Tarihi: 12.12.2015.

Pehlivantrk, B., “ABD ve Çin’in Kuzey Kore ıkmazı”, 2006,  
(<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/6358067.asp>), Erişim tarihi: 05.08.2015.

Perry, E., “Most Favored Nation Status and the Political Potential of Chinese Labor”,  
([https://depts.washington.edu/pcls/documents/research/Perry\\_MostFavoredNation.pdf](https://depts.washington.edu/pcls/documents/research/Perry_MostFavoredNation.pdf)), Erişim Tarihi: 07.02.2015

Petrol-İş, “Petrol Sektöründe Gelişmeler Raporu”, 2011, ss.1-32, (<http://petrol-is.org.tr/sites/default/files/petrol-sektoru-08-2011.pdf>), Erişim Tarihi: 15.07.2015.

Pirinçi, F., “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakóltesi Dergisi, t.y.,  
(<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/933/11637.pdf>), Erişim Tarihi: 03.03.2015.

PNAC, “Rebulding America’s Defenses: Strategy, Forces and Resources for a New Century”, 2000, (<http://www.informationclearinghouse.info/pdf/RebuildingAmericasDefenses.pdf>), Erişim Tarihi: 15.12.2014.

Remarks of Antony Lake, “ From Containment to Enlargement”, 1993,  
(<https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/lakedoc.html>), 07.12.2014.

Report to Congress: Pursuant to Public Law 106-113,  
([http://www.dod.mil/pubs/twstrait\\_12182000.pdf](http://www.dod.mil/pubs/twstrait_12182000.pdf)), Erişim Tarihi: 07.12.2014.

Rice, C., Campaign 2000: Promoting the National Interest, 2000,  
(<http://www.foreignaffairs.com/articles/55630/condoleezza-rice/campaign-2000-promoting-the-national-interest>), Erişim Tarihi: 12.01.2015.

Sanders, W. J., “ New World Order, Old Order”, 2001, (<http://www.thenation.com/article/new-world-old-order/>), Erişim Tarihi: 29.05.2015.

Saray, M.O. ve Gökdemir, L., “ Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005)”, Journal of Yasar University, S.2, ss.681-686, ([http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/05/No\\_7\\_vol2\\_04\\_saray\\_gokdemir.pdf](http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/05/No_7_vol2_04_saray_gokdemir.pdf)), Erişim Tarihi: 14.05.2015.

SIPRI Yearbook, 2008, (<http://www.sipri.org/yearbook/2008/files/SIPRIYB08summary.pdf>), Erişim Tarihi: 16.06.2015.

Siren ve Gewang, The 14th Dalai Lama, 1997, (<https://books.google.com.tr/books?id=T5txTXG7S80C&pg=PP3&lpg=PP3&dq=The+14.+Dalai+Lama+siren+and&source=bl&ots=-7yknFDJlk&sig=jhRUeCL-SJOV8HzkaEtBK9lfQHY&hl=tr&sa=X&ved=0CCIQ6AEwAWoVChMIzpLi39itxwIVR30aCh1w6QRV#v=onepage&q=The%2014.%20Dalai%20Lama%20siren%20and&f=false>), Erişim Tarihi: 22.12.2015.

Schwarz, B. Ve Layne, C., “The Case Against Intervention in Kosovo”, (<http://www.thenation.com/article/case-against-intervention-kosovo?page=0,1#>), Erişim Tarihi: 11.12.2014.

Snider, M. D., “The National Security Strategy: Documenting Strategic Vision”, 1995, (<https://www.hsdl.org/?view&did=487491>), Erişim Tarihi: 12.12.2014.

Summers, H. L., “America Overdrawn”, 2009, <http://foreignpolicy.com/2009/10/27/america-overdrawn/>, Erişi Tarihi: 3.05.2015.

Sönmez, M., “Kim Hasım, Kim Kısım/4”, 2008, ([http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/9516/Kim\\_Hasim\\_Kim\\_Hisim\\_\\_\\_\\_4.html](http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/9516/Kim_Hasim_Kim_Hisim____4.html)), Erişim Tarihi: 05.06.2015.

TASAM, “Çin Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü ve Gelişmekte olan Ülkeler Açısından Sonuçları”, 2011, ([http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3170/cin\\_ekonomisinin\\_yapisal\\_donusumu\\_ve\\_gelismekte\\_olan\\_ulkeler\\_acisindan\\_sonucdari](http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3170/cin_ekonomisinin_yapisal_donusumu_ve_gelismekte_olan_ulkeler_acisindan_sonucdari)), Erişim Tarihi:17.05.2015.

Telatar, G., “Berlin Duvarı'nın Yıkılışından 11 Eylül'e: Amerika Dış Politikasında Yanlış Anlaşılan Yıllar” 2009, ([http://www.alternatifpolitika.com/page/docs/Aralik\\_2009\\_Sayi\\_3/Gokhan\\_Telatar.pdf](http://www.alternatifpolitika.com/page/docs/Aralik_2009_Sayi_3/Gokhan_Telatar.pdf)), Erişim Tarihi: 02.10.2014.

Tisdall, S., “Reaching the Parts Other Empires Could not Reach, in Return for Security in the Region, the US will Snap Up Central Asia's Oil”, The Guardian, 2002, (<http://www.theguardian.com/world/2002/jan/16/afghanistan.oil>), Erişim Tarihi:07.10.2014.

Topçu, M. K., “Savunma Planlamasının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Bütçeleri”, 2010, ss.75-96, ([http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/savben\\_dergi/91/Makale5.pdf](http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/savben_dergi/91/Makale5.pdf)), Erişim Tarihi: 20.07.2015.

Troush, S., “China's Changing Oil Strategy and Its Foreign Policy Implications”, 1999, (<http://www.brookings.edu/research/articles/1999/09/fall-china-troush>), Erişim Tarihi: 17.06.2015.

Turgut, A., “Bonn Konferansı: Elde Var Sıfır”, 2011, ([http://www.usak.org.tr/analiz\\_det.php?id=7&cat=365326#.VQBNqVs5hc4](http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=7&cat=365326#.VQBNqVs5hc4)), Erişim Tarihi: 10.03.2015.

Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, “Linyit Sektör Raporu 2010”, 2011,  
(<http://www.tki.gov.tr/Dosyalar/Dosya/KömürSektorRaporu2010.pdf>),

Erişim Tarihi: 19.07.2015.

US Census Bureau, (<https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>),

Erişim Tarihi: 12.05.2015.

Uslu, N., “Körfez Savaşı ve Amerika’nın Politikaları”,

(<http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/54/3/Nasuh-USLU.pdf>), Erişim

Tarihi: 10.03.2015.

Williamson, J., “A Short History of The Washington Consensus”, 2005,

(<http://w.piie.com/publications/papers/williamson0904-2.pdf>), Erişim Tarihi:

01.04.2015.

Wolfe, A., “Freeing Uighur Detainees from US Custody may be Impossible”, 2004,

(<http://www.asiantribune.com/news/2004/11/04/freeing-uighur-detainees-us-custody-may-be-impossible>), Erişim Tarihi: 01.08.2015.

World Bank, (<http://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?page=1>),

Erişim Tarihi: 12.05.2015.

World Bank, (<http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?page=1>),

Erişim Tarihi: 13.05.2015.

Xia, M., “China Threat or a Peaceful Rise of China?”, 2011,

(<http://www.nytimes.com/ref/college/coll-china-politics-007.html>), Erişim

Tarihi: 15.02.2015

Xiaoping, D., “Opening Speech at the Twelfth National Congress of the Communist

Party of China”, Selected Works of Deng Xiaoping, C.3, 1994,

(<https://archive.org/stream/SelectedWorksOfDengXiaopingVol.3/Deng03#page/n9/mode/2up>), Erişim Tarihi: 15.02.2015.

Xinhua News Agency, “ China Willing to Boost Oil Cooperation with Iraq”, 2006, (<http://www.china.org.cn/english/features/182607.htm>), Erişim Tarihi: 25.05.2015.

Yalçinkaya, A., “ ABD, Tibet ve Tayvan’ın Aksine Uygurlara Niçin Destek Olmaz”, 2009, (<http://www.turkishnews.com/tr/content/2009/07/22/abd-tibet-ve-tayvanin-aksine-uygurlara-nicin-destek-olmaz/>), Erişim Tarihi: 02.08.2015.

Yan, X., “ The Instability of China-US Relations”, The chinese Journal of International Politics, 2010, (<http://cjp.oxfordjournals.org/content/3/3/263.full#xref-fn-22-1>), Erişim Tarihi: 12.02.2015.

Yavaş, A., “ Kore Sorunu ve Uzak Doğu’da İstikrar Arayışı: Altılı Görüşmeler”, t.y., ([http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-271-2014062522asya\\_bol7.pdf](http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-271-2014062522asya_bol7.pdf)), Erişim Tarihi: 10.08.2015.

Yermukanov, M., “ Astana Seeks Equal Footing in Partnership with Beijing”, The Central Asia Caucasus Analyst, 2006, (<http://cacianalyst.org/publications/field-reports/item/10838-field-reports-caci-analyst-2006-5-3-art-10838.html>), Erişim Tarihi: 12.07.2015.

Yüksel, A. ve Onat, B., “ 2000’li Yıllarda ABD’nin Yeni Ortadoğu Politikası”, 2012, (<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3593>), Erişim Tarihi: 07.08.2015.

#### **D) TEZLER**

Apak, E. M., **Uluslararası Hukukta Müdahale Kavramı ve Türkiye'nin Somali ve Afganistan'a Düzenlenen Uluslararası Müdahalelerdeki Yeri,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009.

Baş, N., **Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkanlar Üzerine Etkileri,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2009.

Bektaş, B., **11 Eylül Terörist Saldırısı Neticesinde ABD'nin Güvenlik Algılamalarındaki Değişiklik,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Cural, A., **Bush Doktrini ve Askeri Gücün Önalcı ve Önleyici Savaş Kapsamında Kullanılması,** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Çelik, A., **The Role of Neoconservative Ideas in the Security Policies of the First George W. Bush Administration,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

Embel, E., **Hegemonya ve Meşruiyet Kavramları Çerçevesinde Amerikan Müdahaleciliği: Kore ve Kosova Örnekleri,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.

Güven, F., **Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

Karaca, K. R., **Soğuk Savaş Sonrası Türkiye Cumhuriyeti-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Karasu, A. T., **Küreselleşme Sürecinde ABD Ekonomisinin Yükselen Piyasalar Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Özçelik, Ö., **Dış Ticaretin İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri: Çin ve Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

Özçengel, L., **Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne Üyeliğinin Dünya Ekonomisi Üzerindeki Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2010.

Polat, İ., **11 Eylül Terör Saldırıları ve Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan Müdahalesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006.

Vural, Z., **Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Uluslararası Politikadaki Yeri ve Türkiye'ye Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

Yiğın, S., **Çin Ekonomisi ve Dış Ticaret İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009.

## E) RESMÎ BELGELER

Constitution of the People's Republic of China, 1982,  
(<http://www.hkhrm.org.hk/english/law/const01.html>), Erişim Tarihi:  
14.12.2015.

S/RES/713, 1991, (<http://www.nato.int/ifor/un/u910925a.htm>), Erişim  
Tarihi:06.03.2015.

S/RES/733, 1992, (<http://www.worldlii.org/int/other/UNSC/1992/7.pdf>), Erişim  
Tarihi: 03.01.2015.

S/RES/743, 1992, (<http://www.nato.int/ifor/un/u920221a.htm>), Erişim Tarihi:  
06.03.2015.

S/RES/751, 1992, (<http://www.worldlii.org/int/other/UNSC/1992/26.pdf>), Erişim  
Tarihi: 03.01.2015.

S/RES/779, 1992, (<http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Chap%20VII%20SRES%20779.pdf>), Erişim Tarihi:  
07.03.2015.

S/RES/781, 1992, (<http://www.nato.int/ifor/un/u921009a.htm>), Erişim Tarihi:  
07.03.2015.

S/RES/819, 1993, (<http://www.nato.int/ifor/un/u930416a.htm>), Erişim  
Tarihi:09.03.2015.

S/RES/1244, 1999, (<http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/1244.pdf>), Erişim Tarihi:09.03.2015.

The National Security Strategy of USA, 2002,  
(<http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>), Erişim Tarihi:  
23.05.2015.

The White House, National Security Strategy Of the United States, 1990,  
([http://bush41library.tamu.edu/files/select-documents/national\\_security\\_strategy\\_90.pdf](http://bush41library.tamu.edu/files/select-documents/national_security_strategy_90.pdf)),Erişim Tarihi: 12.01.2015.

The White House, National Security Strategy of the United States, 1991,  
(<http://nssarchive.us/NSSR/1991.pdf>),Erişim Tarihi: 20.01.2015.

The White House, A National Security Strategy of Engagement and Enlargement,  
1995, (<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nss/nss-95.pdf>), Erişim Tarihi:  
08.01. 2015.

The White House, A National Security Strategy of Engagement and Enlargement,  
1996, (<http://www.fas.org/spp/military/docops/national/1996stra.htm>),  
Erişim Tarihi:14.01.2015.

The White House, A National Security Strategy for a New Century, 1997,  
(<http://nssarchive.us/NSSR/1997.pdf>), Erişim Tarihi: 15.01.2015.

The White House, A National Security Strategy for a New Century, 1998,  
(<http://nssarchive.us/NSSR/1997.pdf>), Erişim Tarihi:16.01.2015.

The White House, Remarks by the President on the US-China Relations in the 21st  
Century, ([http://www.state.gov/1997-2001-NOPDFS/regions/eap/980611\\_clinton\\_china.html](http://www.state.gov/1997-2001-NOPDFS/regions/eap/980611_clinton_china.html)), Erişim Tarihi: 16.01.2015.

The White House, A National Security Strategy for a New Century, 1999,  
(<http://www.bits.de/NRANEU/others/strategy/nss-1299.pdf>), Erişim  
Tarihi:13.01.2015.

The White House, “George W. Bush”, (<http://www.whitehouse.gov/1600/presidents/georgewbush>), Erişim tarihi:15.01.2015

The White House, “President Bush Delivers Graduation Speech at West Point”,  
2002, (<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>), Erişim Tarihi:20.05.2015.

The White Paper, “China’s Peaceful Development Road”, 2005,  
(<http://www.china.org.cn/english/2005/Dec/152669.htm>), Erişim Tarihi:  
5.02.2015.

UN Resolution 660, 1990, (<http://daccess-ods.un.org/TMP/4605483.71076584.html>),  
Erişim Tarihi:12.02.2015.

UN Resolution 661, 1990, (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/11/IMG/NR057511.pdf?OpenElement>),  
Erişim tarihi:12.02.2015.

UN Resolution 665, 1990, (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/15/IMG/NR057515.pdf?OpenElement>),  
Erişim Tarihi: 13.02.2015.

UN Resolution 670, 1990, (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/20/IMG/NR057520.pdf?OpenElement>), Erişim Tarihi:  
13.02.2015

UN Resolution 678, 1990, (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement>), Erişim Tarihi. 13.02.2015.

White Paper, 1992, (<http://www.china-un.org/eng/gyzg/xizang/t418894.htm>), Erişim Tarihi: 23.12.2015.



## ÖZET

Bu çalışmada, George W. Bush döneminde hem ABD'nin hem de ÇHC'nin politikaları, bölgesel ve küresel hedefleri ekseninde siyasi ve ekonomik ilişkileri ele alınmaktadır. Özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin askeri ve ekonomik hegemonyasını teşkil eden iki önemli simgesine gerçekleştirilen saldırılar sonrasında çok daha saldırgan ve tek yanlı bir dış politika eğiliminde hareket etmesine karşın ÇHC “teröre karşı savaş” stratejisinde ABD ile ortaklık zemininde hareket etse de her daim “Barışçıl Biraradalık” doktrini ekseninde uluslararası sistemde “ittifak ve işbirliğiyle” ilerlemeyi tercih etmektedir. Tarihsel bir süreçten analiz edilebilecek sorunlar ekseninde ise ne ABD ne de ÇHC taviz göstermese de genel olarak ilişkiler ortaklık ve işbirliği zemininde sürdürülmüştür. Bununla beraber, nüfusu, ekonomik gelişmişliğine ek olarak Asya-Pasifik bölgesi dışında da adından söz ettiren bir konuma ulaşan ÇHC, ABD nezdinde “Çin Tehdidi” teorisinin ortaya çıkmasına sebep olsa da sahip olduğu barışçıl politikası ekseninde Çin açısından ABD'ye yönelik bir tehdidin olmadığı rahatlıkla ifade edilebilmektedir. Diğer taraftan Çin'in siyasi, askeri ve ekonomik yönden gelişme göstermesiyle “Yükselen Bir Güce” evrilmesi ikili ilişkilerdeki “rekabet” unsurunu ön plana çıkarmıştır. Ancak kendi çıkarları ekseninde küresel sistemde geliştirdikleri “ortaklık” ise, ilişkilerin bir diğer boyutunu teşkil etmektedir. Kısacası, George W. Bush dönemi ABD-ÇHC ilişkileri hem “Stratejik Rekabet” hem de “Stratejik Ortaklık” üzerinden ilerlemiştir.

**Anahtar Kelimeler:** ABD, ÇHC, George W. Bush Dönemi, Siyasi ve Ekonomik İlişkiler, Stratejik Rekabet-İşbirliği

## ABSTRACT

This study is based on the political and economical relations between United States of America (USA) and People's Republic of China (PRC) on the subject of both countries' policies, regional and global aims. Especially, after the attacks to the two elements which have emblematic significance on military and economical domination of USA on September 11, 2001, USA's foreign policies showed some tendencies to more aggressive and one-sided base. On the opposite side, even though PRC's "war against terrorism" strategy has some conjugate movements with United States, PRC always prefers to act in unanimity and more collaborative way "at international system on the basis of "Peaceful Togetherness" doctrine. Problems between USA and PRC which are analyzed by historical process demonstrate that neither USA nor PRC made concessions, however, generally their relations continue on more associative and collaborative base. At the same time, PRC became popular out of the Asia-Pacific region together with its population and economic progress. Even if there was "China Threat" theory at USA because of PRC's important properties which were referred at above, due to the PRC's peaceful policies we mention easily that "there is no China Threat against USA. On the other hand, competition at bilateral relations come into prominence by transforming "A Rising Power" due to the PRC's political, military and economic progress. But USA-PRC partnership in global system which arises at self interests is the other dimension of bilateral relations. Shortly, USA-PRC relations in George W. Bush period go on both "Strategic Competition" and "Strategic Partnership".

**Key Words:** USA, PRC, George W. Bush period, Political and Economic Relations, Strategic Competition-Cooperation.